

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ



TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİNDE
KADIN DİNDARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER
(MALATYA ÖRNEĞİ)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

HAZIRLAYAN
Fatma APAK

MALATYA-2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİNDE KADIN
DİNDARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER
(MALATYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATMA APAK

DANIŞMAN

Prof. Dr. MUSTAFA ARSLAN

Malatya 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TOPLUMSALLAŞMA SÜRECİNDE KADIN
DİNDARLIĞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER
(MALATYA ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. MUSTAFA ARSLAN

HAZIRLAYAN

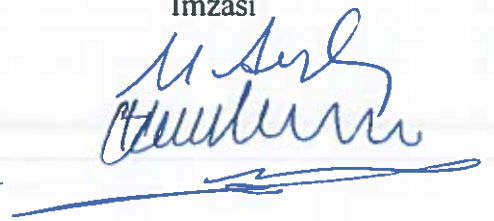
FATMA APAK

Jürimiz tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezini (oybirliği /oyçokluğu) ile başarılı bularak Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim, Din Sosyolojisi Bilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Mustafa Arslan
2. Doç. Dr. N. Hasan Coşkun
3. Dr. Z. T. H. Recep Uşaklı
4.
5.

İmzası



İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Enstitü Müdürü

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Mustafa Arslan'ın danışmanlığında, yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Toplumsallaşma Sürecinde Kadın Dindarlığını Etkileyen Faktörler (Malatya Örneği)” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Fatma APAK



ÖN SÖZ

Birey, içinde yaşadığı toplumun değer ve yargılarını benimseyip içselleştirerek toplumsal yapının bir üyesi olur. Toplumsallaşma olarak adlandırılan bu süreçte birey, iletişim halinde olduğu diğer insanlardan toplumun inanç, değer, yargı kalıplarını öğrenir. Toplumsallaşma, belli bir dönemle sınırlı kalmayıp çeşitli sosyal faktörlerin etkisiyle yaşam boyu devam eder. Din toplumsal bir olgudur, insanlar dinî tutum ve davranışlarını da toplum içinde kazanır. Böylelikle dinî kimliğini geliştiren insan aynı zamanda toplumun dinî kültürüne uyum sağlamış olur. Bahsedilen bu süreç dinî toplumsallaşma olarak tanımlanır.

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışma, Türk toplumunun gelişen ve değişen sosyal yapısı içinde toplumsallaşan kadınların dinî yaşantılarında toplumsallaşma araçlarının etki düzeylerini incelemek ve açıklamak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu araştırma giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde kısaca toplumsallaşma ve dinî toplumsallaşma hakkında bilgi verilmekte, araştırmanın temel problemi ve alt problemleri ile hipotezleri ortaya konulmakta, ardından araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıkları anlatılmaktadır.

Birinci bölümde araştırmanın teorik ve kavramsal boyutu incelenmiştir. Toplumsallaşma ve dinî toplumsallaşma kavramlarına açıklık getirilmiş, toplumsallaşma ve dinî toplumsallaşma süreçlerine etki eden faktörler (aile, eğitim, toplumsal çevre, kitle iletişim araçları) üzerinde durulmuştur. Ayrıca kadın ve din olgusu, toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınmıştır. İkinci bölümde araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgilerin yer aldığı metodoloji kısmı bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise araştırmanın bulgular ve yorum kısmından oluşmaktadır. Bu bölümde Malatya ilinin genel özellikleri üzerinde durulmuş, sonrasında veri toplama araçlarından elde edilen bulguların istatistiki yorumu yapılmıştır. Araştırma, bulguların yorumlanmasıyla sonuçlandırılmıştır.

Bu çalışmanın yazma sürecinde beni yönlendiren, bilgilendiren, eksiklerimi tamamlama hususunda yardımcı olan ve sabırla bütün sorularıma cevap veren değerli tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Mustafa Arslan'a öncelikle teşekkür ederim. Bu yorucu çalışmalar sırasında bana moral ve desteklerini cömertçe sunan sevgili annem, babam

ve abim başta olmak üzere her zaman desteğini hissettiğim eşime, anket formunu cevaplayan Malatyalı hemcinslerime ve bu araştırmaya katkı sağlayan herkese çok teşekkür ederim.



ÖZET

APAK, Fatma. Toplumsallaşma Sürecinde Kadın Dindarlığını Etkileyen Faktörler (Malatya Örneği), Yüksek Lisans, Malatya, 2019.

Bu çalışma, kadının dinî toplumsallaşma sürecinde onun inanç, davranış ve tutumlarına tesir eden dinî toplumsallaşma araçlarının etkinliğini konu edinmiştir. Bu amaçla kişinin dinî yaşantısında etkili olan aile, eğitim, dinî sohbet ve toplantılar, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları olarak belirlenmiş sosyal faktörlerin, günümüzde değişen sosyokültürel yapı da dikkate alınarak etki dereceleri araştırılmıştır. Bu bağlamda sekiz hipotez geliştirilmiş yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen bulgularla hipotezler test edilmiştir.

Araştırma sonucunda; kişinin dinî yaşantısının parçası olan inanç, ibadet, ahlak, kategorilerinde en fazla etkisi olan toplumsallaşma aracının aile olduğu tespit edilmiştir. Ardından sırayla dini sohbet ve toplantılar, toplumsal çevre, eğitim ve kitle iletişim araçları kadınların dini yaşantısında etkili olmaktadır. Ayrıca dindarlığın bilgi boyutunda dini sohbet ve toplantıların diğer dini toplumsallaşma araçları içinde en etkili faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsallaşma, Dinî Toplumsallaşma, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Malatya

ABSTRACT

The Factors Affecting Women's Religiosity in the Process of Socialization (The Case of Malatya), Post Graduate Thesis, Malatya, 2019.

This study focuses on the effectiveness of agents of religious socialization that influence on the beliefs, behaviors and attitudes of women in the process of religious socialization. For this purpose, with the changing socio-cultural structure have been investigated with the social factors that are effective on the religious life of the person, such as family, religious education, religious conversations and meetings, social environment and mass media. In this context, eight hypotheses have been developed and hypotheses have been tested with the findings of the field research.

As a result of the research; it was found that in the categories of persons belief, worship, morality and religious knowledge, the most effective agents of socialization is family. Then, religious conversations and meetings, social environment, religious education and mass media are effective on religious life.

Key Words: Socialization, Religious socialization, Gender, Woman, Malatya

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
III. Araştırmanın Sınırlılıkları	4

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplumsallaşma Süreci	5
1.2. Toplumsallaşma Konusunu Açıklayan Teoriler	7
1.2.1. Antropolojik Teoriler	8
1.2.2. Psikolojik Teoriler	9
1.2.3. Sosyolojik Teoriler	9
1.3. Toplumsallaşma Araçları.....	11
1.3.1. Aile.....	12
1.3.2. Eğitim	14
1.3.3. Toplumsal Çevre	15
1.3.4. Kitle İletişim Araçları.....	16
1.4. Dinî Toplumsallaşma Süreci	18
1.4.1. Dinî Toplumsallaşma Araçları	20
1.4.1.1. Aile.....	20
1.4.1.2. Okul ve Eğitim	23

1.4.1.3. Toplumsal Çevre	25
1.4.1.4. Kitle İletişim Araçları.....	26
1.4.2. Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Kadın	27
1.4.2.1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın.....	28
1.4.2.2. Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Din.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Modeli	33
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	33
2.3. Veri Toplama Araçları	34
2.4. Verilerin Analizi.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Malatya İlinin Genel Özellikleri.....	38
3.1.1. Tarihi ve Coğrafi Konumu.....	38
3.1.2. Nüfus Yapısı	39
3.1.3. Sosyoekonomik Yapısı.....	39
3.2. Bağımsız Değişkene Göre Örneklemenin Genel Nitelikleri	40
3.3. Toplumsallaşma Sürecinde Kadın Dindarlığına Etki Eden Faktörler: Dinî Toplumsallaşma Araçları.....	42
3.3.1. Ailenin Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi.....	42
3.3.2. Eğitimin Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi	54
3.3.3. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi .	62
3.3.4. Toplumsal Çevrenin Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi.....	72
3.3.5. Kitle İletişim Araçlarının Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi.....	81
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	94
EKLER	102

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Dinî toplumsallaşma Araçları Etki Ölçeğinin Faktör Analizi ve Faktör Yükleri	35
Tablo 3.1. Yaşa göre dağılım	40
Tablo 3.2. Öğrenim durumuna göre dağılım.....	40
Tablo 3.3. Medeni duruma göre dağılım.....	41
Tablo 3.4. Mesleklere göre dağılım	41
Tablo 3.5. Gelir durumuna göre dağılım.....	41
Tablo 3.6. Dinî eğitimin alındığı ilk yer	42
Tablo 3.7. Ailenin Dinî İnanca Etkisi	43
Tablo 3.8. Ailenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi	44
Tablo 3.9. Ailenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi	46
Tablo 3.10. Ailenin Dinî bilgileri Öğrenmede Etkisi.....	48
Tablo 3.11. Öğrenim Durumu ve Ailenin Dinî İnanca Etkisini Gösteren Regresyon Analizi.....	50
Tablo 3.12. Öğrenim Durumuna Göre Kadınların Dinî İnançlarına Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi	50
Tablo 3.13. Öğrenim Durumu ve Ailenin İbadetlere Etkisini Gösteren Regresyon Analizi.....	50
Tablo 3.14. Öğrenim Durumu ve Ailenin Ahlaki Davranışlara Etkisini Gösteren Regresyon Analizi.....	51
Tablo 3.15. Öğrenim Durumu ve Ailenin Dinî Bilgi Öğrenmedeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi.....	51
Tablo 3.16. Öğrenim Durumuna Göre Kadınların Dinî Bilgilerine Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi	52
Tablo 3.17. Dinî Eğitimi İlk Aldığı Yere Göre Kadınların Dinî İnançlarına Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi.....	52
Tablo 3.18. Dinî Eğitimi İlk Aldığı Yere Göre Kadınların İbadetlerinde Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi.....	53
Tablo 3.19. Eğitimin Dinî İnanca Etkisi	55
Tablo 3.20. Eğitimin İbadetleri Öğrenmede Etkisi	56

Tablo 3.21. Eğitimin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi	58
Tablo 3.22. Eğitimin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi	60
Tablo 3.23. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî İnanca Etkisi	63
Tablo 3.24. Dinî Sohbet ve Toplantıların İbadetleri Öğrenmede Etkisi	64
Tablo 3.25. Dinî Sohbet ve Toplantıların Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi	66
Tablo3.26. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi	68
Tablo 3.27. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların İnanca Etkisini Gösteren Regresyon Analizi	70
Tablo 3.28. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların İbadetlere Etkisini Gösteren Regresyon Analizi	70
Tablo 3.29. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların Ahlaki Davranışlara Etkisini Gösteren Regresyon Analizi	71
Tablo 3.30. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Bilgilere Etkisini Gösteren Regresyon Analizi	71
Tablo 3.31. Toplumsal Çevrenin Dinî İnanca Etkisi.....	72
Tablo 3.32. Toplumsal Çevrenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi	74
Tablo 3.33. Toplumsal Çevrenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi	76
Tablo 3.34. Toplumsal Çevrenin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi	77
Tablo 3.35. Yaş Durumuna Göre Kadınların Ahlaki Davranışlarına Toplumsal Çevrenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi	79
Tablo 3.36. Dinî Eğitimi İlk Aldığı Yere Göre Kadınların Dinî İnançlarına Toplumsal Çevrenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi	80
Tablo 3.37. Kitle İletişim Araçlarının Dinî İnanca Etkisi	81
Tablo 3.38. Kitle İletişim Araçlarının İbadetleri Öğrenmede Etkisi.....	83
Tablo 3.39. Kitle İletişim Araçlarının Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi.....	85
Tablo 3.40. Kitle İletişim Araçlarının Dinî Bilgi Öğrenmede Etkisi	86
Tablo 3.41. Yaş Durumuna Göre Kadınların Ahlaki Davranışlarına Kitle İletişimin Etkisini Gösteren Varyans Analizi.....	88

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Ailenin Dinî İnanca Etkisi	44
Şekil 3.2. Ailenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi.....	46
Şekil 3.3. Ailenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi.....	47
Şekil 3.4. Ailenin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi.....	49
Şekil 3.5. Eğitimin Dinî İnanca Etkisi	56
Şekil 3.6. Eğitimin İbadetleri Öğrenmede Etkisi.....	58
Şekil 3.7. Eğitimin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi.....	59
Şekil 3.8. Eğitimin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi.....	61
Şekil 3.9. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî İnanca Etkisi	64
Şekil 3.10. Dinî Sohbet ve Toplantıların İbadetleri Öğrenmede Etkisi.....	66
Şekil 3.11. Dinî Sohbet ve Toplantıların Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi.....	67
Şekil 3.12. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi.....	69
Şekil 3.13. Toplumsal Çevrenin Dinî İnanca Etkisi	73
Şekil 3.14. Toplumsal Çevrenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi	75
Şekil 3.15. Toplumsal Çevrenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi	77
Şekil 3.16. Toplumsal Çevrenin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi.....	78
Şekil 3.17. Kitle İletişim Araçlarının Dinî İnanca Etkisi	82
Şekil 3.18. Kitle İletişim Araçlarının İbadetleri Öğrenmede Etkisi	84
Şekil 3.19. Kitle İletişim Araçlarının Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi	86
Şekil 3.20. Kitle İletişim Araçlarının Dinî Bilgi Öğrenmede Etkisi	87

KISALTMALAR

AÜ	: Atatürk Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEM	: Değerler Eğitim Merkezi
ed.	: Editör
KMÜ	: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
S	: Sayı
s	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SPSS	: Statistical Package for Social Sciences
Tdk	: Türk Dil Kurumu
vb.	: ve benzeri
Vol.	: Volüm

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Her birey belli bir sosyokültürel yapı içinde doğar ve doğumundan itibaren çevresindeki insanlarla etkileşim içinde yaşamaya başlar. Birey, ihtiyaç duyduğu bu sosyal ortamda kendi kişiliğini oluştururken toplumun değer ve yargılarını benimseyerek toplumun bir parçası haline gelir. Toplum ise bu süreçte değer ve yargılarını nesilden nesle aktarırken kendi varlığının da devamını sağlar.

Kişinin yaşadığı sosyal hayata katılımını sağlayan sürece “toplumsallaşma” denmektedir. Toplumsallaşma, “Ferdin, içinde yaşamak durumunda bulunduğu grubun, toplumun, kültürün, medeniyetin inançları, bilgileri, değerleri, modelleri ve sembolleri gibi o gruba, topluma, kültüre, medeniyete mahsus duyuş, düşünüş, yapış ve inanış biçimlerini alması sürecidir” (Akyüz, Çapcıoğlu, 2008: 338). Toplumsallaşmanın başladığı ilk yer ise ailedir. Birey, toplumun kültür ve değerlerini ailede edinmeye başlar, ardından etkileşim içinde olduğu toplumsal çevresi ve okul gibi araçlarla toplumsallaşma süreci hayat boyu devam eder.

Din, toplumsal boyutta diğer sosyal yapılarla sürekli etkileşim halindedir. Bu anlamda din toplumsal bir olgudur (Arslan, 2007:222). Dinin bireyler üzerindeki etkisi, içinde yaşadığı toplumun dinî kültürel yapısına bağlıdır. Bir toplumda dinî kültürün bireylere aktarılması toplumsallaşma süreci ile gerçekleşir. Böylece bireyler dinî inanç ve tutumlarını, diğer insanlarla etkileşim içerisinde elde ederler. Toplumun dinî inançlarının, değerlerinin, normlarının, davranış kalıplarının benimsenmesi ve özümsemişi sürecine “dinî toplumsallaşma” denmektedir.

Toplumsallaşma süreci içinde birey toplumun bir üyesi haline gelirken kendi kişiliğini de oluşturmaya çalışır. Bu oluşumda toplumun kendisine sunduğu rolleri gerçekleştirmek durumundadır. Cinsiyet rolleri bunlardandır. Cinsiyet rolleri, toplumda erkeklerin ve kadınların nasıl davranmaları gerektiğini ve onlardan gerçekleştirmeleri beklenen farklı görevleri ifade eder.

Dinî kimliğin oluşumunda, dinin yaşanış biçimleri ve yoğunluğunda cinsiyet farklılıklarıyla bir ilişki söz konusudur. Yapılan araştırmalarda kadınların; duygusallık,

hassasiyet, kırılganlık özelliklerinin onların daha dindar olmalarında etkili olduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, var olan toplumsal cinsiyet algısının biçimlenmesinde dinin de etki boyutu bulunmaktadır.

Bireyin içinde bulunduğu toplumun dinî kültürünü benimseyip içselleştirmesinde, dinî tutum ve davranışlarının şekillenmesi sürecinde toplumsallaşma araçları etkili olmaktadır. Bu araçların kadının dinî hayatındaki etkileri, pek çok faktöre bağlı olarak değişebilmektedir. Bu çalışmada ele alacağımız konu, Malatya örneğinden hareketle, günümüz Türk toplumunda kadınların dinî hayatındaki toplumsallaşma faktörlerinin etkinliği ve durumun bilimsel anlamda çözümlenmesi ve değerlendirilmesidir.

Araştırmanın temel problemi ise şudur: Dinî toplumsallaşma sürecinde “aile, eğitim, dinî sohbet ve toplantılar, kitle iletişim araçları” olarak belirtilen dinî toplumsallaşma araçları, kadının dinî yaşamının inanç, ibadet, ahlak ve dinî bilgi boyutlarında ne derece etkilidir ve bağımsız değişkenlere göre bu etki farklılık göstermekte midir?

Alt Problemler

1. Ailenin kadınların dinî toplumsallaşmasında önemli bir etkisi var mıdır?
2. Eğitim kurumlarının kadınların dinî toplumsallaşmasında önemli bir etkisi var mıdır?
3. Dinî sohbet ve toplantıların kadınların dinî toplumsallaşmasında önemli bir etkisi var mıdır?
4. Yakın çevrenin kadınların dinî toplumsallaşmasında önemli bir etkisi var mıdır?
5. Kitle iletişim araçlarının kadınların dinî toplumsallaşmasında önemli bir etkisi var mıdır?
6. Yaş durumuna göre, dinî toplumsallaşma araçlarının kadının dinî yaşantısındaki etkisinde farklılık var mıdır?
7. Öğrenim durumuna göre, dinî toplumsallaşma araçlarının kadının dinî yaşantısındaki etkisinde farklılık var mıdır?

8. Dinî eğitimin ilk alındığı yere göre, dinî toplumsallaşma araçlarının kadının dinî yaşantısındaki etkisinde farklılık var mıdır?

Hipotezler

Araştırmamızın bu alt problemlerinden hareketle şu hipotezler geliştirilmiştir:

1. Kadınların dinî toplumsallaşmasında ailenin etkisi bulunmaktadır.
2. Kadınların dinî toplumsallaşmasında eğitim kurumlarının etkisi bulunmaktadır.
3. Kadınların dinî toplumsallaşmasında dinî sohbet ve toplantıların etkisi bulunmaktadır.
4. Kadınların dinî toplumsallaşmasında yakın çevrenin (arkadaş ve akrabalarının) etkisi bulunmaktadır.
5. Kadınların dinî toplumsallaşmasında kitle iletişim araçlarının etkisi bulunmaktadır.
6. Dinî toplumsallaşma araçlarının etkisi kadınların yaşlarına göre farklılık göstermektedir.
7. Dinî toplumsallaşma araçlarının etkisi kadınların öğrenim durumuna göre farklılık göstermektedir.
8. Dinî toplumsallaşma araçlarının etkisi, kadınların dinî eğitimini ilk aldıkları yere göre farklılık gösterir.

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışma Türkiye’de dinî toplumsallaşma sürecinde kadınların dinî tutum ve yaşantılarına etki eden faktörleri anlamayı ve açıklamayı öncelikle amaçlamaktadır.

Türk toplumunun gelenekselden modern hayata geçiş sürecinde, değişimlerden en çok etkilenen kadın ve kadının yaşantısındaki dinî tezahürler olmuştur. Bu ekseninde bir durum tespitinden hareketle, kadın ve din olgusu ilişkisinin, toplumsallaşma faktörlerinin dindarlığın hangi boyutlarında ve ne kadar etkili olduğunu açığa çıkartmak da amaçlarımız arasındadır.

Din sosyolojisi alanında kadın konulu araştırmalar yapılmaktadır. Bizim araştırma sahamız sınırlı olsa da sosyalizasyon sürecinde oluşan kadının dinî yaşantısını, sosyolojik bir bakış ačíısıyla inceleyerek sistematik ve deneysel din sosyolojisi araştırmalarına bir katkı sağlamasını bekliyoruz. Ayrıca bu araştırma ile birlikte Müslüman Türk kadınının doğuştan itibaren dinî şahsiyetinin oluşumundaki odak noktalarını belirleme imkanımız olacaktır. Türk toplumunda bireylerin ilk dinî kúltürünü aileden aldığını düşünürsek, çocuklar aile ortamında daha çok anneleriyle ilişki içinde olduğundan, başarısız bir dinî toplumsallaşmayı önlemek, fertlerin topluma yabancılaşmasını önlemek adına kadının dinî yaşantısını araştırmak fayda sağlayacaktır.

III. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Malatya ili merkezinde, araştırmanın gerçekleştirildiği tarih ve deneklerin içinde bulundukları koşulların etkileri bağlamında tamamlanmıştır. Ayrıca araştırmanın örneklemi yetişkin kadın deneklerle sınırlıdır. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar belli bir zaman ve araştırma örneklemi ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Toplumsallaşma Süreci

İnsanın diğer insanlarla etkileşim içinde oluşu, insanın varoluşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca insanlar iletişim içinde bulundukları belli topluluklar dahilinde yaşamışlar ve bu şekilde diğer canlılardan farklı varoluşsal özelliklere sahip olduklarını göstermişlerdir.

İnsan dünyaya geldiğinde kendisini bir ailenin, akrabalık, arkadaşlık ilişkilerinin, kısaca toplumun ve toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan kültürün içinde bulur. Ancak doğar doğmaz insan, toplumun bir üyesi kabul edilmemektedir. Bu kabul ediliş bir süreç dahilinde gerçekleşir. “O, sosyalliğe doğru bir yatkınlıkla doğmakta ve toplumun bir üyesi haline gelmektedir.” (Berger, Luckmann, 2008:190). Böylece başka insanlarla etkileşime girmesiyle insan, biyolojik bir varlık olmaktan çıkıp toplumun bir üyesi haline gelir (Aziz, 1982:1). İşte insanın çevresindekilerle girdiği bu etkileşim sürecine toplumsallaşma denir (Fichter, 2001: 22).

Etimolojik olarak toplumsal/sosyal (social) kelimesine baktığımızda:

“Kelimenin kökü Latince'deki “socialis” kelimesinden gelmekte ve “birleşmiş, başkaları ile yaşam” anlamındadır. Yine Latince'den “Socius” kelimesi ile bir bağ söz konusudur. Socius ise “yoldaş, takip eden (follower)” manasına gelmektedir. Muhtemel kök “Sequi”ye işaret etmektedir. Sequi kelimesi ise Sequel kelimesine benzer bir anlamdadır ve takip etmek demektir. “Bşkaları ile birlikte yaşamak yada bşkaları ile birlikte yaşamayı sevmek, arkadaşça ilişkiler içerisinde bulunmak” şeklindeki anlamsal ilk kullanım 1729'da kayıtlara geçmiştir. Bir isim olarak sosyal kelimesi ise “arkadaşça toplanma” anlamında ilk defa 1870 yılında kullanılmıştır.” (Dilmen, Öğüt, 2010:237)

Türkçede sosyalleşme, toplumsallaşma, sosyalizasyon kavramları birbiri yerine kullanılmaktadır. Batı sosyal bilimler literatüründen ‘socialization’ kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkçe sözlükte toplumsallaşma, “bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci” olarak tanımlanmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts>). Toplumsallaşma, bireyin içinde yaşadığı

toplumun norm ve değerlerini içselleştirerek, kendisinden beklenen rollere bağlı davranışları yerine getirmeyi öğrenmesidir (Bilgin, 2009:68).

Toplumsallaşma kavramını ilk kullanan sosyolog E. Durkheim’dir:

“Durkheim eğitimi, yetişkin kuşakların yetiştirmekte olan kuşakları sosyalleştirmesi, toplumsal hayata alıştırmayı, ruhsal, zihni ve ahlaki yönden yetiştirmesi olarak kabul etmişti. O, eğitime metotlu sosyalleşme (“Socialization méthodique”) diyordu. Toplum içinde bilinçsiz, plansız ve kendiliğinden yapılan sosyalleşme de metodsuz sosyalleşme idi. Kişi eđer içinde yaşadığı sosyal kültürel kural ve değerleri iyice benimser, kendi şahsiyet yapısını onun üzerine kurar, kendi iç kontrol mekanizmaları ile toplumsal kontrol mekanizmalarını aynileştirirse buna içleştirme, özleştirme (“Internalisation”, “Verinnerlichung”) denir”. (Ergün, 1994: 37)

Toplumsallaşma, toplumsal yaşamda iki önemli problemi ele alan bir süreçtir. Bunlar: toplumsal devamlılık ve insanın kişisel gelişimidir (Gecas, 2000: 2855). Toplumsallaşma ile toplumun sürekliliği arasında doğrudan bir ilişki vardır. Toplumun yeni üyelerini yetiştirmek o toplumda yaşayanlar için bir görevdir. Bireyin ait olduğu toplumda var olan değerleri, normları, inançları içselleştirmesi ancak tek tek bireylerin ve genel anlamda toplumun karşılıklı yeniden üretim sürecine girmesiyle mümkün olur. Bu şekilde bir nesilden diğer nesle toplumun kültürü aktarılmış olur.

Bireylere, toplumdaki yeri ve toplumsal ilişkilerde oynayacağı rollerinin öğretilmesi toplumsal bir ihtiyaçtır. Bu amaçla bireyin ait olduğu toplumun kültürünü içselleştirmesi, toplumsal ilişkiler sayesinde bir kimlik inşası gerçekleştirmesi, onun toplumda var olması için zorunlu olan bir süreçtir. Sonuç olarak toplumsallaşmayı, en genel manada birey ve toplum kavramlarıyla birlikte onların karşılıklı ilişkisi olarak anlayabiliriz (Martin, 2007: 6).

Birey ve toplum arasında diyalektik bir süreç vardır. Birey toplumun değerlerini, inanışlarını öğrenip ona uyum sağlarken bir taraftan da öğrendiklerini kendi düşünce sisteminden geçirir ve itiraz edebilir. Yani birey toplum karşısında edilgen bir varlık değildir. Bu diyalektik etkileşim sonucu toplumsallaşma gerçekleşmektedir (Okumuş, 2014:436).

Toplumsallaşma olgusu birey ve toplum düzeyinde ele alındığında iki bakış açısıyla betimlenebilir: Nesnel olarak, birey üzerinde eylemde bulunan toplum

açısından ve öznel olarak, topluma tepkide bulunan birey açısından. Nesnel toplumsallaşma, toplumun kültürünün bir kuşaktan diğerine geçirildiği ve bireyin sosyal yaşamın kabul edilmiş ve onaylanmış yollarına uyarlandığı bir süreçtir. Öznel olarak toplumsallaşma, bireyin çevresindeki kişilere uyarlanması sırasında gerçekleştirdiği bir öğrenme sürecidir. Kişi içinde yaşadığı toplumun alışkanlıklarını alır (Fichter, 2001: 23). Böylece birey toplumun kültür ve değerlerini benimseyerek içselleştirir, benlik ve kişilik kazanır (Tolan, 1985: 241; Tezcan, 1985: 37).

Toplumsallaşma doğumla başlayan ölüme kadar devam eden bir süreçtir. Toplumsallaşma bir süreç içinde gerçekleşirken her kişi için toplumsallaşma dereceleri farklı farklı olmaktadır. Çünkü toplumsal hayatta belirlenmiş normları onlarla karşılaşmadan bilemeyiz. Açık bir ifadeyle, toplumsal normların bir kısmı yaşa bağlıdır. Kişi ancak o yaşa geldiğinde bunları içselleştirebilir (Bilgin, 2009:68). Bebeklik ve çocukluğun ilk döneminde gerçekleşen toplumsallaşma birincil toplumsallaşmadır. Bu dönemde bireyin sonraki öğrenmeleri için temel oluşturacak dil ile temel davranış kalıpları öğrenilir. İkincil toplumsallaşma ise çocukluğun sonraki dönemi ile olgunluk döneminde gerçekleşir (Giddens, 2012: 204-205).

Toplumsallaşma bir öğrenme ve öğretme sürecidir. Çünkü bireyin toplumdaki rollerini öğrenmesi ve bu rollere göre davranışta bulunması bir eğitim faaliyeti olarak düşünülebilir. Bu eğitim faaliyetinin gerçekleşmesi bir formel eğitim şeklinde olmaz. Bunun yerine sosyal öğrenme olarak kavramlaştırılan süreç, kişiler arasında gerçekleşir ve yaşayarak öğrenmeyi ifade eder. En önemli sosyolojik öğrenme araçları taklit ve rekabettir. Taklit, bir başkasının davranışlarını yineleyerek gerçekleştirmektir. Rekabet, başarılı olmak, ödüllendirilmek gibi motivasyonlarla kişinin toplumun onayladığı davranışları sergileme sürecidir (Fichter, 2001:25). Bu araçlarla toplumun kültürünün bireye aktarılması gerçekleştirilip bireyin topluma uyumu sağlanırsa başarılı bir toplumsallaşma sürecinden söz edebiliriz.

1.2.Toplumsallaşma Konusunu Açıklayan Teoriler

Bu başlık altında toplumsallaşma olgusu farklı teoriler açısından açıklanmaya çalışılacaktır. Bilimsel kuram, birtakım olguları veya olgusal ilişkileri açıklayan kavramsal bir sistemdir (Türkdoğan, 2009: 199). Bu nedenle toplumsallaşma olgusunu

daha iyi anlamak için teorilerin konuyla ilgili yaklaşımlarına yer verilecektir. Hangi branş ya da teori toplumsallaşma olgusuna nasıl bir açıklama getirmektedir ve toplumsallaşma olgusunu nasıl yorumlamaktadır? Şimdi bu soruların cevapları aranacaktır.

Toplumsallaşma olgusu, sosyal bilimler alanında yoğun bir şekilde çalışılmaya 1920’li yıllarda başlamıştır. Sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi bilim dallarındaki gelişmelerle birlikte toplumsallaşma konusu her bilim dalının kendi perspektifinden incelenmeye başlanmıştır. Bu bakımdan kuramsal çalışmalar bu bilim dallarına göre sınıflandırılmıştır (Aziz, 1982:11). Antropologlar toplumsallaşma sürecini, bir nesilden diğerine kültürel aktarım olarak açıklamış ve toplumsallaşma kavramı yerine kültürleme (enculturation) kavramını kullanmıştır. Psikologlar, kültür aktarımını daha az vurgulayıp bilişsel gelişimin çeşitli yönleri üzerinde durmuşlardır. Sosyolojide ise toplumsallaşma konusu iki ana perspektifte incelenmiştir. Bunların ilki olan “sosyal rollerin öğrenilmesi” yaklaşımına göre bireyler, içinde yaşadıkları toplumun rol ve statülerini öğrenip içselleştirerek toplumun birer üyesi olurlar. Daha yaygın olan diğer sosyolojik yaklaşım ise “benlik oluşumu”dur. Bireyin benlik ve kişilik gelişimi toplumsallaşmanın özüdür (Gecas, 2000: 2855-6).

1.2.1. Antropolojik Teoriler

Antropologlar öncelikle, bir nesilden diğerine kültürel aktarım olarak toplumsallaşma süreciyle ilgilendiler. Bu nedenle toplumsallaşma yerine “kültürleştirme, kültürelleşme” gibi kavramlar kullanmışlardır. Kültürleştirme sürecinde birey, ait olduğu toplumun kültürünü öğrenir ve onu özümseyerek davranışlarına yansıtır (1982:13).

Margaret Mead, Bronislaw Malinowski gibi antropologların çalışmalarıyla, toplumsallaşmayı sadece kültür açısından ele alan görüş yerini farklı bir yaklaşıma bırakmıştır. Yeni yaklaşımda, Freud’un toplumsallaşma sürecinde en önemli unsur olarak gösterdiği kalıtım yer bulmuştur. Buna göre, bireyin toplumsallaşmasında kültürleştirme yanında kalıtsal nitelikler de rol oynamaktadır (1982:13). Dolayısıyla, her kültür diğerinden farklıdır. Öyleyse, kişilik gelişimi, cinsiyetle ilgili roller, çocuk yetiştirme, akıl hastalıkları gibi toplumsal-ruhbilimsel (sosyo-psikolojik) olgu ve süreçlerin kültürlerarası genelliği ileri sürülemez (Gündoğdu, 2012: 219).

Günümüz kültürel antropolojide bahsettiğimiz psikanalitik teorinin etkisi azalmışken sembolik etkileşimcilik gibi yapısalcı teorilerin etkisi artmıştır (Gecas, 2000: 2855).

1.2.2. Psikolojik Teoriler

Psikolojide toplumsallaşma konusunun incelenmesinde ve değerlendirilmesinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Gelişim psikologları toplumsallaşmayı bilişsel gelişimin konusu olarak değerlendirirken davranışçı psikologlar, davranış motiflerinin öğrenilmesi olarak toplumsallaşmayı tanımlarlar (2000:2855).

Psikologların toplumsallaşmayı ele aldıkları yaklaşımlar ele alındığında bunlardan ilki psikanalitik kuramdır. Bu yaklaşımın öncüsü Sigmund Freud'dur. Freud'un teorisine göre davranışlarımızın önemli bölümü bilinçdışı süreçlerden kaynaklanır. Çocukluk döneminde ana-baba ve toplum tarafından yasaklanan ya da cezalandırılan itkilerden birçoğunun doğuştan gelen içgüdülerden geldiğine inanan Freud, yasaklandıkları takdirde bu itkilerin yalnızca bilinçten bilinçdışına itildiğini ve orada da davranışı etkilemeyi sürdürdüğünü savunur. Kısaca toplum insan üzerinde hangi durumlarda ne yapılması veya yapılmaması konusunda baskıda bulunarak insan bilincini etkiler (Akın, 2009:62).

Psikolojide yer alan bir başka teori, sosyal öğrenmedir. Albert Bandura'nın temsilciliğini yaptığı bu teoriye göre, sosyalleşme sürecindeki ilk önemli aşama, bireyin etrafını gözlemlemesi ve taklit etmesidir. Başta ailesi olmak üzere kişinin karşılaştığı ilk sosyal çevrenin, özellikle de ebeveynin onun dinî eğilimlerini belirlemede en önemli etkiye sahip olduğu söylenebilir (Eren, 2007:135).

Gelişim ve öğrenme süreci olarak toplumsallaşma, bireyin bilişsel (Piaget), ahlaki (Kohlberg), benlik (Erikson) ve sosyal benlik gelişimiyle doğrudan ilgilidir. Bu bağlamda kişiliğin bu süreçlerinin birlikte ve birbirleriyle etkileşim içinde gelişmesini toplumsallaşma olarak nitelendirebiliriz (Akın, 2009:23).

1.2.3. Sosyolojik Teoriler

Günümüz sosyoloji çalışmalarında toplumsallaşma konusuyla ilgili iki temel yaklaşım vardır: “sosyal rollerin öğrenilmesi” ve “benlik oluşumu.” (Gecas, 2000: 2855).

Toplumsallaşmayı sosyal rollerin öğrenilmesi olarak ortaya koyan görüşe göre, bireyler ait oldukları grupların uygun rollerini ve statülerini öğrenme ve içselleştirme yoluyla toplumun üyeleriyle bütünleşir. Sosyal sistem içinde başarılı olma ve yükselmenin yolu, kişilerin kendilerine düşen rolleri iyi yapmasıdır. Sosyal hayat içinde bireylerin davranışlarını genellikle sosyal roller belirlediği gibi, kişiler de sosyal rollere yön verebilirler (Ergün, 1985:55). Bu yaklaşım yapısal işlevselci perspektifle yakından ilgilidir (2000:2856).

Yapısal işlevselciler toplumu asıl sistem olarak kabul eder. Toplumu oluşturan parçalar ise alt sistemlerdir. Toplumu oluşturan bu parçalar birbirine bağlı ve karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bu yaklaşımın öncüsü olan Talcott Parsons'a göre, bu alt sistemlerden her biri toplumun varlığını sürdürmesi için dört temel ihtiyacın karşılanmasına yardımcı olur:

Adaptasyon: Toplum, üyelerinin giyim, barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik bir sisteme ihtiyaç duyar.

Amaca ulaşma: Toplum hedeflerini belirleyip kararlar almak için bir siyasal sisteme ihtiyaç duyar.

Bütünleşme: Toplumun bireylerin aidiyet duygusu ve kimlik inşası için din, iletişim ve sosyal kontrole (hukuk, polis vd.) ihtiyacı vardır.

Varlığını sürdürme: Toplum, gelenek ve kültürünün yeni nesillere aktarılması için toplumsallaşma sürecini gerçekleştirecek aile, medya, okul gibi kurumlara ihtiyaç duyar (Slattery, 2012, 376-377).

Yapısal işlevselci yaklaşım, toplumsal bütünleşme ve toplumun varlığını korumasına önem verir. Birey toplum içinde diğer aktörlerden toplumun değerlerini, rol beklentilerini öğrenip benimseyerek, içselleştirerek toplumsallaşmayı gerçekleştirir, toplumun tam bir üyesi haline gelir. Böylece toplumsallaşma, toplumsal denetimi sağlayarak toplumu bir arada tutan bütünleştirici bir etken olur (Wallace, Wolf, 2012: 55-56).

Benlik oluşumu yaklaşımı ise toplumsallaşmayı kişilik oluşum süreci olarak değerlendirir. Kişilik gelişimi ve kimlik inşası toplumsallaşmanın özüdür. Bu yaklaşım mikro sosyolojik kuramlardan sembolik etkileşimcilikle yakından ilgilidir (Gecas, 2000:2856). Etkileşimci teori, semboller ve sosyal davranışlar arasındaki ilişkilerden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Kişilerin topluma ait birey olabilmeleri, kimlik kazanmaları için başkalarının tepkilerini yorumlamasına ihtiyaç duyar (Özcan,

2013:61). Toplumsallaşma, bireye kişilik kazandırdığı gibi öz benlik de kazandırmaktadır. Öz benlik, bireyin diğer kişilerle paylaştıklarının ve onu diğerlerinden farklılaştıran ayrıntıların bilincinde olmasını ifade eder. Sosyolog Cooley'e göre başkalarının bireyin kendisine karşı davranışlarında yansıyan belleğine ayna-benlik denir. Bu, bireyin etkileşime girdiği kişilerin kendisi ile ilgili çıkarımları sonucu bireye dönen bilgi kapsamında oluşturduğu anlayıştır. Öz benliğin oluşumu, kişinin kendisini başka biri tarafından görülen bir konu bir şey olarak tasarımılamasıyla gerçekleşir. Başkasının oluşturduğu aynada kişinin kendisine bakmasıdır (Gecas, 2000: 2856; Tezcan, 1985:42). Sembolik etkileşimciliğe göre, toplum içinde bir davranışı gerçekleştirecek kişiler, karşısındaki diğer bireylerin mümkün tepkilerini hesaplayıp ona göre davranır. Dolayısıyla “kişinin davranışları, onun çevresinde görüp beğendiği ve taklit ettiği, yazılı ve sözlü dille benimsediği sosyalleşme içinde açıklanabilir” (Ergün, 1985:57).

Ayrıca toplumsallaşma konusunda işlevselci teorinin yaklaşımına da bakmak gerekir. “İşlevcilere göre insanlar toplumsallaşırken, kültürel norm ve değerleri içselleştirerek rol beklentilerini yerine getirirler. Bu nedenle rollerin bağlandığı kurumlar düzenli olarak çalışır. Bu yoldan toplumsallaşma, toplum düzenini sağlar.” (Tezcan, 1993:9-10).

1.3. Toplumsallaşma Araçları

Toplumsallaşma yekpare bir süreç değildir. Toplumsallaşma sürecine doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunan araçlar vardır. Toplumsallaşma araçları, informal biçimde hayatımıza tesir eden ve önemli etkilere sahip kişi veya kurumlar için kullanılan bir ifadedir (Zuckerman, 2006:88).

Toplumsallaşmayı sağlayan araçlar önemlerine göre birincil ve ikincil grup olarak sınıflandırılabilir. Amerikalı sosyolog Charles Horton Cooley'in ilk kez kullandığı birincil grup kavramı, yakın, yüz yüze ilişkiler kurulan ve dayanışmanın olduğu grupları tanımlar. Uzun süreli sık sık kurulan yüz yüze ilişkilerin toplumsallaşmada birinci yerde olması doğaldır. Aile başta olmak üzere, arkadaş grupları, komşular, okul önemli gruplardır (Aziz, 1982: 17; Turhanoğlu, 2011:7). İkincil gruplar, birincil gruplarda görülenin aksine etkileşimin sınırlı olduğu, resmi ilişkilerin yaşandığı gruplardır. Dernekler, partiler, şirketler, fabrikalar ikincil gruplara örnek gösterilebilir (1982: 19).

Fichter, birincil ve ikincil gruplar arasında sınır belirlemenin kolay olmadığını belirtir. Birincil gruplar gevşedikçe ikincil grup olurlar, ikincil gruplar ise yakın sosyal ilişkiler geliştirerek birincil gruplara doğru kayabilirler (Fichter, 2001: 61).

Bu bölümde toplumsallaşma sürecinde etkili olan temel toplumsallaşma araçları tek tek gruplar olarak ele alınacaktır. Bunlar “aile, eğitim, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları”dır.

1.3.1. Aile

Toplumsallaşma araçları içerisinde en temel ve etkili olan ailedir. Diğer sosyalleşme araçları belli konularda belli süre içindeki ilişkilerle sınırlıdır. Oysa aile bireyin dünyaya gelmesinden itibaren ömür boyu süren, çok farklı alanlarda etkili olan bir araçtır, toplumsallaşma sürecinde ilk basamaktır.

“Aile, genel olarak nüfusu yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme (toplumsallaştırma), ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin işlevlerinin yerine getirildiği bir kurumdur.” (Aydın, 2000:35). Sosyolojik açıdan ise aileyi Ozankaya şöyle tanımlamıştır: “içinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği, eşler ve ana-babalarla çocuklar (ailenin biçimine göre başka yakınlar) arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı bir toplumsal kurumdur”. Aile kurumunun temel işlevleri ise şunlardır:

İnsanda cinsel davranışların düzenlenip neslin sürdürülmesi,
Çocukların bakımı ve toplumsal çevreye ilk hazırlıklarının sağlanması,
Kadın ve erkeğin ekonomik işbirliğinin sağlanması,
Birincil küme doyumlarının sağlanması (Ozankaya, 1991: 357-358).

En önemli toplumsal kurumlardan biri ailedir, çünkü bir toplumsal yaşamın en küçük temsili olma niteliğindedir. Ekonomi, siyaset, din gibi diğer kurumlar ve bunlara bağlı gerçekleştirilen davranış biçimleri küçük ölçekte ailede gerçekleşir. Ayrıca toplumun sürekliliğinin sağlanması için gerekli değer ve kurallar aile içinde öğrenilir (Çağan, 2011: 83).

“Aileler insan kişiliği üreten fabrikalardır” diyen Parsons ve Bales ailenin iki temel işlevinden söz eder. Birincisi, çocukların içinde doğdukları toplumun birer üyesi haline gelmesi için onların sosyalleştirilmesidir. İkinci işlev ise, toplumdaki yetişkin bireylerin kişiliklerinin istikrarlaşmasıdır (Erdoğan, 2012: 31). Denilebilir ki, bireyin doğumuyla başlayan ve ilk çocukluk dönemini kapsayan süreçte bireyin kişilik oluşumunda belirleyici faktör ailedir. Bu nedenle çocukluk döneminde ailede kazanılan alışkanlıklar, benimsenen değer ve inançlar hayat boyunca etkili olmaktadır.

Birey dünyaya geldiği andan itibaren, aile içinde toplumsallaşma süreci başlamış olmaktadır. Ailede çocuğun toplumsallaşmasında en büyük sorumluluk sahibi olan kişi annedir. Dolayısıyla annenin eğitim ve kültür seviyesi çocuğun toplumsallaşmasında oldukça etkili olmaktadır. Çocuğun beslenmesi, bakımı, ona gösterilen ilgi, şefkat ve sevgi gibi duygular da çocuğun başkalarına karşı güven duymasında etkili olacaktır. Böylece çocuk beklenen derecede ve hızla sosyal bir varlık haline gelebilecektir (Özkalp, 2007: 106).

Toplumsallaşma sürecinin temel yönlerinden biri olan cinsiyet-rol toplumsallaşmasında ailenin etkisi önemlidir. Cinsiyet toplumsallaşması, cinsiyet rolleri ile ilgili inançların, her cinsiyet grubuyla ilgili beklentilerin, cinsel kimliğin, kadın ve erkek olmanın ne anlama geldiğinin öğrenilmesidir (Stockard, 2007: 79). Çocuk ailede kendini biyolojik cinsiyetin ekseninde oluşup anlam kazanan davranış kalıpları içinde bulur. Seçilen elbiseler, saçın boyu ve biçimi, hitaplar, oyuncaklar, çocuğa yönelik davranışlardaki sevecenlik biçimi ve dozajı, çocuk için uygun bulunan veya uygun bulunmayan davranışlar, çocuk için düşünülen ve arzulanan meslekler cinsiyet toplumsallaşmasında belirleyici olur (Vatandaş, 2007: 30).

Çocuklar aile içinde anne babalarından tek yönlü olarak etkilenmezler. Çocuklar ebeveynleri tarafından sosyalleştirilirken, onlar da toplumsallaşma sürecinde anne babalarını etkiler. Bu “karşılıklı sosyalleşme” süreci çocuk ile anne baba etkileşimi devam ettikçe yaşanır (Kulaksızoğlu, 2004: 83; Grusec, Davidov, 2007: 285). Ailedeki toplumsallaşma ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda ebeveynlerden çocuğa doğru tek yönlü bir etkinin olduğu varsayılmıştır. Anne baba genellikle toplumsallaşma ajanı, çocuklar da toplumsallaşmanın nesnesi olarak görülmüştür. Ancak son dönem araştırmalarda toplumsallaşmanın iki taraflı, karşılıklı bir süreç olduğu görüşü ön plana çıkmıştır. Etki

derecesi eşit olmasa bile anne babanın çocukları etkilediği gibi çocuklar da ebeveynini etkilemektedir (Gecas, 2000:2858).

Aile içinde çocuğun toplumsallaşma sürecinde etkili olan bazı faktörler toplumsallaşma sonucunu değiştirebilmektedir. Bunlardan biri olan anne babanın çocuk yetiştirme tutumu çocuğun toplumsallaşmasını etkileyen bir değişkendir. Anne babanın demokratik ve eşitlikçi davranması, baskıcı ve otoriter olması veya aşırı koruyucu olması çocukların farklı sosyal tavırlar geliştirmelerine sebep olur. Demokratik ve eşitlikçi ortamda yetişen çocuklar kendine güvenli ve sosyal olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2004: 84). Despotik ailelerde ya da tamamen çocuk merkezli bir yaşantı süren ailelerde yetişen çocukların ise okul, iş, arkadaş ilişkilerinde başarılı olma şansı azdır (Bilgin, 2009: 70). Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar genellikle iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş bireylerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişki mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar (Yavuzer 1999: 141). Görüldüğü üzere bir çocuğun bilişsel, ahlaki gelişimi, benlik saygısı, sosyal yeterliliği ile ebeveyn desteği arasında pozitif bir ilişki vardır. Bunun aksine ebeveyn desteğinden yoksun çocuklarda ise başarısız toplumsallaşma gerçekleşebilir (Gecas, 2000: 2857).

1.3.2.Eğitim

Toplumsal hayatın devamlılığını ve toplumun kültür aktarımını sağlayan eğitim, bilgi, davranış ve kabiliyetlerin geliştirilmesi ve kazandırılmasını ifade eden bir süreçtir (Erkal, 2009: 126). Bu geniş anlamıyla eğitim ailede başlar ve sokakta, okulda devam eder. Ayrıca dini, politik, ekonomik kurumlar da eğitim sürecinin içinde yer alır (Ozankaya, 1991: 403). Eğitimin üç önemli fonksiyonu vardır: toplumsallaşmayı sağlayarak bireyin davranışlarında sınırı belirlemek, bir gruba dahil olmayı ve bağlanmayı sağlamak, son olarak bireyin kendi geleceğine yön verebilecek özellikleri geliştirmektir (2009: 129).

Aile kurumu sahip olduğu işlevleri modernleşme ile birlikte diğer kurumlarla paylaşmak zorunda kalmıştır. Toplumsallaşma için de aile, tek başına yeterli olan bir araç değildir. Belli bir yaştan sonra çocuğun sürekli iletişim içinde olduğu (aile, komşu, akraba gibi) çevreden farklı bir ortam olarak karşısına çıkan kurum okuldur.

Okulun başta gelen toplumsallaşma işlevi çocuğu eğitmektir. Bu içinde yaşadığı kültürün temel bilgi ve becerilerini naklederek gerçekleştir (Tezcan, 1985: 297). Birey

okulda sadece bilgi değil aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da kazanmaktadır. Dolayısıyla okulun bireyi etkileyen ilk resmi ve örgütlü organizasyon olduğu söylenebilmektedir. Birey okulda toplumun temel yapısını anlamaya ve toplum içinde yaşamının kurallarını öğrenerek toplumun bir parçası olmaya çalışmaktadır (Özkalp, 2007: 108; Gündoğdu, 2012: 226).

Çocuğun okulda toplumsallaşmasını sağlayan bir araç da öğretmendir. Öğretmenler kişilikleri ve ilgileri bakımından farklı olmakla birlikte bazı ortak değer ve düşüncelere sahiptirler. Öğretmenlerin tutum ve davranışları, öğrencilerine model olduğu için toplumsallaşmada önemli rol üstlenmektedir (Tezcan, 1985: 297). Öğretmenlerin tutumları ve davranışlarının öğrenciye değer veren, onu peşin şekilde yargılamadan olumlu bir insan olarak gören, önyargıdan uzak, ona karşı samimi ve dürüst davranan ve onunla duygudaşlık (empatik anlayış) kurabilen özellikler taşıması bu bağlamda önemlidir. Öğrenciler okulda öğretmenlerinin gösterdikleri sosyal tavırları örnek alırlar ve kendilerine yönelik öğretmen davranışlarının etkisinde kalırlar (Kulaksızoğlu, 2004: 85).

Modern toplumlarda okullar bir çocuğu, anaokuluna başladığı altı yaşından üniversiteyi bitirdiği yirmili yaşlara kadar ellerinde tutmaktadırlar (Bilgin, 2009: 73). Sonuç olarak okulun toplumsallaştırıcı işlevi çocuğu eğitmektir. Bu da kültürel bir takım bilgi ve becerilerin ona aktarılması biçiminde olmaktadır. Ayrıca bu kurum, belirli öğrenme kalıplarının gerçekleştirilmesi sorumluluğunu taşır. Bu şekilde kişi, toplum yaşamında gerekli olan bilgi ve becerileri kazanır, toplumun beklentilerine uygun bir kişilik geliştirir.

1.3.3. Toplumsal Çevre

İnsanın ilk sosyal çevresi anne bebek ilişkisiyle başlar. İnsanın kendisi dışındaki kişileri ifade eden toplumsal çevre, aile, akraba, arkadaşlarla çeşitlenirken oyun, okul, iş ve eğlence gibi toplumsal gruplara dahil olmak suretiyle ilişki ağı genişler (Onay, 2017: 140). Konumuz bağlamında toplumsal çevre, aile ve okul dışında bireyin iletişim içinde olduğu insanlar ve kurumları içeren özel bir anlamda kullanılmaktadır. Toplumsal çevrenin kapsamına giren araçlar; akran grupları, bir sanatçı veya bir dinî lider gibi rol model alınan kişiler, bireyin içinde yer aldığı sosyal organizasyonlardır (dernek, parti, dinî grup gibi) (Çoştı, 2009: 50-51).

Çocuğun sosyalleşmesinde etkili olan ve aynı yaştaki kimselerin meydana getirdikleri çevreye arkadaş çevresi denir. Bu çeşit arkadaşlık grupları, insanın sosyal yaşamını etkiler ve böylece insanlar çok yönlü bir şahsiyet kazanır. Birey arkadaşlık grubu vasıtasıyla yeni duyguları öğrenmek, yeni davranışlar ve bilgiler kazanma imkanına sahip olur.

Toplumsallaşma sürecinde akran grupları bireyler üzerinde üç şekilde etki etmektedir. İlki, bireye ahlaki standartlar ve cinsel rollerin öğrenilmesinde yardımcı olur. Aile dışındaki hayata hazır hâle getirir. İkinci olarak, bireye yeni davranış kalıpları öğretir. Grup etkileşiminde öğrenilen dersler çocuğun diğer gruplara ve belki de okullardaki aktivitelere katılmasına yardımcı olur. Üçüncü olarak ise bireye sosyal rollerin öğrenilmesinde yardımcı olur (lider, örgütleyici, uyum gösterme). Bu rollerle ilişkili olan görevlerin yerine getirilmesi, bireyi yetişkinlerin dünyasına hazırlar (Gündoğdu, 2012: 227).

Arkadaş gruplarının etkisi çocukluğun ilk yıllarında varsa da (oyun grupları yolu ile) bu yıllarda çocukta daha çok ailenin etkisi hissedilmektedir. Gençlerin toplumsallaşmasında, aile içindeki toplumsallaşma başarısız olduğunda arkadaş gruplarının etkisi artmaktadır. Denilebilir ki; arkadaş gruplarının bireyin tutumlarında etkili bir faktör olmasının nedeni, insanların sevdikleri ve kolay ilişki kurdukları kişileri “otorite” olarak görme eğiliminden kaynaklanır (Morgan, 2011: 347). Yetişkinlerde ise bireyin şekillenmiş kişiliğinin üzerinde arkadaş çevresinin etkisi azalmaktadır (Aziz, 1982:18-19).

Bireyin tutum ve davranışlarında, arkadaş grupları dışında dinî grup liderleri, siyasi liderler, yakın akrabalar, iş arkadaşları gibi toplumsal çevresi de etkili olmaktadır. İkincil grup olarak nitelendirilen dernekler, dinî cemaatler, partiler ve şirketlerde iletişim halinde olunan bu çevre, bir örgüt ortamı ve arkadaşlık grupları ağı ile örülmüş bir çevre olduğundan bunların birey üzerinde önemli toplumsallaştırma kaynağı olduğu söylenebilir (Kaypakoğlu, 1994: 94).

1.3.4.Kitle İletişim Araçları

Toplumsallaşma araçları arasında sayılan kitle iletişim araçları bireylerin fikir, inanç, tutum ve davranışlarına etki ederek toplumu yönlendirme gücüne sahiptir. Kitle iletişim araçlarının bu kadar yaygınlık kazanmadığı dönemlerde, çocuğun ailesi, yakın

çevresi ve eğitim kurumları sosyalleşmesinde başlıca rol oynamakta ve yakın çevresindeki yetişkinler çocuk tarafından model alınarak, taklit edilmekteydi. Günümüz bilişim toplumlarında ise bunlara kitle iletişim araçları da eklenmiştir.

Bireyin gerek çocukluk ve ergenlik, gerekse yetişkinlik durumlarında etkili olan kitle iletişim kanalları, önceden bahsedilen ne birincil ve ne de ikincil kümelerin içinde tam olarak yer almamaktadır. Birincil kümelerde görülen yüz yüze ilişki değişik bir biçimde ve tek yönlü olarak kitle iletişim araçlarında görülmektedir. Ancak ilişkinin sık olması birey bu kanala açık olursa olanaklıdır. Bu yüzden kitle iletişim araçlarının doğal olarak birincil küme toplumsallaşma etmeni olduğu söylenemez. Kitle iletişim araçlarının ikincil küme etmenlerinin etkin bir toplumsallaşma sağlamaları için “araç” olarak kullanıldığı görüşü de bulunmaktadır. Bu görüşe göre ikincil kümeler, sayısal olarak geniş etmenler olduğundan küme üyeleri arasında zorunlu bağlılık ve uyum sağlayabilmek için yalnızca kişisel ilişkilere bağlı kalınamaz. Dolaylı iletişim ve “bürokratik” örgüte ihtiyaç vardır. Radyo, televizyon, gazete, dergi gibi iletişim araçları, ikincil kümelerin kişisellik eksikliğini gidermek ama yine de kişisel olmayan ikincil kümelerin etkinliğini koruma çabalarında kullanılan araçlardır. Bu ortam içinde kitle iletişim araçlarının toplumsal önemi ortaya çıkmaktadır (Aziz, 1982: 20-21).

“Kitle iletişimi, uzmanlaşmış grupların geniş, heterojen ve farklılaşmış izleyicilere sembolik içerik yaymak üzere teknolojik aygıtları hizmete soktuğu kurum ve tekniklerden meydana gelir” (McQuail, Windahl, 1997: 16). Kitle iletişim araçları ise halka simgeler ve mesajlar ileten bir sistemdir. Toplumun kurumsal yapısıyla bütünleştirecek değer, inanç ve davranış biçimlerini insanlara telkin etmek, bireyleri eğlendirmek ve bilgi vermek onun fonksiyonlarıdır (Herman, Chomsky, 1988: 1).

Kitle iletişim araçları, gittikçe yaygınlaşması sonucunda toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olmuştur. Özellikle gazeteler, radyo, televizyon ve internet bunların başında gelir. Kitle iletişim teknolojisinin gelişmesiyle artık bilgiye daha kolay ulaşabilmek ve dünyanın her yerindeki insanlarla kolaylıkla iletişim kurabilmek çok daha kolay hale gelmiştir. Bu da elbette kişilerin birbirlerinden daha kolay etkilenmesini sağlamaktadır.

Bilişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte kitle iletişim araçları arasında sosyal medya, günümüzde en sık kullanılan araç olmuştur. İçeriğini bireylerin belirlediği ve

bireylerin sürekli etkileşim halinde olduğu, zaman ve mekan sınırlaması olmadan paylaşmanın, etkileşimin, tartışmanın esas olduğu bir iletişim şeklidir (Erkul, 2009: 99). Bireylerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş bu iletişim aracı, yeni ilişkiler kurma, yeni kişilerle tanışma, var olan ilişkileri sürdürme gibi işlevleri yerine getirir. Gerçek yaşamda bir toplumsal gruba üye olmayan bireyler, kendi tercihleri ve görüşleri doğrultusunda bir gruba üye olup toplumsallaşabilmektedir. Üstelik bireylerin gerçek kimliklerini açıklamak zorunda kalmadıklarından daha özgür bir iletişime imkan vermektedir (Altunay, 2015:421).

Kitle iletişim araçlarının toplumsallaştırıcı işlevi işitsel, görsel ve yazılı yayınlarda yer alan rol modellerin bireyin ilgisini, beğenisini ve ihtiyacını karşıladığı zaman gerçekleşebilmektedir (Çoştı, 2009: 52). Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının toplumsallaşmada olumlu etkisinin yanında olumsuz etkilerinin de olabileceği unutulmamalıdır. Şiddete başvurma ve şiddete karşı duyarsızlaşma, kendini ifade edememe, sosyal ilişkilerin zayıflaması gibi olumsuz etkiler bunlar arasında sayılabilir (Ertürk, Gül, 2006:42).

1.4. Dinî Toplumsallaşma Süreci

Din, toplum hayatının ayrılmaz bir parçası olan sosyal bir sistemdir. Karmaşık toplumsal ilişkiler ağı içeren bu sistem; iman, bilgi, düşünce, ahlak, tutum, davranış, ritüel, cemaat, kurum gibi unsurlarıyla bireyin ve toplumun yaşamında etkili olmaktadır (Okumuş, 2015: 85). Toplumsal kurumların birbiriyle zorunlu ilişkiler içinde olduğu düşünüldüğünde, dinin aile, ekonomi, ahlak, siyasal, sağlıkla ilgili tutum ve davranışlarda karşılıklı ve önemli etki gücüne sahip olduğu söylenebilir (Günay, 1999: 240).

Her fert belli bir sosyokültürel yapı içinde doğar. Doğumundan itibaren de bu yapıyı oluşturan gelenekler, dinî inanç ve değerler, düşünceler, çeşitli davranış kalıplarından etkilenecek kendi kişiliğini oluşturmaya çalışır. Sosyokültürel sistemde dinî kültür önemli bir yer tutmaktadır. Ferdin kişiliğinin gelişiminde önemli payı olan dinî inançlar, değerler, normlar, düşünceler ve davranışlar ancak sosyalleşme süreci içinde kazanılır. Bu bağlamda birey toplumun dinî değerlerini kabul edebilir, reddedebilir veya tepkisiz kalabilir.

Günay'ın tanımına göre; "Dinî toplumsallaşma, kişinin toplumun dinî kültür unsurlarını, değerlerini, sembollerini ve modellerini alarak kendine mal etmesi ve dinî kişiliğinin oluşmasından ibaret olan bir süreçtir." (1999:243). Sherkat ise dinî toplumsallaşmayı, sosyal araçlar aracılığıyla dinî inanç ve anlayışlarını etkileyen bir süreç olarak ifade etmiştir (2013: 280). Buna göre dinî toplumsallaşma, bireyin kimlik inşasında, dine ilişkin kendi davranışlarını değerlendirmeyi, dinî bir şuur oluşturmaya, insanlarla ilişki kurmayı öğrendikleri bireysel bir süreçken aynı zamanda sosyo kültürel yapının sürekliliğini sağlayan ve toplumun dinî geleneğinin sonraki nesle aktarılmasına katkı sağlayan bir toplumsal süreç olarak nitelendirilebilir (Birekul, 2014: 147).

Dinî toplumsallaşma sürecinin açıklanması toplum birey ilişkisi bağlamında iki bakış açısıyla yapılabilir. Bunlardan ilkinde göre toplumsallaşma bireyin dinî bilincinin geliştiği, kendi davranışlarını dinî boyutta değerlendirdiği süreci ifade eder. İkincisine göre ise toplumsallaşma; dinî kurumların bir işlevi olarak toplumsal kültürel sürekliliğin devamını sağlayan bir süreçtir. Böylelikle birey toplumun sahip olduğu dinî özellikleri öğrenmekte ve kendi dinî tutumlarını oluşturmaktadır, aynı zamanda da toplumun nesilden nesle dinî geleneğinin aktarımı sayesinde sürekliliğini sağlamış olmaktadır (Jette, 1974'ten aktaran Arslan, 2007: 225).

Genel toplumsallaşma süreci için Frederic Elkin bazı ön koşullar öne sürmüştür: bireyin sosyalleşeceği bir toplumun varlığı, bireyin biyolojik ve kalıtsal özelliklere sahip olması ve diğer insanlarla bireyin ilişki kurma isteği içinde olmasıdır (Arabacı, 2003: 40). Bu ön koşullar dinî toplumsallaşma için de söz konusu olmaktadır. Buna göre, dinî toplumsallaşma için ön şart, toplumda süregelen bir dinî geleneğin var olmasıdır. Başka bir koşul, bireyin yeterli biyolojik ve kalıtsal özelliklere sahip bulunmasıdır. Zihinsel engelli bireyin dinî yükümlülüğünün olmayacağı bilinir. Bunun yanında kişinin diğer bireylerle ilişki kurma yetisine sahip bulunması gerekir. Bu yetenek sayesinde bireyin inanç yada inançsız oluşu onun çevresiyle olan ilişkisiyle ortaya çıkar. Böylelikle onun dinî yaşantısı gözlemlenebilir ve dinî kimliği konusunda bize bilgi verebilir. (Çoştı, 2009: 78-79).

İnsanların yaptıkları dinî tercihler ve devam ettikleri dinî yaşantı, birlikte içinde oldukları sosyal yapılar, kurulan ilişkiler ve kişisel duygusal münasebetlerle alakalıdır. Yani din, diğer insanlardan özellikle kişisel olarak yakınlık, bağlılık hissi duyulan

insanlarla etkileşim yoluyla öğrenilir ve özümser. Dinin özü aşkın gerçeklikle bağ kurmaktır. Bu bağ kurmanın esası ise anne-baba, karı-koca, arkadaş, kardeş gibi yeryüzündeki çevreyle olan ilişki ve etkileşimlerdir. Dolayısıyla dinî tercih ve kabuller, bir inancın tercihi meselesinden ziyade aile, arkadaş, komşular, mesleki veya sivil aktivitelerle ilgilidir (Zuckerman, 2006:91-92).

Birey iletişim içinde bulunduğu insanların dinî tutum, inanış ve davranışlarından etkilenir. Ancak aynı kültürel çevrede yetiştiği halde birbirinden farklı dinî şahsiyet tipleri ortaya çıkabilmektedir. Bunun sebebi bireyin içinde bulunduğu kültürel çevrenin yapısından kaynaklanır. Dinî bilgi ve anlayışı yüzeysel veya sözlü geleneğe dayalı kişilerle ilişkide olan bireyle, sağlam kaynaklara dayalı dinî bilgiye sahip kişilerin etkilediği bireyin dinî toplumsallaşmalarında farklılıklar olacaktır (Arabacı, 2003: 48).

Sonuç olarak; bireyin içinde yaşadığı toplumun dinî değer, inanç ve tutumlarını öğrenip benimseyerek içselleştirdiği bir süreç olan toplumsallaşma, pek çok sosyal faktörden etkilenmektedir. Bunlar: aile, okul ve eğitim, arkadaş grupları ve kitle iletişim araçlarıdır (Sherkat, 2013; Himmelfarb, 1979).

1.4.1. Dinî Toplumsallaşma Araçları

1.4.1.1. Aile

Aile çocukların ilk genel eğitimlerinde olduğu gibi dinî değerlere karşı olumlu veya olumsuz tutumlarının oluşup gelişmesinde de son derece etkili bir yere sahiptir. Çocuğun dinî kişiliğinin gelişmesinde aile içerisinde anne ve babanın dinî inançları, duyguları, tutumları ve kanaatleri, belirleyici rol oynamaktadır. Bu anlamda başarılı bir dinî sosyalleşmenin temin edilmesinde aile çok önemli bir yere sahiptir.

Ailenin sosyokültürel yapısı ile aile tipinin dinî toplumsallaşma sürecinde etkisi bulunmaktadır. Aile tipleri konusunda farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. En yaygın kullanılan sınıflandırma geniş ve çekirdek aile tipi olarak yapılan sınıflandırmadır. Geniş aile, geleneksel toplumlarda yaygın biçimde görülen aile tipidir. Anne, baba, çocuklarla birlikte yakın akrabaların da birlikte yaşadığı geniş aile çeşitli işlevlere sahiptir, dinî toplumsallaştırma da bunlardan biridir. Emre Kongar'ın da ifade ettiği şekilde geniş ailenin dinî fonksiyonu aile üyelerine sadece dinî öğretmekle kalmaz aynı zamanda tam bir dinî birlik sağlamak için aile üyelerinin dinî tutum ve davranışlarını

denetler. Çekirdek aile ise anne, baba ve çocuklardan oluşan bir aile tipidir. Geleneksel toplumlarda da var olan bu aile tipi modern toplumlarda yaygınlaşmıştır. Çekirdek ailenin dinî toplumsallaştırma işlevinin geniş aileye nazaran azaldığı ifade edilebilir. Çünkü bireylerin aile içinde iletişimde olduğu kişi sayısı azalmış, aile bireylerinin rol ve statüleri değişmiş ve çocuklar bütünüyle aileye bağımlı olmayıp eğitim gibi ihtiyaçlarından dolayı ev dışına yönlendirilmiştir (Çağan, 2011: 90-91). Sonuç olarak geleneksel ve geniş aile grubu içinde çocuğun bulunduğu dinî atmosferin modern çekirdek ailelerde bulunmadığı söylenebilir. Genellikle geniş ailenin birçok dinî fonksiyonlarının işleyişine imkan verdiği ve çeşitli dinî merasimlerin icra edildiği görülmektedir (Günay, 1999: 247).

Ünver Günay, din ve aile ilişkileri bağlamında ailenin yaşam biçimi bakımından üç aile tipinden bahseder: Geleneksel, modern, tranzisyonel aile. Geleneksel aile; kentte orta ve aşağı tabakalarda, kırsal kesimde yaygındır. Modern yaşamın egemen olduğu kentin üst tabakasında görülen aile tipi modern ailedir. Tranzisyonel aile ise gelenekle modernlik arasında bir yaşam sürdüren aile tipidir. Geleneksel ailede dinî ilkelerin aile üzerindeki etkisi büyüktür, bireylerin davranışlarında dinin bağlayıcılığı yüksektir. Bebeğe isim konulması, doğum mevlidi, sünnet töreni, eş seçimi gibi çocuğun doğumundan başlayarak devam eden toplumsallaşma sürecinde dinin etkisi çokça hissedilir. Tranzisyonel aile tipinde dinin ve geleneğin etkisi görülse de modern anlayışlar da ailenin yaşantısında etkindirler. Son olarak modern ailelerde ise dinî ve geleneksel anlayışlar büyük ölçüde yetkinliğini yitirmiştir (1999:183-184).

Dinî toplumsallaşma en etkili biçimde çocukluk döneminde gerçekleşmektedir. Çocuk inanmaya meyilli olduğundan anne ve babasının söylediklerine hemen inanır. Onların kullandıkları dinî kelime, deyim ve ifadeler çocukta yer etmeye başlar. Çocuğun dualara ve ibadetlere karşı ilgisi oldukça yüksektir. Evde büyüklerin namaz kıldığını gören çocuk, onlar gibi yatıp kalkar. Sofraya “besmele” ile oturup, hamd ile kalkar. Bu davranışlar yalnızca taklit edilirler. Böylece taklit ve özdeşleşme yoluyla başlayan dinî yaşayış, çocuğun çevresinin dinî havasına ve ferdî kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek onun dinî şahsiyetine mal olur (Hökelekli, 1993:255). Görülüyor ki; dinî toplumsallaşma açısından ebeveynler çocuklarına dinî değerlerin aktarılması noktasında rol model olmaktadırlar. Rol model almada çocuğun sevdiği ve saygı duyduğu kişiyi seçtikleri söylenebilir.

Dinî toplumsallaşma sürecinde anne babanın dinî inanç ve değerlerinin çocukları tarafından kabul edilmesi bazı faktörlere bağlıdır. Goodnow'a göre bu faktörler şunlardır: Çocuğun dinî mesajın uygunluğunu algılayabilmesi, ebeveyninin inancını benimseme konusundaki motivasyonu, çocuğun anne babanın kendi inancını paylaşma konusunda ne kadar istekli olduğunu ve onların inancını paylaşmadığında ne kadar üzüleceklerini fark etmesi (Okagaki vd., 1999: 274).

Çocuğun dinî toplumsallaşmasında ailenin etkili olabilmesi için öncelikle ailenin dine uygun yaşaması gerekir. Dinî kültür düzeyi yüksek, yaşantısı kitabi dinî bilgilere dayanan anne babanın yetiştirdiği bir çocukla, sözlü dinî geleneğe dayanan dinî bilgilere sahip anne babanın yetiştirdiği çocuğun dinî sosyalleşmesi farklı olmaktadır (Arabacı, 2003: 50). Dolayısıyla ailenin sahip olduğu dinî bilgi türü çocukların dinî toplumsallaşmasında etkili olmaktadır. Ayrıca anne ve babanın dine karşı ihmalkar ve tepkili olması çocuğun dinî kimlikten uzak ve dinî kişiliğini zayıflatıcı etkilere maruz kalmasına sebep olabilir (Aydın, 2003: 109). Bununla birlikte dinî toplumsallaşma üzerinde çocuk ebeveyn ilişkisi de belirleyicidir (Bu konuyla yapılan çalışmalar için bkz. Clark & Worthington, 1987; Dudley, 1978; Cha, 2003). Anne babasıyla yakın ilişki kuramamış olan çocuklar, ebeveynleriyle dinî çatışma içinde bulunabilir (Eren, 2007: 138). Ayrıca çocuğa karşı davranışlarında da ailenin baskıcı, kısıtlayıcı bir tutumdan ziyade anlayışlı, hoşgörülü ve destekleyici bir tutuma sahip olması gereklidir. Ebeveynleriyle sıcak, güven verici ve besleyici bir ilişki paylaşan çocuklar, ebeveynlerinin inançlarını benimseme konusunda daha güçlü bir istek duymaktadırlar (Okagaki vd.,1999: 274). Bu şekilde ailede başarılı bir dinî toplumsallaşma gerçekleşmiş olur.

Ailenin bireyin dinî yaşamındaki etkisi ile ilgili sosyal bilimler alanında pek çok araştırma yapılmıştır. Dinî toplumsallaşma ve dindarlık konusunda yapılan alan araştırmalarında, dinî toplumsallaşma araçları arasından birey üzerinde en etkili olan aracın, aile olduğu ortaya çıkmıştır. Ali Akdoğan, kişilerin dinî bilgileri öğrenmede en etkin yerler olarak önce aileyi (%27.5), ardından camiyi (%25) tespit etmiştir. Aynı şekilde M. Emin Köktaş ve Celaleddin Çelik de, dinî bilgilerin en fazla öğrenildiği yer olarak aileyi (%45 ve %49.8) tespit etmişlerdir. Münir Koştay'ın öğrenciler üzerine yaptığı çalışmasında, dinî bilgiyi ailede aldıklarını söyleyenler (%35) ile birinci sırada yer almaktadır; yine “dinî bilgilerin en iyi verilecek yerin neresi olacağına” dair soruya

gençler, birinci sırada (%54) ile aile cevabını vermişlerdir (Aktaran Arslan, 2007:244-245).

Sonuç olarak; ailede dinî toplumsallaşmanın, anne babanın dinine bağlı olduğu, çocuklarında dinî değerleri telkin etmek için bilinçli bir gayret gösterdikleri ve anne baba ile çocuk arasındaki ilişkinin dostça, içten olduğu durumda başarılı olması muhtemeldir. Dindar bir ailede yetişen insanlar, belirli bir dünya görüşü ve ahlaki değerleriyle birlikte bir dinî kültürün parçası olmayı öğrenirler (Hunt, 2005: 64).

1.4.1.2. Okul ve Eğitim

Sosyalleşme içerisinde yer alan bir boyut olan dinî sosyalleşme, her şeyden önce bir eğitim ve öğretim konusudur. Dinî toplumsallaşmada kişinin, aile ve sosyal çevresinde pratik olarak gözlemlediği dinî kültürü, teorik bilgi düzeyinde de elde etmesi eğitim yoluyla gerçekleşmektedir.

Din eğitimi çeşitli yollarla yapılmaktadır. Formel yollarla din eğitimi faaliyetleri, okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleriyle ve Kur'an Kursları aracılığıyla yapılmaktadır. İnfomel yollarla gerçekleşen din eğitimi ise camii ve dinî grup ve cemaatler tarafından verilmektedir (Çoştu, 2009: 91-92).

Okul tipleri bireylerin dinî toplumsallaşmasında farklı etkilere sahip olabilir. Ülkemizdeki İmam-Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinde öğrenim görenlerin dinî bilgi ve tutum düzeylerinde diğer öğrencilere göre farklılık vardır. Bu farklılığın nedeni olarak; bu okullardaki öğretim programının dinî ağırlıklı olması, okula devam eden öğrencilerin dindar aile yapısına sahip olması gösterilebilir (Kaya, 1998: 118-120). Ayrıca öğretmenlerin dinî tutum ve algılayışları da dinî toplumsallaşma sürecinde olumlu veya olumsuz etki yapmaktadır.

Dinî toplumsallaşma sürecinde camiinin etkisi göz ardı edilemez. Camilerde hutbe, vaaz ve dinî bilgi içerikli kurslarla dinî eğitim faaliyetleri yapılmaktadır. Fakat camilerde gerçekleşen, geleneksel dinî kültürün cemaate aktarılması şeklinde olan dinî toplumsallaşmanın camii dışına çıkmamasından dolayı yetersiz kaldığı bilinmektedir (Günay, 1999: 253). Hutbe ve vaazların yaşanan hayatla ilişkili olması, bireyin dinî yaşantısındaki ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte olması, din görevlilerin alanında uzman ve örnek alınacak bir dinî yaşantıya sahip olması dinî toplumsallaşmayı olumlu

etkileyecektir (Kaya, 1998: 243). Ayrıca cami görevlilerin dinî tutum ve davranışları, hoşgörölü, sabırlı olmaları onların rol model alınmasını sağlayarak toplumsallaşma sürecinde etkili olacaktır.

Dinî toplumsallaşmanın başında bulunan bireylere ilk sistemli ve temel dinî bilgilerin verildiğı yer olarak Kur'an kurslarının da toplumun dinî bilgi kazanmasındaki rolü büyüktür. Ünver Günay'ın Erzurum ve çevresinde yaptığı araştırmada %56.1 oranında bireylerin burada öğrenim gördükleri ve dine karşı ilgilerinin daha güçlü olduğu bulgusu yer alır (1999:256). Ayrıca yaygın din eğitimi kurumu olan Kur'an kursları yetişkin kadın bireyler için de bir toplumsallaşma aracıdır. Bu bağlamda cami özellikle erkek bireyler için fonksiyonelken, kadınlar için camiye yakın fonksiyonu Kur'an kursu icra etmektedir. Kadınların manevi doyum merkezi, dini, psikolojik ve ailevi sorunlarını paylaştıkları ve danışmanlık hizmeti aldıkları bir dinî kurum olarak nitelendirilebilir (İnce, 2017: 154).

Ayrıca dinî grup, cemaat ve tarikatların Türk halkının dinî hayatında önemli bir yeri vardır. Cemaatler, yayınladıkları kitaplar, grup üyelerine sağladıkları sosyal ödöller veya yaptırımlar için önemli bağlamlar sağlar ve bu da dinî katılımı güdeler (Sherkat, 2013: 289). Dolayısıyla dinin farklı yorumlanmasından doğan çeşitli dinî grup ve cemaatlerin bireyler üzerinde farklı toplumsallaşma deneyimleri sağladıkları söylenebilir.

Ülkemizde her ne kadar ilk ve ortaöğretim çağında verilen dinî bilgiler birbirini tamamlayıcı konular içerse de ailede, çevrede ve camide yaygın eğitim yoluyla elde edilen dinî bilgilerin farklılıkları, değişik grupların ideolojik yorumları, farklı ülke toplumlarının gerçekliklerini meşrulaştıran ya da eleştiren dinsel içerikli değerlendirmelerin bizim toplumumuza aktarılması, dinî sosyalleşmede farklılaşmaya sebep olmaktadır. Sözlü kültüre dayanan dinî bilgiler, tasavvufi akımların oluşturduğu dinî bilgiler, dinî ideolojik grupların dinî bilgileri bu farklılaşmanın düşünsel temellerini oluşturmaktadır. Şu halde dinî sosyalleşmenin niteliğini belirleyen en önemli faktörlerden biri dinî bilginin mahiyetidir. Din hakkında gerçekçi ve hayatın sorunlarına cevap niteliğinde anlamlı bilgiler öğretildiği takdirde dinî toplumsallaşma süreci bundan olumlu etkilenecektir (Arabacı, 2003: 48).

Başarılı bir din eğitimiyle dinî toplumsallaşmanın olumlu yönde gerçekleşeceği kesindir. Dinî eğitim düzeyinin artmasıyla bireylerin dine bağlılığının şiddetinde de bir artış gözlenir (Günay,1999: 256).

1.4.1.3. Toplumsal Çevre

Aile grubunun dışında kalan toplumsal çevrenin, bireyin dinî toplumsallaşmasında önemli etkisi bulunmaktadır. Bireyin, toplum hayatında bir arada bulunduğu iş, mahalle arkadaşlıkları, komşuluklar, akraba ilişkileri kendisinin dinî tutumunu etkilemektedir. Bu etkileme bilinçli ya da bilinçsiz şekilde gerçekleşebilir.

Aileden sonra bireyin toplumsallaştığı ilk yer akran grupları olmaktadır. Akran grubu üyeleri benzer yaş, tabaka, ilgi ve çıkara sahip bireylerden oluşan sosyal bir gruptur. Belli zaman ve durumlarda akran grubu bireyin toplumsallaşmasında etkili olmaktadır (Okumuş, 2014: 438). Çocuğun anne babasıyla ebeveyn otoritesine dayalı bir ilişkisi bulunmaktadır. Oysa çocuk, arkadaş çevresinde daha eşitlikçi sosyal ilişki içine girer (Kulaksızoğlu, 2004: 87). Arkadaş gruplarının, benzeyiş kümesi olarak, rol beklentilerini belirleyen kümeler olarak, düşünce ve davranış modelleri olarak bireylerin toplumsallaşmasında etkisi önemlidir (Aziz, 1982: 18). Dinî toplumsallaşma bağlamında değerlendirecek, özellikle ergenlik çağıyla birlikte, sosyal onay ve beğeni kazanmak için arkadaş grubunun dinî tutumunu benimseme davranışı söz konusudur (Cornwall, 1988, s. 213). Birey sahip olduğu dinî inanç, değer ve tutumları arkadaş çevresinin etkisiyle pekiştirebileceği gibi bunların değişmesine de sebep olabilir.

Toplumsal çevre kategorisinde değerlendirdiğimiz komşular, benzer sosyoekonomik ve kültürel özellikleri olan, benzer dinî inanç ve tutumlara sahip bireylerdir. Komşuluk ilişkilerinin sıkı olduğu durumlarda bunun bireyin dinî yaşantısına etkisi göz ardı edilemez (Kaya, 1998: 195). Küçük yerleşim yerleri için geçerli olabilecek bu durum tüm gününü ev dışında geçiren, kentleşme ve modern çalışma hayatının bireyin zamanını kısıtladığı bir ortam olan büyük şehirler için yeniden düşünülmelidir.

Ebeveynler, evde öğrenilenleri daha da güçlendirecek (ek bir etkiye sahip olacakları) başka gruplara veya deneyimlere (okullar ve evlilik gibi) kanalize ederek çocuklarını sosyalleştirir (Himmelfarb, 1979: 478). Dinî toplumsallaşma süreci açısından bakıldığında, çocuğa dolaylı yoldan etkide bulunacak olan, aile dışındaki

diğer toplumsallaşma araçları (indirect socializing agents, mentors) ve programlar çocuğun dinî yaşantısına rehberlik ederler (Cha, 2003: 72-73). Dinî cemaat lideri, imam, vaiz vb. bu sosyal aktörler arasında sayılabilir.

Dinî toplumsallaşma açısından, birey toplumsal çevre kapsamındaki kişilerle dinî konular hakkında konuşur, tartışır. Çoğunlukla dinî bilgilerdeki eksikliklerin giderilmesinde yazılı kaynaklardan önce birey, çevresindeki insanlarla iletişime geçer (Günay, 1999: 249–250). Ayrıca dinî pratikleri yerine getirmede rol model olarak veya toplumsal çevreden dışlanma korkusu gibi nedenlerle toplumsal çevrenin bireyin dinî toplumsallaşmasına etkisi görülmektedir.

1.4.1.4. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları, toplumu yeni bilgi, düşünce ve tutumlara açmak, dış dünya hakkında kolaylıkla bilgi sahibi olması açısından yardım eder. Kitle iletişim araçları bu açıdan gündelik hayatı dönüştürmektedir. Günümüzde en ücra alanlara kadar kablolu ya da uydulu yayınların yaygınlaştığı görülmektedir ki bu da beraberinde dünya çapında haber almayı, etkileşimi ve değişimi meydana getirmektedir.

Kitle iletişim araçları toplumları yönlendirerek yeni yaşam modelleri sunarak onların fikirlerinde, inançlarında, tutum ve davranışlarına yön vermelerinde ve ikna etme gücüne bakıldığında etkin bir güce sahip olduğu görülmektedir (Dilber, 2014: 60). Bu bağlamda, dinî toplumsallaşma açısından kitle iletişim araçlarının rolü giderek artmaktadır. Televizyon, kitap ve internet (sosyal medya) bu araçların en yaygın olanlarıdır.

Aktarılacak istenen konuyu görsel sunum teknikleriyle birleştirilerek çok geniş bir izleyici kesimine sunabilmesi ve bir hikâye kurgusu içerisinde eğlendirirken öğretebilmesi gibi özelliklerinden dolayı televizyonun diğer araçlardan daha fazla ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Televizyonda yer alan programların dinî eğitim amacıyla hazırlanmış olan eğitim setleri, dinî sohbet programları olabildiği gibi böyle bir amacı olmayan ama yine de toplumun geleneksel dinî inanç ve tutumlarını yansıtan film, dizi, sabah programları gibi yayınlar sayesinde, televizyonun dinî toplumsallaşmaya katkısı gerçekleşmektedir (Furat, 2009: 59–60). Özellikle Ramazan aylarında artan oranda dinî içerikli programlar, dinî yaşamın farklı boyutlarına temas ederek, dinî bilgiler konusunda yorum ve tartışmalar yaparak gündemi belirleyebilmektedir. Ayrıca bir

dönem dindar insanların mesafeli yaklaştığı, güvenli dinî bilgi kaynağı olarak görülmeyen televizyona bakış açısı değişmiştir. Artık günümüzde dinî grupların kendilerine ait özel televizyon kanallarına sahip olduklarını, bu kanallarda din ve dinî hayata ilişkin her türlü yayın yaptıklarını görmekteyiz (Yenen, 2005: 19).

Toplumda bireylerin dinî bilgi edindikleri bir kaynak olarak kitaplar önemli bir yere sahiptir. Belli bir dinî kültüre sahip olan bireyler tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf gibi dinî ilimlerde yazılmış kitaplardan faydalanırken, bunun dışında kalanlar daha çok ilmiyal, hidayet romanları gibi kitapları okumaktadır.

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yeni iletişim ortamları oluşmuştur. Bunlardan sosyal paylaşım ağları günümüzde insanların çokça vakit geçirdiği, sosyalleşmelerine olanak sağladığı yer haline gelmiştir. Sosyal ağlar, zaman ve mekan sınırsız iletişime ve yine sınırsız toplumsallaşmaya olanak sağlar. Ayrıca bireyler anonim kimlikler üzerinden toplumsallaşarak diğer araçlardaki toplumsal denetim ve mekanizmaların kontrolü içinde yer almaz. Bu da bireylerin özgürce, çekinmeden bilgi aktarımında bulunup iletişime geçmesini sağlar (Altunay, 2015:426). Bu ortamlar, dinî bilgi ve değerlere ulaşma ve paylaşma noktasında da dinî toplumsallaşmayı tamamlayan ve hızlandıran bir özelliğe sahiptir.

Sosyal medya, dinî grup ve organizasyonların da tercih ettiği toplumsallaşma aracı olmuştur. Burada dinî gruplar üyeleri ile iletişime geçip, üyeler de zaman ve mekan kısıtlaması olmadan dinî içeriklere kolaylıkla ulaşabilmektedir (Haberli, 2014: 162).

Buraya kadar bahsedilen dinî toplumsallaşma araçlarının dışında, insanları zor duruma düşüren ağır hastalık, doğal afetler gibi olaylar da bireylerin dinî toplumsallaşmasında etkili olmaktadır (Kaya, 1998: 244).

1.4.2. Dinî Toplumsallaşma Sürecinde Kadın

Toplumu oluşturmada kültür ve değer aktarıcısı olarak kadının yeri yadsınamaz. Bu nedenle tarihi süreç içinde kadının toplumdaki yeri her zaman tartışılmalıdır. Dünyada ve Türkiye’de yaşanan toplumsal dönüşümler, modernleşme, küreselleşme ve hızlı toplumsal değişimle beraber kadının toplumsal rollerinin değişmesi de kaçınılmaz olmuştur. Toplamların yaşadığı değişimlerin daha net anlaşılması için kadına ilişkin

sorunları ve çözümlemeleri sosyolojik bir bakış açısıyla incelemek gerekmektedir. Bu nedenle kadın konusu sosyal bilimlerde uzun yıllarca çalışılmıştır ve hala güncelliğini koruyarak tartışılmaya devam etmektedir.

Toplum, sosyal bir bütün olarak kadın ve erkeklerden meydana gelmektedir. Doğduğu toplumda birey yaşamı boyunca cinsiyet algısına göre şekillenmiş bir toplumsallaşma süreci yaşar (Karakaya, 2018: 40). Erkek ve kadın, toplumsallaşma sürecinde toplumun farklı değer ve rol beklentileriyle karşılaşır. Bu roller, doğumundan itibaren çocukların oynadıkları oyuncakları, giysilerinin rengini, seçtikleri meslekleri belirler. Erkek ve kadın farklı toplumlarda farklı toplumsal roller üstlenir (Vatandaş, 2007: 30). Bu da beraberinde bireylerin kültürel, sosyal, dinî davranışlarında da farklılaşmayı getirir.

Nasıl ki kadınlar toplumsallaşma sürecinde kendilerinden beklenen cinsiyet rollerini öğrenip içselleştiriyorsa dinî toplumsallaşma sürecinde de dinî davranış ve tutumlarını öğrenerek kendilerine özgü bir dinî kimlik inşa eder.

Kadının sosyal hayatın içinde daha fazla görünür olması, kendini geliştirmesi, eğitim düzeyinin artması, ülkemizdeki geleneksel dini-kültürel kadın algısını değiştirmiştir. Bu değişimden yola çıkarak kadın konusu, bu bölümde dinî toplumsallaşma bağlamında incelenmiştir.

1.4.2.1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın

Toplum erkek ve kadından oluşan bir yapıdır. Biyolojik olarak basit bir ayrım gibi gözükse de erkek ve kadının toplumdaki yeri daha derin açıklamalar gerektirir.

Cinsiyet (sex), anatomi, hormonların belirlediği, biyolojiye atfedilen bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet (gender), psikolojik, kültürel ve toplumsal yollar aracılığıyla inşa edilen kazanılmış bir statüdür (West, Zimmerman, 1987: 125). Bu tanımlara bakarak biyolojik cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin farklı şeyler ifade ettiği söylenebilir. Cinsiyet kişinin kadın ve erkek olarak gösterdiği genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerle ilgilidir (Kaypak, 2014: 344). Toplumsal cinsiyet ise “cinsiyete dayalı olarak toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri, görev ve sorumlulukları, dahası toplumun her iki cinsiyeti nasıl gördüğünü, algıladığını ve onlardan taleplerini içermektedir.” (Yapıcı, 2016: 23).

Toplumsal cinsiyet konusunda en kapsamlı araştırmayı 1968 tarihinde Amerikalı psikiyatrist Robert Stoller yaptı. Araştırmasında kadınlık ve erkeklik durumlarını birbirinden ayırmak için bu kavramı ilk kez kullandı (Ecevit, 2011: 6). Toplumsal cinsiyet (gender) kavramını sosyolojide ilk kullanan kişi ise Ann Oakley'dir. Ona göre cinsiyet (sex) biyolojik olarak erkek-kadın ayrımını anlatırken toplumsal cinsiyet erkeklik ve kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal açıdan eşitsiz bölünmeye ve farklılığa işaret etmektedir (Marshall, 2009: 98). 1972 yılında yayımlanan "Sex, Gender and Society" adlı kitabında yer alan kavramın, kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurlar yanında toplumsal ve kültürel olarak oluşturulduğunu ifade etmektedir (Kirman, 2011: 328-9).

Cinsiyet doğaldır, biyolojiktir. Bu sebeple öğrenilmemiş, biyolojik yapıya bağlı farklılıkları cinsiyet farklılığı olarak niteleyen Dökmen, kromozom yapısı, hormonal farklılıkları bu bağlamda değerlendirir. Toplumsal cinsiyet farklılığı ise doğuştan değil, toplumsallaşma sürecinde kültürün cinsiyetler için uygun gördüğü tutum ve davranışlar, roller farklılığıdır (2015: 24). Çoğu zaman sorgulanmadan kabul edilen, doğal olduğu düşünülen farklılıklar toplumsallaşmanın bir ürünüdür.

Günlük yaşamı düzenleyen toplumsal cinsiyet, içinde yaşanılan kültür tarafından yapılandırılır. Bireyler toplumda kadın ve erkeklerin rolleri ile ilişkili değer ve normları toplumsallaşma süreci ile öğrenir. Bu süreçte kadın ve erkek olarak kendi cinsiyet kimliklerini geliştirirler. Toplumsal cinsiyet, günlük etkileşimler ve yaşam seyri boyunca tüm sosyal kurumları yönlendirilen bir yapı olduğundan, bireyler kadın/erkek toplumsal beklentilerini düzenli olarak yönlendirip cinsiyet kimliklerini gerektiği gibi gözden geçirir ve korurlar (Corrado, 2009: 356).

Toplumsallaşma süreci cinsiyet alanları üzerinden değerlendirildiğinde kadın ve erkekler için farklı anlamlar ifade eder. Bu süreçte kadınlar edilgen ve kamusal alanın dışında bir hayat için hazırlanırken erkekler kamusal alana hakim ve yöneten bir kimliğe hazırlanır. Bu ayrım tarihi süreç içerisinde farklı toplumlarda, farklı biçimlerde varlığını korumuştur. Sosyokültürel değişimler ve modernleşmeyle beraber bu ayrım değişmekle birlikte tamamen ortadan kalkmamıştır (Karakaya, 2018: 40).

Toplumsallaşma sürecinde bireyler, erkek ve kadın olmakla ilgili farklı kişilik özelliklerini, davranış ve tutumlarını öğrenirler. Erkek için uygun davranışlar maskülen,

kadın için uygun görülen davranışlar feminen cinsiyet rolleri olarak adlandırılır. Toplumun önceki nesillerden itibaren aktardığı, bireylerin yerine getirmesini beklediği cinsiyetle ilgili davranış ve tutumlar toplumsal cinsiyet rollerini ifade eder. Toplumsal cinsiyet rolleri, toplumsal alanda kadın ve erkekliğin ifadesidir (Dökmen, 2015: 29-31).

İnsanlar toplumsal cinsiyet rollerini farklı yollardan öğrenir. Aile, akran grubu, okul ve kitle iletişim araçları, insanların cinsiyet kimliklerini şekillendirdikleri ve toplumsal cinsiyeti öğrendikleri yerlerdir (Corrado, 2009: 359). Ailede daha doğum öncesinde kız bebekler için pembe, erkek bebeklerin eşyaları için mavi rengin tercih edilmesiyle başlayan toplumsal cinsiyet değer ve uygulamaları, bahsedilen sosyalleştirme araçları sayesinde yaşam boyu devam etmektedir (Gürhan, 2010: 60). Bu şekilde bireyler zamanla toplumsal cinsiyet rollerini öğrenir ve içselleştirirler, kadınlık ve erkeklik temelinde kimliklerini benimserler (Akkaş, 2019: 103).

Toplumda kadınlara ve erkeklere farklı roller, sorumluluklar ve görevler yüklenir. Bunlar, kadınların ve erkeklerin kişisel tercihleri veya yeteneklerine göre değil, toplumsal cinsiyet rollerine göre belirlenir (Bhasin, 2003: 30). Geleneksel toplumlarda kadının annelik rolü ile birlikte daha çok evde, ailesi ile sınırlı bir yaşam sürmesi beklenirken, erkek evin dışında, ailenin geçimini üstlenir ve kadına göre statü bakımından yukarıda konumlandırılmıştır. Modernleşme süreciyle birlikte kadınların eğitim seviyesinin artması, iş imkanları elde etmesi geleneksel cinsiyet rollerinde değişmelere sebep olmuştur. Kadınlar evin dışında ailelerinin geçimine katkı sağlamaya başlayarak, erkekler de ev işlerinde ve çocuk bakımında birbirlerine yardım etmişlerdir. Böylelikle kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri benzerlik göstermeye başlamıştır (Ersoy, 2009: 228).

Toplumsal cinsiyet, toplumsallaşma sürecinde sürekli yeniden öğretilmekte ve üretilmektedir. Bu süreç içinde değişken bir yapıya sahip olan toplumsal cinsiyet zamana, dinî kültüre, topluma, etnik yapıya göre değişime uğramaktadır (Yapıcı, 2016: 24).

1.4.2.2. Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Din

Din, temelde kutsal olanla ilişkilere dayanmakla birlikte inananların bireysel ve sosyal hayatlarını anlamlandırmaya ve yönlendirmeye hizmet etmektedir (Yapıcı, 2016: 53). Dinler, içinde bulundukları sosyokültürel yapıyla karşılıklı etkileşim içindedir. Din,

kurumları biçimlendirir, toplumsal değerleri etkileyerek toplumda güçlü bir belirleyiciliğe sahiptir. Bu nedenle toplumsal yaşamın her alanında dinin etkisi görülmektedir (Zuckerman, 2006: 154).

Din ve kadın ilişkisi değişmez ve sabit durumlar değildir. Dinî toplumsal değişmeye açık bir konudur. Dinin kadınların hayatları üzerindeki etkisi değişken ve dinamik karakterdedir. Dinler kadınların toplumdaki konumunu sınırlandırıcı ve zayıflatıcı etkilerde bulunurken diğer yandan onları güçlendirici veya en azından olumlayıcı bakış açıları içermektedir. Bu nedenle dinî yapılar için hem kadını bağımlı kılan hem de özgürleştiren potansiyele sahip olduğu söylenebilir (Toker, 2012: 732).

Toplumun cinsiyete dayalı değer ve algılarının oluşumunda ve toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde din önemli bir yere sahiptir. Toplumsal hayatın kadın ve erkek kimliklerinin oluşumunda da dinin belirleyici rolü vardır. Kadınların kıyafetinden, ailedeki rolüne, eğitimine, sosyal hayata katılımından çalışmasına kadar her konuda din ve kültürün kadının toplumdaki varlığına etkisini görmekteyiz. Aynı zamanda din, toplumun cinsiyet algılarının meşruiyet kazanmasına da yol açmaktadır. Böylelikle din, kadınların gönüllü olarak toplumdaki rollerini benimseyip içselleştirmelerini sağlar (Çelik- Şahin, 2009:147). Dinî kültürün de etkisiyle oluşan toplumsal cinsiyet değer ve kalıpları insanlar benimsemekle kalmayıp onları mutlak ve değişmez bir özellikte görebilir. Hatta bu değer ve kalıplar, toplumun egemen hakim kültürüne dahil olarak dindar olmayan bireylerin de bunları benimseyip yaşamlarına aksettirmelerine sebep olur (Apalı, 2011: 55-56).

Din toplumsal cinsiyet farklılaşmalarını etkilerken kadın ve erkeğin dinî yaşantısı da onların biyolojik var oluşları kadar toplumsal yaşamın cinsiyet değer ve algılarından etkilenmektedir. Dinî toplumsallaşma sürecinde kadının dinî kimliğinin oluşmasında toplumsal cinsiyet algılarının etkisi göz ardı edilemez. Bu bağlamda kadınların din karşısındaki konumlanışları farklı tipolojilere konu olmuştur. Roland L. Johnstone, kadınların din ile ilişkileri sorununa verdikleri cevaplar doğrultusunda “üç tip” belirlemiştir. İlki “geleneği onaylayıcı cevap”, kadının kendi ikincil konumdaki rolünü kabul etmesidir. İkinci cevap “önemli bir değişim çağrısında bulunma”. Bu, dinî geleneği kabul etmesiyle birlikte kadının geleneksel rollerinin ve işlevlerinin değişmesi talebinde bulunmasını ifade eder. Üçüncü tip ise “devrimci cevap” tır. Burada

geleneksel olarak ifade edilen dinin özüne yönelik bir değişim isteği bulunmaktadır (1997'den aktaran Toker, 2012: 734).

Bireylerin dinî yaşıantıları çeşitli değişkenlerden etkilenmektedir. Cinsiyet, yaş, mesleki statü, sosyoekonomik statü, toplumsal çevre, aile, kentleşme, eğitim ve teknolojik değişimler bireylerin dinî bağlılığının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Ülkemizde modernleşme, hızlı toplumsal değişimlerle birlikte geleneksellikten modernliğe doğru ilerleyen bir dinî hayat söz konusudur (Günay, 1999: 264). Kadınlar açısından baktığımızda günümüzde, kamusal alana katılımın artması, eğitim düzeyinin artması ve çalışma hayatıyla ekonomik özgürlüğünü kazanmış kadınların toplumsal cinsiyet rollerinde değişim gösterdiği gözlenmektedir. Sonuç olarak kadınların dinî yaşıantıları da bahsedilen değişimlerden etkilenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde toplumsallaşma, dinî toplumsallaşma ve toplumsal cinsiyet kavramlarının sosyolojik arka planı ve dinî toplumsallaşmayı etkileyen faktörler ele alındı. Bundan sonraki bölümlerde çalışmanın yöntemi ve birinci bölümde işlenen konuyla ilgili yapılan analiz, bulgu ve yorumlar yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Bir araştırmada bilimsel yöntem, araştırma konusu belirledikten sonra hipotezlerin ortaya konması, araştırma metod ve tekniklerinin seçilmesi, verilerin toplanması, değerlendirilmesi ve sonuçlandırılmasına kadar izlenen yoldur (Türkdoğan, 2009: 190). Dinî tecrübe sadece nicel yöntemlerle değil, sosyolojik gözlem ve sezginin de yer aldığı bir araştırmada anlaşılabilir. Çünkü dinî yaşayışın görünen, sosyal boyutu olduğu kadar o, kişinin varoluş tecrübelerinin ve sorunlarının en derin yönlerini de içerir (Günay vd., 2004: 211). Her yöntemin olumlu tarafı olduğu gibi olumsuz tarafı da bulunmaktadır. Nitel ve nicel yaklaşımlardan birini seçmek yerine ikisinin de bir araştırmada dengeli kullanılması uygun olur (Akyüz, 2005: 114). Bu nedenle nitel destekli nicel model araştırmamızda birlikte kullanılmıştır. Oluşturulan hipotezler nicel yöntemlerle test edilip elde edilen sonuçlar nitel verilerin yardımıyla yorumlanmıştır.

Araştırmamızda tarama (survey) modeli kullanılmıştır. Ayrıca teorik ve kavramsal çerçevesinin belirlenmesi ve saha araştırmamızdan elde ettiğimiz verilerin değerlendirilmesinde yapısal işlevselci kuramın genel ilkeleri göz önünde bulundurulmuştur (Arslan, 2004). Bu modelde din, toplumsal yapının diğer unsurlarıyla karşılıklı ilişki içinde bulunmaktadır. Toplumun yapısal unsurlarındaki bir değişimin din ve dinî fenomenlerde de yansıma bulabileceği yada bunun tersi, dindeki bir değişimin toplumda da değişikliklere sebep olması söz konusudur.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, Malatya il merkezinde ikamet eden kadınlar oluşturmaktadır. Gelişmekte olan, dışa açık, göç alan ve sanayileşme sürecinde belli bir yol kat eden bir şehir olarak Malatya ili merkezi çalışma konusu yapılarak, günümüzün değişen sosyokültürel ortamında Türk toplumundaki kadınların yaşamakta olduğu dindarlık ve dinî toplumsallaşma durumu bu örnek üzerinden tespit edilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın örnekleme olarak, Malatya’da yaşayan yetişkin kadınlardan 150 kişi tesadüfî örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bunun için sosyokültürel ve ekonomik bakımdan farklı yetişkin kadınlara bilgi toplama envanterleri uygulanmıştır. Örneklem hakkında ayrıntılı bilgiler “Bulgular ve Yorumlar” bölümünde ayrıntılı olarak verilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmamız teorik kısım ve alan araştırmamızın yer aldığı ampirik kısım olmak üzere temel iki bölümden oluşmaktadır.

Teorik bölümde veri elde etmek için din sosyolojisi alanında kaynak eserlere başvurulmuştur. Bununla birlikte konuyla ilgili literatür çalışması yapılmış, kitap, tez, makale gibi çalışmalardan faydalanılmıştır.

Araştırmamızın ampirik kısmında temel bilgi toplama aracı olarak “anket” (Bkz. EK-1) kullanılmakla birlikte, sosyal bilimlerde kullanılan “katılımcı gözlem ve mülakat” yöntemlerine de başvurulmuştur. Bunun için hazırlanmış yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak on yetişkin kadınla görüşmeler yapılmıştır (Bkz. EK-2 ve EK-3). Böylelikle çalışmamızda, nitel ve nicel araştırma teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Anket formunda deneklere, demografik özelliklerine yönelik sorular sorulmuş ve Dinî toplumsallaşma Araçları Etki Ölçeği uygulanmıştır.

Ölçeğin oluşturulması sürecinde ilk olarak konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır (Çoştı, 2009; Arslan, 2004, 2007; Onay, 2004; Günay, 1999; Kaya, 1998). Literatürden elde edilen maddeler ile birlikte kendi gözlemimizden yola çıkarak ölçek maddeleri hazırlanmıştır. Bu maddeler alanının uzmanıyla birlikte yeniden gözden geçirilmiş, yapılan değerlendirmeler doğrultusunda her toplumsallaşma aracı için sorulmak üzere 20 madde belirlenmiştir.

Ölçeklerin cevaplanmasında “beşli likert ölçek” kullanılmıştır. Her madde için “Çok Fazla”, “Fazla”, “Kararsız”, “Az”, “Çok Az” biçiminde beş seçenek kullanılmıştır. Denekler her madde için dinî toplumsallaşmalarına etki derecesini bu seçeneklerden birini işaretleyerek belirtmiştir. Veriler SPSS istatistik programına kodlanırken sırasıyla 5, 4, 3, 2, 1 puanları verilerek kodlanmıştır.

Böylelikle dinî ifadeleri içeren 4 temel bağımlı değişkenden oluşan 5 faktörlü ölçme aracı oluşturulmuştur. Bu ölçme aracımızın uygulanabilir olup olmadığını öğrenmek için geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Beş faktörlü ölçeğin geçerliliği faktör analizi ile test edilmiştir. Her bir maddeye verilen cevapların ortalamaları alınmış ve önceden beş faktör olarak düşündüğümüz ölçek maddeleri toplu biçimde faktör analizine tabi tutulmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin beklenildiği gibi beş faktöre dağıldığı gözlenmiştir.

Tablo 2.1. Dinî toplumsallaşma Araçları Etki Ölçeğinin Faktör Analizi ve Faktör Yükleri

	Component				
	1	2	3	4	5
Eğitim_ibadet_mean	,922				
Eğitim_inanç_mean	,906				
Eğitim_bilgi_mean	,903				
Eğitim_ahlak_mean	,886				
Dinî sohbet_ibadet_mean		,914			
Dinî sohbet_bilgi_mean		,885			
Dinî sohbet_inanc_mean		,866			
Dinî sohbet_ahlak_mean		,861			
Kitle İletişim_ibadet_mean			,930		
Kitle İletişim_bilgi_mean			,919		
Kitle İletişim_ahlak_mean			,871		
Kitle İletişim_inanc_mean			,853		
Çevre_ahlak_mean				,865	
Çevre_ibadet_mean				,853	
Çevre_inanc_mean				,826	
Çevre_bilgi_mean				,804	
Aile_inanc_mean					,818
Aile_ibadet_mean		,306			,788
Aile_ahlak_mean					,780
Aile_bilgi_mean					,631

Tablo 2.1’de görüldüğü gibi bunlar, “aile, eğitim, dinî sohbet ve toplantılar, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları”dır. Bu beş faktörün açıkladıkları toplam varyans %81,09’dur. Her faktörde 4 maddenin toplandığı görülmüştür. Bununla birlikte

bir maddenin iki faktöre dağıldığı gözlenmiştir. “Faktör analizinde bazen bir değişkene ait faktör yüklerinin birden fazla faktöre yaklaşık olarak eşit oranda dağılması olgusuyla karşılaşılabilir. Bu durum çapraz-yükler terimiyle ifade edilir. Bir değişkenin .40 ‘ın üzerinde olmak üzere birden fazla faktörde eşit veya benzer yük değerlerine sahip olması “karmaşık yapılarla” karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir ve bu değişkenler genellikle ölçekten çıkarılır. Ancak değişkenin bir faktördeki yükü oldukça yüksek iken diğer faktördeki yükü düşük ise bu durum çapraz yük olarak değerlendirilmez” (Şencan, 2005: 392). Dolayısıyla bu maddenin faktör yükleri arasında 0,305 fark olduğundan, ölçekten çıkarılmasına gerek duyulmamıştır. Temel Bileşenler Analizinde, “Kaiser Meyer Olkin” (KMO) değeri 0,835, “Barlett’s Test of Sphericity” sonucu ise ki-kare değeri anlamlı ($X^2_{(190)} = 2714,089$; $p = .000$) bulunmuştur. KMO değeri 0,60 dan yüksek çıktığı için faktör analizimizin yorumlanabilir olduğunu söyleriz (Büyüköztürk, 2012).

Güvenilirlik testin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. Likert tipi beşli derecelendirme ölçeğinin kullanıldığı bir test için Cronbach’s Alpha tekniği kullanılmıştır (2012:170). Alt ölçeklerin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayılarına bakıldığında; “Aile $\alpha = 0,94$, Eğitim $\alpha = 0,99$, Dinî sohbet ve toplantılar $\alpha = 0,99$, Toplumsal çevre $\alpha = 0,97$, Kitle iletişim araçları $\alpha = 0,98$ ’dir.”

Yapılan analizlerle ölçeğin güvenilir ve geçerliliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2.4. Verilerin Analizi

Anket uygulamamızın sonucunda elde ettiğimiz verilerin istatistiki analizi, Sosyal Bilimler için İstatistiki Paket Programı (Statistical Package for the Social Science-SPSS) sürüm 20 kullanılarak yapılmıştır. Belli değişkenler arasında bir ilişki ve fark olup olmadığı, bunların anlamlı olup olmadığı istatistiki testlerle belirlenir. Bunlardan biri olan betimsel istatistik, bir değişkene ilişkin sayısal değerlerin toplanması, betimlenmesi ve sunulmasına olanak sağlar (Büyüköztürk, 2012: 5). Araştırmamızda normallik testi olarak Kolmogorov Testi yapıp Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmış ve verilerimizin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ardından tanımlayıcı analizlerle hipotezler test edilmiştir. Bunlar tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA), regresyon analizidir. Tek yönlü varyans analizi, ilişkisiz iki veya daha fazla örneklem arasında anlamlı bir şekilde farklılığı test etmek için uygulanır. Regresyon analizi ise iki değişken arasındaki ilişkinin birinin bağımlı

diğerinin bağımsız olarak ayrımı ile aralarındaki ilişkinin tahmin edilmesine yönelik bir testtir (Büyüköztürk, 2012). Araştırmamızda kullandığımız analizlerde aile, eğitim, dinî sohbet ve toplantılar, toplumsal çevre, kitle iletişim araçları gibi değişkenlere verilen yanıtların; inanç, ibadet, ahlak ve bilgi başlıkları altında ortalamaları alınmıştır. Sonrasında yaş, öğrenim durumu ve dinî eğitimi ilk olarak nereden aldığına ilişkin demografik özelliklerle diğer değişkenlerin ortalamaları arasında One-Way Anova testi ile farklar analiz edilmiştir, farkın anlamlı çıktığı durumda farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmede Tukey HSD testi kullanılmıştır. Regresyon analiziyle de değişkenlerin etkileri ölçülmüştür. Ardından mülakat ve gözlemlerimizden elde ettiğimiz bilgiler ışığında veriler yorumlanmıştır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Malatya İlinin Genel Özellikleri

3.1.1. Tarihi ve Coğrafi Konumu

Malatya kenti Anadolu'nun kuzeyi ile güneyini, batısı ile doğusunu birleştiren, önemli yolların birleştiği bir kavşak noktasındadır. Bu nedenle tarihin ilk dönemlerinden beri geçiş güzergahı olarak ilgi çekmiştir (Göğebakan, 2003: 468). Malatya; Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu arasında yer alan bir ovadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Havzasında ve Adıyaman, Malatya, Elazığ, Bingöl, Muş, Van çöküntü alanının güneybatı ucunda yer almaktadır. Çevresini doğuda Elazığ ve Diyarbakır, güneyde Adıyaman, batıda Kahramanmaraş, kuzeyde Sivas ve Erzincan illeri çevirir.

İl topraklarının yüzölçümü 12.412 km² olup, Türkiye'nin 23. büyük vilayetidir. 35 34' ve 39 03' kuzey enlemleri ile 38 45' ve 39 08' doğu boylamları arasında kalmaktadır (Demiral, Evin, 2014: 79). Sultan suyu ve Sürgü Çayı vadileriyle Akdeniz'e, Tohma Vadisiyle İç Anadolu'ya, Fırat Vadisiyle Doğu Anadolu'ya açılarak bu bölgeler arasında bir geçiş alanı oluşturur (Gezer, 2011: 25).

Aslantepe Höyüğünde devam eden kazılarda ortaya çıkan bilgiler, Malatya'nın Mezopotamya bölgesinden birkaç yer ile birlikte M.Ö. 8500 yıllarında insanlığın yerleşik hayata ilk başladıkları, M.Ö 6500 yıllarında ise ilk şehirleşmenin yaşandığı yerlerden biri olduğunu ortaya koymaktadır (2011: 24).

Malatya'nın, tarihin ilk çağlarından bu yana çeşitli medeniyetlerin, il ve çevresinde yaşamasına sebep olmuştur. *Hitit, Asur, Med, Pers, Roma, Arap ve Bizans uygarlıkları* Malatya'dan gelip geçmiş, son olarak Türkler bu bereketli topraklar üzerinde yaşamaya başlamıştır (Demiral, Evin, 2014: 79).

3.1.2. Nüfus Yapısı

2018 Yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre; Malatya'nın toplam nüfusu 31 Aralık 2018 itibarı ile 797 036 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 396.877 erkek, 400.159 kadın nüfus bulunmaktadır.

Malatya farklı sebeplerle dışardan yoğun göç alan bir kenttir. Öncelikle tarımda makineleşme sürecinin başlamasıyla çevre il, ilçe ve köylerden kente gelenler öncelikli göçmenlerdir. Bunlara zamanla Karakaya, Atatürk, Keban gibi büyük baraj göllerinin suları altında kalan köylerden Malatya'ya gelenler eklenmiştir. 1980 sonrasında terör nedeniyle boşaltılan köylerden kente göç edenler de nüfusun belli bir bölümünü kapsamaktadır. Bunun dışında özellikle 2. Ordunun merkezinin Malatya'ya kaydırılmasıyla ve mevsimlik işçilerin nüfus kaymaları da kentteki nüfus hareketliliğinin temel nedenleri arasında sayılabilir (Demiral, Evin, 2014: 84).

3.1.3. Sosyoekonomik Yapısı

Sosyal yapı açısından Malatya'da farklı din, etnik köken ve farklı kültüre sahip insanlar bir arada yaşamaktadır. Bu bağlamda Malatya'nın zengin ve çeşitli bir sosyo kültürel yapısı olduğunu söyleyebiliriz.

Doğu ile Batıyı, eski ile yeniye, modernlik ile gelenekselliği bir arada yaşatan Malatya, Battal Gazi gibi tarihi kişilikleri, Somuncu Baba ve Niyazi Mısri gibi manevi önderleri, ozanları ve folkloruyla, semah ve halayıyla, şiirleri ve türküleri ile tandır ekmeği, kâğıt kebabı, katmeri ve kömbesiyle tam bir kültür beşiğidir (Gezer, 2011: 36).

Gelişen sosyoekonomik yapısı ile büyük şehir olan Malatya, bu yönüyle bölgesinde önemli merkez durumundadır.

Malatya İli tarımdan, sanayiye dayalı ekonomiye geçiş sürecindedir. Tarımın ekonomideki payı büyüktür. Özellikle Malatya kayısısı, hem yaş hem kuru üretiminde ülkemizde birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'de üretilen yaş kayısının yaklaşık yarısı Malatya'da üretilmektedir. Dünya kayısı üretiminin %85'i ülkemizde, bu üretimin %95'i de Malatya'da olmaktadır. Bu nedenle Malatya için dünyanın en önemli kayısı üretim merkezidir. Kentte ayrıca şeker pancarı, tütün, yaş meyve ve sebze de yetiştirilmektedir (Yakar vd, 2004: 173).

Sanayi alanında ilde 2 tane Organize Sanayi Bölgesi faaliyet göstermektedir. Sanayisinin büyük bir kısmı tekstil ağırlıklıdır (Gezer, 2011: 116).

Malatya İlinde ekonomik değeri ve kalitesi çok yüksek olan yeraltı ve yerüstü maden yatakları bulunmaktadır. Türkiye'nin tek profillit yataklarından biri Malatya Pütürge'de bulunmaktadır. Ayrıca alüminyum, demir, krom, bakır, alçıtaşı, mermer önemli maden kaynaklarıdır (Gezer, 2011: 123).

Çağın hızlı değişim ve gelişimine paralel olarak Malatya sosyal, kültürel, eğitim, sağlık hizmetleriyle birlikte sanayi ve ticari atılımlar yapmış ve bölgenin önemli merkezlerinden biri olmuştur (Çiçek, 2011: 29).

3.2. Bağımsız Değişkene Göre Örneklemenin Genel Nitelikleri

Örneklemdaki kişilerin bağımsız değişkenler açısından gösterdiği dağılım aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 3.1. Yaşa göre dağılım

Yaş	Sayı	%
18 – 25 arası	13	8,7
26 – 36 arası	48	32,0
37 – 47 arası	42	28,0
48 – 58 arası	28	18,7
59+	19	12,7
Toplam	150	100,00

Tablo 3.1, bize yetişkin kadınların oluşturduğu bir örnekleme sahip olduğumuzu göstermektedir.

Tablo 3.2. Öğrenim durumuna göre dağılım

Öğrenim durumu	Sayı	%
Okur-yazar	9	6,0
İlköğretim	44	29,3
Lise	26	17,3
Üniversite	71	47,3
Toplam	150	100,0

Tablo 3.2'ye baktığımızda örneklemimizde, üniversite mezunu %47,3, lise mezunu %17,3, ilköğretim %29,3, okur-yazar oranı da %6 olarak görülmektedir.

Tablo 3.3. Medeni duruma göre dağılım

Medeni Durum	Sayı	%
Bekar	38	25,3
Evli	112	74,7
Toplam	150	100,0

Tablo 3.3'e göre örneklemimizin %75'i evli, %25'i bekardır. Deneklerimizin çoğunluğunu evlilerin oluşturulduğu görülmektedir.

Tablo 3.4. Mesleklere göre dağılım

Meslek	Sayı	%
Ev hanımı	70	46,7
Memur	37	24,7
İşçi	11	7,3
Emekli	3	2,0
Esnaf ve zanaatkar	2	1,3
Serbest meslek	1	,7
Diğer	26	17,3
Toplam	150	100,0

Mesleklere göre dağılıma baktığımızda (Tablo 3.4) ev hanımı grubunun oranı yüksek çıkmıştır.

Tablo 3.5. Gelir durumuna göre dağılım

Gelir Durumu	Sayı	%
Üst	18	12
Orta	120	80,0
Alt	12	8
Toplam	150	100,0

Tablo 3.5'e baktığımızda örneklemin orta tabakada yoğunlaştığını görmekteyiz.

Tablo 3.6. Dinî eğitimin alındığı ilk yer

Dinî eğitimi ilk olarak nereden aldınız?	Sayı	%
Aile	119	79,3
Okul	10	6,7
Cami veya Kur'an Kursu	17	11,3
Arkadaş çevrem	4	2,7
Toplam	150	100,0

Bu değişken, “Dinî toplumsallaşma araçlarının etkisinin, kadınların dinî eğitimini ilk aldıkları yere göre farklılık gösterir” savının denenmesi amacıyla ele alındı.

Tablo 3.6'ya göre örnekleminizin %79,3'lük kısmı dinî eğitimlerini ilk aldıkları yer olarak aileyi seçmişlerdir. Arkasından cami veya Kur'an kursu diyenler %11,3, okul %6,7 ve arkadaş çevrem diyenlerin oranı %2,7'dir.

3.3. Toplumsallaşma Sürecinde Kadın Dindarlığına Etki Eden Faktörler: Dinî Toplumsallaşma Araçları

Bu kısımda kadınların dindarlığına etki eden faktörler sırasıyla ele alınacaktır. Her bir faktörün dinî toplumsallaşmaya etkisi incelenecek, sonra da her faktörün dinî toplumsallaşmaya etkisi “öğrenim durumu, dinî bilgilerin ilk alındığı yer ve yaş değişkenleri” açısından incelenecektir.

3.3.1. Ailenin Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi

Toplum yapısını oluşturan kurumlardan biri ailedir. Toplumun kültür ve değerlerinin yeni nesillere aktarılması konusunda aile büyük bir öneme sahiptir. Dinî toplumsallaşma açısından da aile önemli bir faktördür. Bireyin dinî inanış ve davranışlarının oluşumunda diğer toplumsallaştırma araçlarının yanında ailenin etkisi küçümsenmeyecek biçimde açıktır. Bu sebeple dinî toplumsallaşma sürecinde kadının dinî yaşamına ailenin etkisini incelemek gerekmektedir.

Araştırmamızda ailenin etkisini dinî inanç, ibadet, ahlaki davranış ve dinî bilgiler boyutunda inceledik.

Tablo 3.7. Ailenin Dinî İnanca Etkisi

	ÇokAz		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Allah’a İman	1	,7	10	6,7	0		31	20,7	108	72	150
Ahirete iman	0		13	8,7	0		35	23,3	102	68	150
Meleklerle iman	0		12	8	1	,7	35	23,3	102	68	150
Peygamberlere iman	0		13	8,7	0		35	23,3	102	68	150
Kitaplara İman	1	,7	12	8	1	,7	33	22	103	68,7	150

Tablo 3.7’de, ankette yer alan “Dinî inançlarınızda aileniz ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

“Allah’a İman” maddesinde, ankete katılanların % 72’si “Çok Fazla”, %20,7’si “Fazla”, % 6,7’si “Az” cevabını işaretlemiştir.

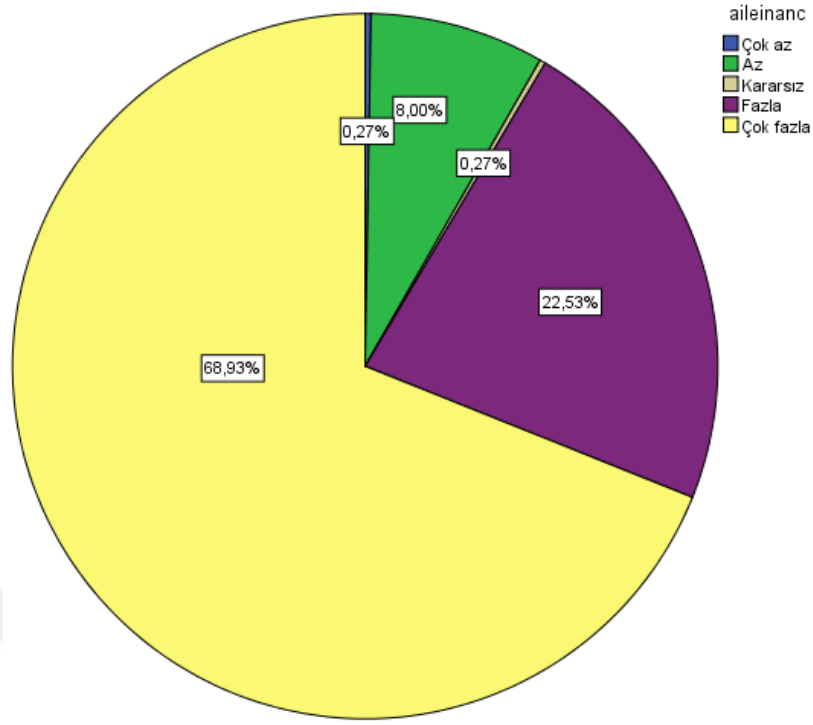
“Ahirete İman” maddesine, ankete katılanların % 68’i “Çok Fazla”, %23,3’ü “Fazla”, % 8,7’si “Az” cevabını işaretlemiştir.

“Meleklerle İman” maddesinde, ankete katılanların % 68’i “Çok Fazla”, %23,3’ü “Fazla”, % 8’i “Az” cevabını işaretlemiştir.

“Peygamberlere İman” maddesinde, ankete katılanların % 68’i “Çok Fazla”, %23,3’ü “Fazla”, % 8,7’si “Az” cevabını işaretlemiştir.

“Kitaplara İman” maddesinde, ankete katılanların % 68,7’si “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, % 8’i “Az” cevabını işaretlemiştir.

Tablo 8’e göre ankete katılan kadınların, dindarlıklarının inanç boyutunda ailenin etkisinin, “Allah’a iman” maddesinde daha fazla olduğu görülmektedir.



Şekil 3.1. Ailenin Dinî İnanca Etkisi

Şekil 3.1’de ankette yer alan inanç bölümünde “Dinî inançlarınızda aileniz ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından ailenin kadınların dinî inançlarına etkisinin büyük olduğunu ifade edebiliriz.

Tablo 3.8. Ailenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Namaz	7	4,7	13	8,7	2	1,3	36	24	92	61,3	150
Oruç	5	3,3	9	6	1	,7	24	16	111	74	150
Zekat	4	2,7	18	12	3	2	38	25,3	87	58	150
Hac	9	6	20	13,3	7	4,7	39	26	75	50	150
Kur’an Okuma	13	8,7	15	10	4	2,7	37	24,7	81	54	150
Dua	13	8,7	15	10	4	2,7	37	24,7	81	54	150
Sadaka-Fitre	4	2,7	11	7,3	2	1,3	32	21,3	101	67,3	150

Tablo 3.8’de, ankette yer alan “Dinî davranışları öğrenmenizde aileniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

Ankete katılanların, “Namaz” maddesine verdikleri cevaplar; “Çok Fazla” %61,3, “Fazla” %24, “Az” %8,7, “Çok Az” %4,7’dir.

“Oruç” maddesine, ankete katılanların %74’ü “Çok Fazla”, %16’sı “Fazla”, %6’sı “Az” ve %3,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

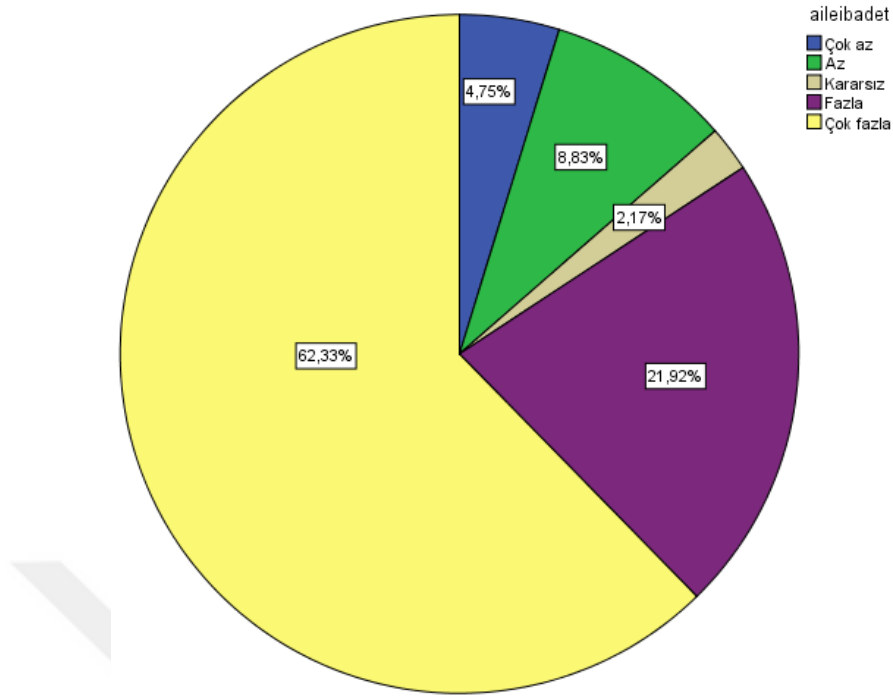
“Zekat” maddesine, ankete katılanların %58’i “Çok Fazla”, %25,3 “Fazla”, %12’si “Az” ve %2,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hac” maddesine, ankete katılanların %50’si “Çok Fazla”, %26’sı “Fazla”, %13,3’ü “Az” ve %6’sı “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an Okuma” ve “Dua” maddelerine, ankete katılanların %54’ü “Çok Fazla”, %24,7’si “Fazla”, %10’u “Az” ve %8,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Sadaka-Fitre” maddesine, ankete katılanların %67,3’ü “Çok Fazla”, %21,3’ü “Fazla”, %7,3’ü “Az” ve %2,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılanların %85,3’ü namaz ibadetini öğrenme ve uygulamada ailelerin etkisinin “fazla” ve “çok fazla” olduğunu belirtmiştir. Bu oran oruç ibadetinde % 90’a, sadaka-fitre ibadetinde %88,6’ya çıkarken, zekat %83,3, Kur’an okuma - dua %78,7 ve hac ibadetinde %76’ya düşmüştür. Dolayısıyla kadınların oruç, sadaka-fitre ve namaz ibadetlerinde ailenin etkisinin fazla olduğu söylenebilir.



Şekil 3.2. Ailenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.2’de ankette yer alan ibadet bölümünde “Dinî davranışları öğrenmenizde aileniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri görülmektedir. Bu sonuçlara göre dinî toplumsallaşma araçlarından aile, kadınların ibadetleri öğrenmesinde ve uygulamasında büyük bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.9. Ailenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

	ÇokAz		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma	0		2	1,3	2	1,3	36	24	110	73,3	150
İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma	0		8	5,3	0		33	22	109	72,7	150
Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma	1	,7	5	3,3	4	2,7	33	22	107	71,3	150
Kul hakkına riayet etme	0		2	1,3	1	,7	34	22,7	113	75,3	150

Tablo 3.9’da, ankette yer alan “Ahlaki davranışları edinmenizde ailenizin etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

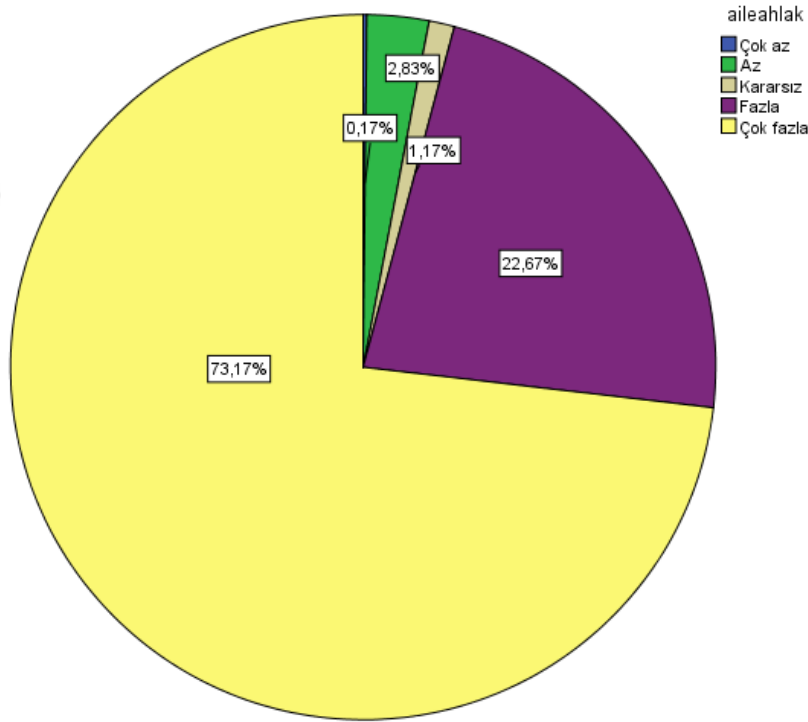
“İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma” maddesine ankete katılanların %73,3’ü “Çok Fazla”, %24’ü “Fazla”, %1,3’ü ailenin etkisinin “Az” olduğunu belirtmiştir.

“İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma” maddesine ankete katılanların %72,7’si “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, %5,3’ü “Az” cevabını vermiştir.

“Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma” maddesine ankete katılanların %71,3’ü “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, %3,3’ü “Az” cevabını vermiştir.

“Kul hakkına riayet etme” maddesine ankete katılanların %75,3’ü “Çok Fazla”, %22,7’si “Fazla”, %1,3’ü “Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılan kadınların, kul hakkına riayet etme ve insanlara iyilikte bulunma davranışlarında ailenin çok etkili olduğu söylenebilir.



Şekil 3.3. Ailenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

Şekil 3.3’te, ankette yer alan ahlak bölümünde “Ahlaki davranışları edinmenizde ailenizin etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri

gösterilmektedir. Elde edilen bulgulara göre dinî toplumsallaşma araçlarından aile, kadınların ahlaki davranışlarında büyük bir etkiye sahiptir.

Tablo 3.10. Ailenin Dinî bilgileri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İlmihal Bilgisi	14	9,3	42	28	7	4,7	40	26,7	47	31,3	150
Kur'an'ın Manası	27	18	45	30	10	6,7	35	23,3	33	22	150
Helal-Haram Bilgisi	3	2	16	10,7	2	1,3	43	28,7	86	57,3	150
Hız. Muhammed'in Hayatı	15	10	34	22,7	5	3,3	42	28	54	36	150

Tablo 3.10'da, ankette yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizden aileniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar gösterilmiştir:

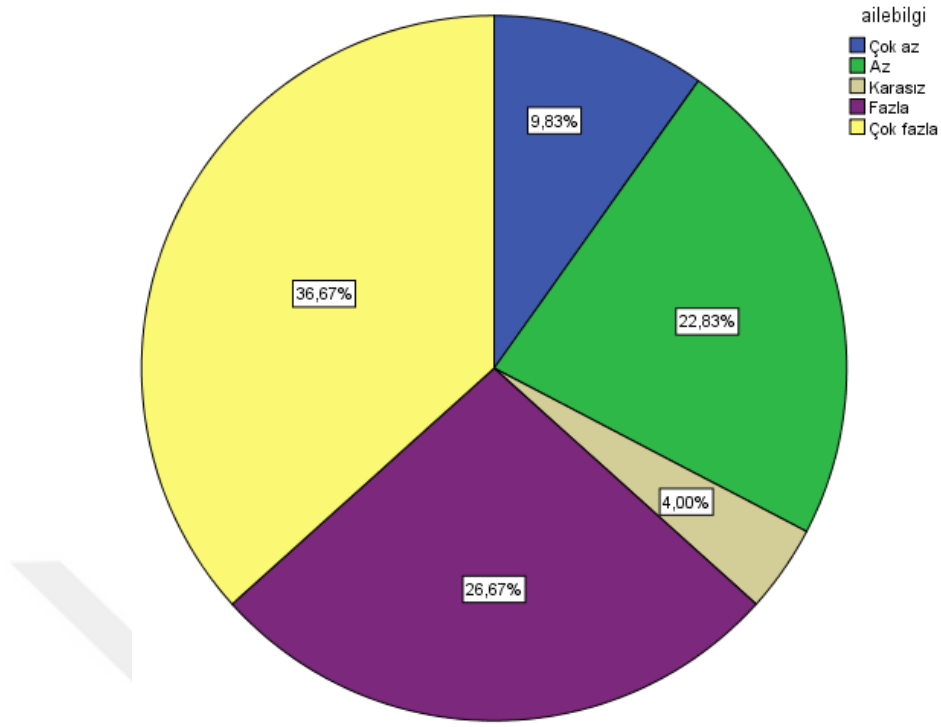
“İlmihal Bilgisi” maddesine, ankete katılanların %31,3'ü “Çok fazla”, %26,7'si “Fazla”, %28'i “Az”, %9,3'ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur'an'ın Manası” maddesine, ankete katılanların %22'si “Çok fazla”, %26,7'si “Fazla”, %28'i “Az”, %9,3'ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Helal-Haram Bilgisi” maddesine, ankete katılanların %57,3'ü “Çok fazla”, %28,7'si “Fazla”, %10,7'si “Az”, %2'si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hız. Muhammed'in Hayatı” maddesine, ankete katılanların %36'sı “Çok fazla”, %28'i “Fazla”, %22,7'si “Az”, %10'u “Çok Az” cevabını vermiştir.

Görülüyor ki ankete katılanların %86'sı helal-haram bilgisinde ailesinin etkisini “Fazla” ve “Çok fazla” olarak nitelendirmiştir. Sırasıyla %64'ü Hız. Muhammed'in hayatı, %58'i ilmihal bilgisi, %45,3'ü Kur'an'ın manası konusunda ailenin etkisini “Fazla” ve “Çok fazla” olarak belirtmiştir. Dolayısıyla ailenin en çok helal-haram bilgisi öğretiminde etkili olduğu söylenebilir.



Şekil 3.4. Ailenin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.4’te, anketteki bilgi bölümünde yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde aileniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre dinî toplumsallaşma araçlarından ailenin, kadınların dinî bilgileri öğrenmesinde büyük bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak kadınların, en fazla dinî inançlarında olmak üzere sırasıyla ahlak, ibadetler ve en son dinî bilgi öğrenmede ailelerinin etkili bir araç olduğunu söyleyebiliriz. “Kadınların dinî toplumsallaşmasında ailenin etkisi bulunmaktadır.” şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir.

Şimdi, kadınların dinî toplumsallaşmasında ailenin etkisinin, bağımsız değişkenlerden olan öğrenim durumu, ilk dini eğitimi aldığı yer ve yaşa göre, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı durumuna toplu olarak bakılacaktır. Yaptığımız analizlerin sonucu aşağıdaki tablolarda görülmektedir:

Tablo 3.11. Öğrenim Durumu ve Ailenin Dinî İnanca Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R ²	ΔR ²	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,058	0,051	-0,24	-3,01	9,065	0,003

Tablo 3.11'e göre yapılan regresyon analizi sonucunda, öğrenim durumunun ailenin dinî inanca etkisini anlamlı düzeyde yordamaktadır ($p < 0,01$). R² değerine göre değişkenliğin %5'i açıklanmaktadır. Bulguya göre değişkenler arasında negatif yönde bir etki vardır ($t = -3,01$, $p = 0,003$). Öğrenim durumu, kadınların dinî inançlarında ailenin etki boyutu üzerinde negatif yönde anlamlı bir etki yapmaktadır. Yani öğrenim durumu arttıkça ailenin dini inanca etkisi azalmaktadır.

Tablo 3.12. Öğrenim Durumuna Göre Kadınların Dinî İnançlarına Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

Öğrenim Durumu	N	X	SD
Okur-yazar	9	5	0
İlköğretim	44	4,74	0,56
Lise	26	4,41	0,86
Üniversite	71	4,35	0,95
DF:3/146 F=3,22 p=0,025			

Tablo 3.12'de görülen varyans analizi sonucuna göre, "*Ailenin kadınların dinî inançlarındaki etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.*" şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testi, okur-yazar ve diğer gruplar arasında anlamlı farklılık ($p < 0,05$) göstermiştir. Kadınların dinî inançlarında ailenin etki düzeyi, okur-yazar olanlarda diğerlerine göre daha yüksektir.

Tablo 3.13. Öğrenim Durumu ve Ailenin İbadetlere Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R ²	ΔR ²	β	t	F	P
Öğrenim durumu	0,032	0,026	-0,18	-2,22	4,963	0,027

Tablo 3.13’den anlaşıldığı üzere, yapılan regresyon analizi sonucunda öğrenim durumunun ailenin dinî inanca etkisini anlamlı düzeyde yordamaktadır ($p<0,05$). R^2 değerine göre değişkenliğin %3’ü açıklanmaktadır. Bulguya göre değişkenler arasında negatif yönde bir etki vardır ($t= -2,22$, $p=0,027$). Öğrenim durumu, kadınların dinî ibadetlerini öğrenmedeki ailenin etki boyutu üzerinde negatif yönde anlamlı bir etki yapmaktadır. Yani öğrenim durumu arttıkça kadın dindarlığının ibadet boyutunda ailenin etkisi azalmaktadır. “Ailenin kadınların ibadetleri öğrenmedeki etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir.

Tablo 3.14. Öğrenim Durumu ve Ailenin Ahlaki Davranışlara Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R^2	ΔR^2	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,020	0,013	-0,141	-1,733	3,003	0,085

Tablo 3.14’te göre anlam seviyesi, $p>0,05$ olduğu için “Ailenin kadınların ahlaki davranışlarına etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.” hipotezimiz reddedilir.

Tablo 3.15. Öğrenim Durumu ve Ailenin Dinî Bilgi Öğrenmedeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R^2	ΔR^2	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,06	0,054	-0,246	-3,084	9,513	0,002

Tablo 3.15’ten anlaşıldığı üzere, yapılan regresyon analizi sonucunda, öğrenim durumu, ailenin dinî bilgi öğrenmedeki etkisini anlamlı düzeyde yordamaktadır ($p<0,01$). R^2 değerine göre değişkenliğin %6’sı açıklanmaktadır. Bulguya göre değişkenler arasında negatif yönde bir ilişki vardır ($t= -3,084$, $p=0,002$). Öğrenim durumu, kadınların dinî bilgileri öğrenmedeki ailenin etki boyutu üzerinde negatif yönde anlamlı bir etki yapmaktadır. Yani kadınların öğrenim durumu arttıkça, dini bilgileri öğrenmelerinde ailenin etkisi azalmaktadır.

Tablo 3.16. Öğrenim Durumuna Göre Kadınların Dinî Bilgilerine Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

ÖĞRENİM DURUMU	N	X	SD
Okur-yazar	9	4,02	1,18
İlköğretim	44	3,92	1,05
Lise	26	3,47	1,08
Üniversite	71	3,57	1,06
DF:3/146	F=3,336	p=0,021	

Tablo 3.16’da ise, yapılan varyans analizi sonucuna göre, “*Ailenin kadınların dinî bilgilerindeki etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.*” şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testi, ilköğretim ve üniversite grupları arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) göstermiştir. Buna göre; ilköğretim mezunu kadınların dinî bilgileri öğrenmede ailelerinin etkisi, üniversite mezunu olan kadınların dinî bilgileri öğrenmelerinde ailelerinin etkisine göre daha yüksektir.

Yaş faktörü ve dinî eğitimin ilk alındığı yer ile ailenin dinî toplumsallaşmaya etkisi tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Yaş değişkeninin, kadınların dinî toplumsallaşmasında ailenin etki düzeyinde farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3.17. Dinî Eğitimi İlk Aldığı Yere Göre Kadınların Dinî İnançlarına Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

DİNİ EĞİTİMİ İLK ALDIĞI YER	N	X	SD
Aile	119	4,62	0,74
Okul	10	3,42	1,34
Cami veya Kur’an Kursu	17	4,36	0,60
Arkadaş Çevrem	4	4,75	0,50
DF:3/146	F=7,703	p=0,01	

Yapılan varyans analizi (Tablo 3.17) sonucunda “*Ailenin kadınların dinî inançlarındaki etki düzeyi dinî eğitimi ilk aldığı yere göre farklılık gösterir.*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testi sonucuna göre, okul ve diğer gruplar arasında anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) görülmüştür. Dinî eğitimi ilk olarak okuldan alan kadınların dinî inançlarında ailelerinin etkisi diğerlerine göre daha düşüktür.

Tablo 3.18. Dinî Eğitimi İlk Aldığı Yere Göre Kadınların İbadetlerinde Ailenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

DİNİ EĞİTİMİ İLK ALDIĞI YER	N	X	SD
Aile	119	4,36	0,89
Okul	10	3,21	1,42
Cami veya Kur'an Kursu	17	4,32	1,04
Arkadaş Çevrem	4	4,28	0,90
DF:3/146	F=4,542	p=0,004	

Tablo 3.18’de, varyans analizinin sonuçları görülmektedir. Yapılan varyans analizi sonucuna göre “Ailenin kadınların ibadetlerinde etki düzeyi dinî eğitimi ilk aldığı yere göre farklılık gösterir.” hipotezi kabul edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testinde, ilk dinî eğitimini okuldan alanlar ile diğer gruplar arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) görülmüştür. Dinî eğitimini ilk olarak okulda alan kadınların dinî davranışlarında ailenin etkisi diğer gruplara göre daha düşük düzeydedir.

Bulgularımıza göre dinî inanç, davranış, ahlak ve bilgi düzeyinde kadınlar ailenin en etkin dinî toplumsallaşma aracı olarak görülmektedir. Bu bulgumuzu yapılan başka araştırmalar da desteklemektedir. Yabancı literatürde, çocuğun dinî toplumsallaşmasında ailenin en büyük etkiye sahip olduğu belirlenmiştir (Acock, & Bengtson, 1978; Bader, & Desmond, 2006; Bao, Whitbeck, Hoyt, & Conger, 1999; Bartkowski, Xu, & Levin, 2008; Garland, 2002; De Roos, Iedema, & C Miedema, 2004). Ergenler üzerinde yapılan araştırmalarda (Chaudhury, & Miller, 2008; Flor, & C Knapp, 2001; Höge, Petrillo, & Smith, 1982) ve bireyin ilk yetişkinlik döneminde (Okagaki, & C Bevis, 1999; Okagaki, Hammond, & Seamon, 1999; Hunsberger, & Brown, 1984; Park, & Ecklund, 2007) ailenin önemli bir etkisi bulunmaktadır (Aktaran Demir, Kütük, 2012: 364).

Günay (1978) ve Yavuz (1987) ailenin dinî toplumsallaşma açısından önemini vurgulamıştır. Akdoğan (2004: 261), kişilerin dinî bilgileri öğrenmede en etkin yerler olarak önce aileyi (%27.5), ardından camiye (%25) tespit etmiştir. Aynı şekilde Köktaş (1993: 139) ve Çelik (2002: 284) dinî bilgilerin en fazla öğrenildiği yer olarak aileyi (%45 ve %49.8) tespit etmiştir. Koştaş’ın çalışmasında, dinî bilgiyi ailede aldıklarını söyleyenler (%35) ile birinci sırada yer bulur, “dinî bilgilerin en iyi verilecek yerin

neresi olacağına” dair soruya ise birinci sırada (%54) ile aile cevabı verilmiştir (1995: 73, 89). Ozorak, anne babanın en etkin dinî kaynak olduğu sonucuna ulaşmıştır (1989) (Aktaran Arslan, 2007:237). Arslan (2007: 236), ergenler üzerine yaptığı incelemede, en etkin dinî toplumsallaşma aracının aile olduğunu belirlemiştir. Akdoğan (2004: 261), dinî bilgileri öğrenmede en etkin kurum olarak aileyi (% 27.5) tespit etmiştir.

Kadınlarla yaptığımız mülakat sonucunda, ailelerinin çocukluktan yetişkinliğe kadar her devirde dinî kimliklerinin oluşumunda etkili olduklarını belirledik. Katılımcılar arasında ailede en çok etkili olan kişinin anne olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Görüşmemiz sonucunda kadınların ailelerinin geleneksel dinî yaşantıya sahip olduğunu, yüksek dinî bilgiye sahip olmadıklarını öğrendik. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar, ailede edindikleri dinî yaşantılarını sonraki yıllarda farklı kanallardan desteklediklerini söylemişlerdir. Görüşmecilerden alıntılarımız şöyledir:

“Annem, babam ibadetlerini yapan, helal- harama dikkat eden kimselerdi. Çok bilgileri olmasa da bize bildiklerini anlatırlardı.” (Elif A.)

“Çok dindar sayılmazlardı. İbadet ederlerdi, Cuma geceleri Kur’an okunurdu evimizde, kul hakkı yemezlerdi, ahlaklı insanlardı. Babam Cuma namazından sonra eve misafir çağırıp ikramda bulunurdu.” (Emine K.)

“Annem Kur’an okumayı bilmezdi ama öğrenmem için beni hocaya göndermişti. Babam Kur’an okumayı biliyordu. Bana namaz surelerini ezberletti ama Kur’an okumayı öğretmedi. Babam da annem de ahlaklı insanlardı. Babam için dindar diyemem çünkü bazı konularda dinin emirlerine uymadı. Örneğin miras konusunda.” (Ayşe N.)

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Dinî hayat Araştırması” adıyla yapılan çalışmada dinî bilginin en çok öğrenildiği yaş grubunun 6-13 yaş aralığı olduğu tespit edilmiştir (2014:111). Bireylerin bu yaşlarda en fazla etkileşim halinde olduğu yer ailedir. Dolayısıyla dinî toplumsallaşma sürecinde bireyin dinî hayatını şekillendirirken en önemli etkiye sahip aracın aile olduğunu söyleyebiliriz.

3.3.2. Eğitimin Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi

Toplumda bireylerin örgün eğitim hayatı, onların dinî toplumsallaşma sürecine etki etmektedir. Dinî kültürün bireylere aktarımında önemli araçlardan olan eğitimin

içeriği ve öğretmenler gibi pek çok faktör bu süreci olumlu ve olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu bölümde örgün eğitim kurumlarının kadınların dinî toplumsallaşması üzerindeki etkileri, anket bulguları ve analizler sonucunda değerlendirilecektir.

Tablo 3.19. Eğitimin Dinî İnanca Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Allah’a İman	31	20,7	30	20	16	10,7	38	25,3	35	23,3	150
Ahirete iman	31	20,7	30	20	16	10,7	38	25,3	35	23,3	150
Meleklerle iman	32	21,3	29	19,3	16	10,7	39	26	34	22,7	150
Peygamberlere iman	32	21,3	31	20,7	15	10	38	25,3	34	22,7	150
Kitaplara iman	32	21,3	30	20	15	10	39	26	34	22,7	150

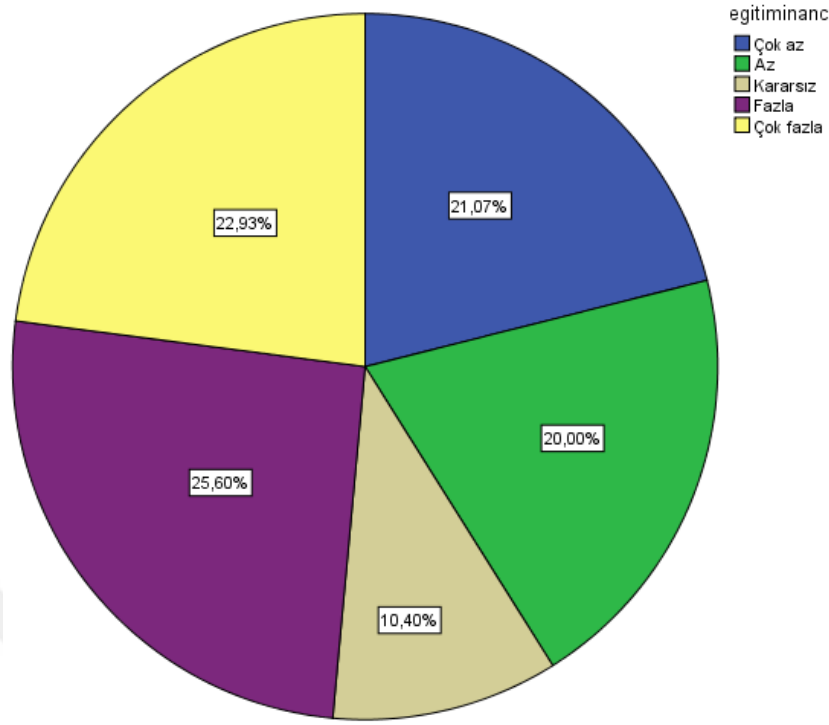
Tablo 3.19’da, ankette yer alan “Dinî inançlarınızda eğitim kurumları ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“Allah’a İman” maddesi ve “Ahirete İman” maddesinde, ankete katılanların % 23,3’ü “Çok Fazla”, %25,3’ü “Fazla”, % 20’si “Az”, %20,7’si “Çok Az” cevabını işaretlemiştir.

“Meleklerle İman” maddesinde, ankete katılanların %22,7’si “Çok Fazla”, %26’sı “Fazla”, % 19,3’ü “Az”, %21,3’ü “Çok Az” cevabını işaretlemiştir.

“Peygamberlere İman” maddesinde, ankete katılanların %22,7’si “Çok Fazla”, %25,3’ü “Fazla”, % 20,7’si “Az”, %21,3’ü “Çok Az” cevabını işaretlemiştir.

“Kitaplara İman” maddesinde, ankete katılanların %22,7’si “Çok Fazla”, %26’sı “Fazla”, % 20’si “Az”, %21,3’ü “Çok Az” cevabını işaretlemiştir.



Şekil 3.5. Eğitimin Dinî İnanca Etkisi

Şekil 3.5’te, ankette yer alan inanç bölümünde “Dinî inançlarınızda eğitim kurumu ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından eğitimin kadınların dinî inançlarında etkili olduğu belirlenmiştir. Ancak bu etkinin, toplumsallaşma araçlarından ailenin etkisi ile kıyaslandığında, az olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.20. Eğitimin İbadetleri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Namaz	33	22	34	22,7	14	9,3	41	27,3	28	18,7	150
Oruç	34	22,7	35	23,3	17	11,3	39	26	25	16,7	150
Zekat	33	22	38	25,3	16	10,7	40	26,7	23	15,3	150
Hacc	37	24,7	42	28	16	10,7	33	22	22	14,7	150
Kur’an Okuma	36	24	33	22	19	12,7	34	22,7	28	18,7	150
Dua	34	22,7	33	22	16	10,7	37	24,7	30	20	150
Sadaka-Fitre	34	22,7	34	22,7	17	11,3	38	25,3	27	18	150

Tablo 3.20’de, ankette yer alan “Dinî davranışları öğrenmenizde eğitim kurumları ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“Namaz” maddesine ankete katılanların %18,7’si “Çok Fazla”, %27,3’ü “Fazla”, %22,7’si “Az”, %22’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Oruç” maddesine, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %26’sı “Fazla”, %23,3’ü “Az” ve 22,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Zekat” maddesine, ankete katılanların %15,3’ü “Çok Fazla”, %26,7’si “Fazla”, %25,3’ü “Az” ve %22’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

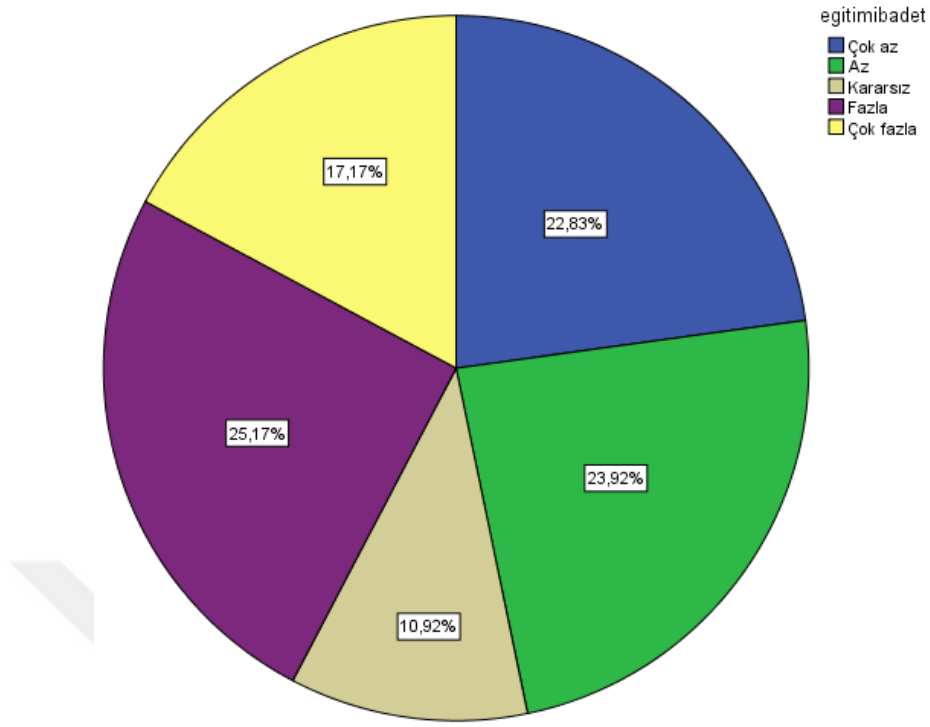
“Hac” maddesine, ankete katılanların %14,7’si “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, %28’i “Az” ve %24,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an Okuma” maddesine, ankete katılanların %18,7’si “Çok Fazla”, %22,7’si “Fazla”, %22’si “Az” ve %24’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dua” maddesine, ankete katılanların %20’si “Çok Fazla”, %24,7’si “Fazla”, %22’si “Az” ve %22,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Sadaka-Fitre” maddesine, ankete katılanların %18’i “Çok Fazla”, %25,3’ü “Fazla”, %22,7’si “Az” ve %22,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılanların %46’sı namaz ibadetini öğrenme ve uygulamada eğitimin etkisinin “fazla” ve “çok fazla” olduğunu belirtmiştir. Bu oran dua ibadetinde %44,7’ye, sadaka-fitrede %43,3’e, oruç ibadetinde % 42,7’ye, zekatta %42’ye, Kur’an okuma %41,4’e ve hac ibadetinde %36,7’ye düşmüştür.



Şekil 3.6. Eğitimin İbadetleri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.6’da, ankette yer alan ibadet bölümünde “Dinî davranışları öğrenmenizdeki eğitim kurumları ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından eğitimin kadınların ibadetleri öğrenmesinde ve uygulamasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.21. Eğitimin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma	28	18,7	36	24	16	10,7	41	27,3	29	19,3	150
İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma	27	18	30	20	21	14	40	26,7	32	21,3	150
Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma	24	16	41	27,3	16	10,7	39	26	30	20	150
Kul hakkına riayet etme	27	18	31	20,7	17	11,3	41	27,3	34	22,7	150

Tablo 3.21’de, ankette yer alan “Ahlaki davranışları edinmenizde eğitim kurumlarının etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

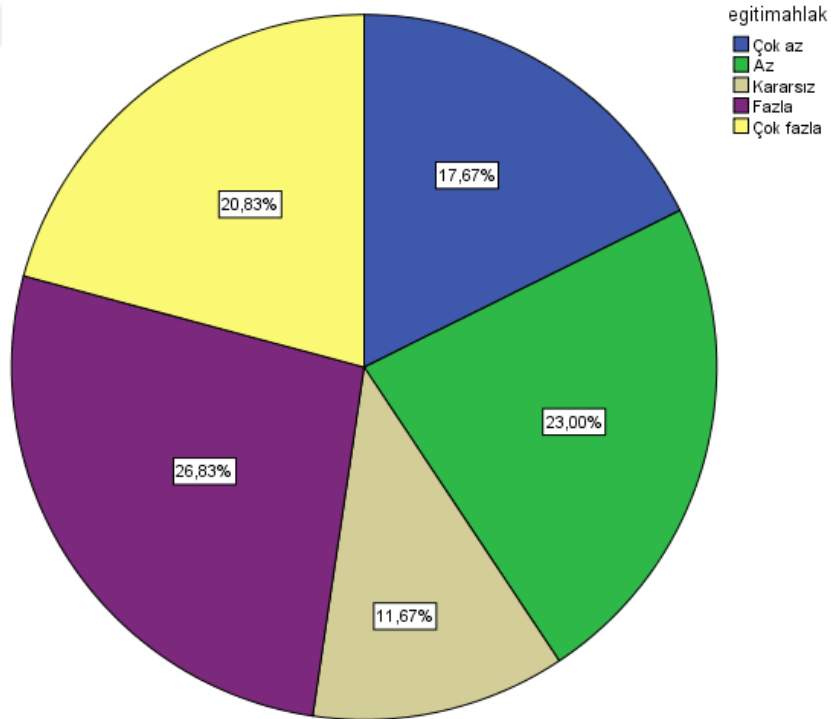
“İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma” maddesine, ankete katılanların %19,3’ü “Çok Fazla”, %27,3’ü “Fazla”, %24’ü “Az”, %18,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma” maddesine, ankete katılanların %21,3’ü “Çok Fazla”, %26,7’si “Fazla”, %20’si “Az”, %18’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma” maddesine, ankete katılanların %20’si “Çok Fazla”, %26’sı “Fazla”, %23,3’ü “Az”, %16’sı “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kul hakkına riayet etme” maddesine, ankete katılanların %22,7’si “Çok Fazla”, %27,3’si “Fazla”, %20,7’si “Az”, %18’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

Bu sonuçlara bakıldığında, maddeler içinde en çok kul hakkına riayet etmede eğitimin etkili olduğunu ifade edilebilir.



Şekil 3.7. Eğitimin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

Şekil 3.7’de, ankette yer alan ahlak bölümünde “Ahlaki davranışları edinmenizde eğitim kurumlarının etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından eğitimin kadınların ahlaki davranışlarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.22. Eğitimin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İlmihal Bilgisi	40	26,7	34	22,7	18	12	33	22	25	16,7	150
Kur’an’ın Manası	42	28	36	24	17	11,3	29	19,3	26	17,3	150
Helal-Haram Bilgisi	35	23,3	32	21,3	17	11,3	32	21,3	34	22,7	150
Hız.Muhammed’in Hayatı	33	22	34	22,7	16	10,7	35	23,3	32	21,3	150

Tablo 3.22’de, ankette yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde eğitim kurumları ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar gösterilmiştir.

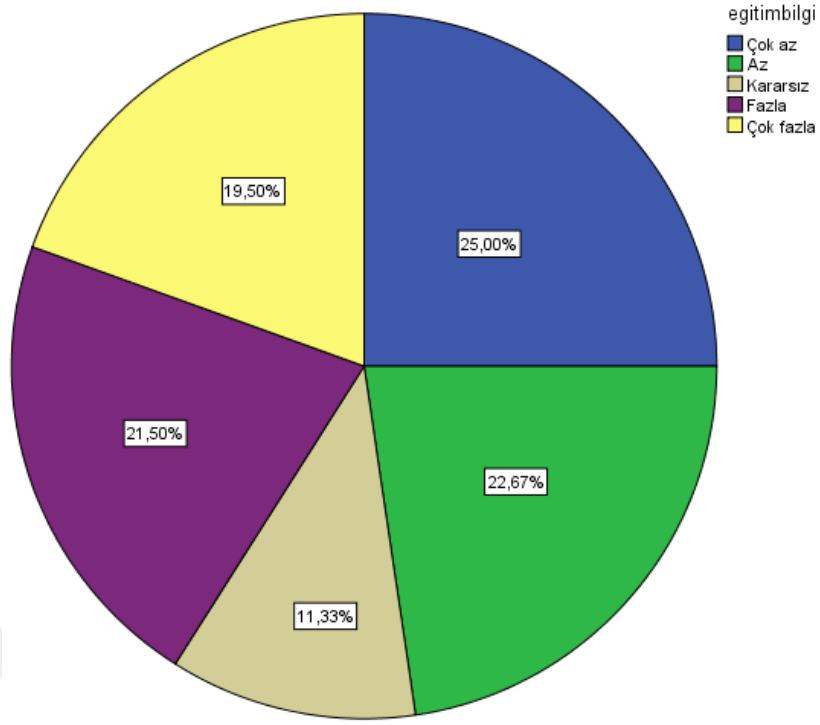
“İlmihal Bilgisi” maddesine, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, %22,7’si “Az”, %26,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an’ın Manası” maddesine, ankete katılanların %17,3’ü “Çok Fazla”, %19,3’ü “Fazla”, %24’ü “Az”, %28’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Helal-Haram Bilgisi” maddesine, ankete katılanların %22,7’si “Çok Fazla”, %21,3’ü “Fazla”, %21,3’ü “Az”, %23,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hz. Muhammed’in Hayatı” maddesine, ankete katılanların %21,3’ü “Çok Fazla”, %23,3’ü “Fazla”, %22,7’si “Az”, %22’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Bu sonuçlara göre, diğer maddeler içinde Hz. Muhammed’in hayatı ve helal-haram bilgisinde eğitimin daha etkili olduğu söylenebilir.



Şekil 3.8. Eğitimin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.8’de, anketteki bilgi bölümünde yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde eğitim kurumları ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından eğitimin kadınların dinî bilgileri öğrenmesinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Kadınların dinî toplumsallaşmasında eğitim kurumlarının etkisinin, bağımsız değişkenlerden olan öğrenim durumu, ilk dini eğitimi aldığı yer ve yaşa göre, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı durumuna toplu olarak bakılmıştır. Yaptığımız varyans analizlerinin sonucunda kadınların dinî toplumsallaşmalarında eğitim kurumlarının (okulun) etki düzeyi ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılaşma tespit edilememiştir.

Ülkemizde ilkokul dördüncü sınıfta başlayan ilköğretim ve ortaöğretimde yer alan zorunlu din dersi ve öğretmenler bireylerin dinî toplumsallaşmasına katkı sağlamaktadır. Elde ettiğimiz sonuçlara göre, eğitim kurumlarının dinî yaşantıya etkisinin aile kadar yüksek seviyede olmadığı görülmüştür.

Arslan (2007: 235), ergenler üzerine yaptığı araştırmasında, okulda edinilen dinî bilgilerin ergenlerin dinî toplumsallaşmalarında önemli bir etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte yapılan araştırmalarda, okul tipi ve okuldaki sosyal ortamlara göre bireylerin dinî tutum ve davranışlarında farklılıklar tespit edilmiştir (Bayyığıt, 1989; Kaya, 1998; Onay, 2004).

Araştırmamızda mülakata katılan kadınlar arasında da okulların dinî yaşantılarına etkisini az olarak nitelendirenler olduğu gibi hiç etkisi olmadığını söyleyenler de olmuştur. Buna, okullarda verilen din eğitiminin yetersiz oluşu ve öğretmenlerin pozitif yönde rol model olamayışı sebep gösterilebilir. Bununla birlikte kendisinin imam hatip lisesine gittiğini ifade eden bir görüşmecimiz dinî yaşantısına okulun etkisini fazla olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle farklı türde öğretim programına sahip okullarda dinî toplumsallaşmanın da farklılaşacağı söylenebilir. Mülakat yapılan kadınların bir kısmının ifadeleri şu şekildedir:

“Okulda aldığım din dersleri hayatımda etkili olmadı.” (Fadime B.)

“Okulda sadece ibadetlerin nasıl yapılacağını ve duaları öğrendim. Ama lisede yatılı okuduğum için öğretmenlerimin ahlaki yönden etkisi fazla olmuştur. Bana ahlaki açıdan örnek model olduklarını söyleyebilirim” (Gönül A.)

“Öğretmenlerimizin gayretiyle derste din konusunda az da olsa bir şeyler öğrendim. Özellikle lisedeki din öğretmenim merhametli, sevgi dolu biriydi. Onun sayesinde namaz, oruç gibi ibadetleri tam anlamıyla öğrendim. Konuşmalarıyla daha iyi bir insan olmaya beni yönlendirmiştir.” (Güler N.)

“Ben imam hatip lisesinde okudum. Burada dinî içerikli bir eğitim aldım. Dolayısıyla okulda öğrendiklerim, okul arkadaşlarım, hocalarım benim yaşantımda etkili olmuştur.” (Rukiye T.)

3.3.3. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi

Kadınların dinî sosyalleşmesine katkı sağlayan araçlardan biri de dinî sohbet ve toplantılardır. Bu başlık altında dinî grup ve cemaatlerin dinî sohbetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı cami ve Kur'an kurslarındaki faaliyetlerin kadınların dinî yaşantısına etkisini inceledik.

Tablo 3.23. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî İnanca Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Allah’a İman	16	10,7	24	16	6	4	53	35,3	51	34	150
Ahirete iman	17	11,3	24	16	7	4,7	51	34	51	34	150
Meleklerle iman	16	10,7	24	16	7	4,7	52	34,7	51	34	150
Peygamberlere iman	16	10,7	25	16,7	7	4,7	51	34	51	34	150
Kitaplara iman	16	10,7	24	16	7	4,7	52	34,7	51	34	150

Tablo 3.23’de, ankette yer alan “Dinî inançlarınızda dinî sohbet ve toplantılar ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“Allah’a İman” maddesinde, ankete katılanların % 34’ü “Çok Fazla”, %35,3’ü “Fazla”, % 16’sı “Az”, %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

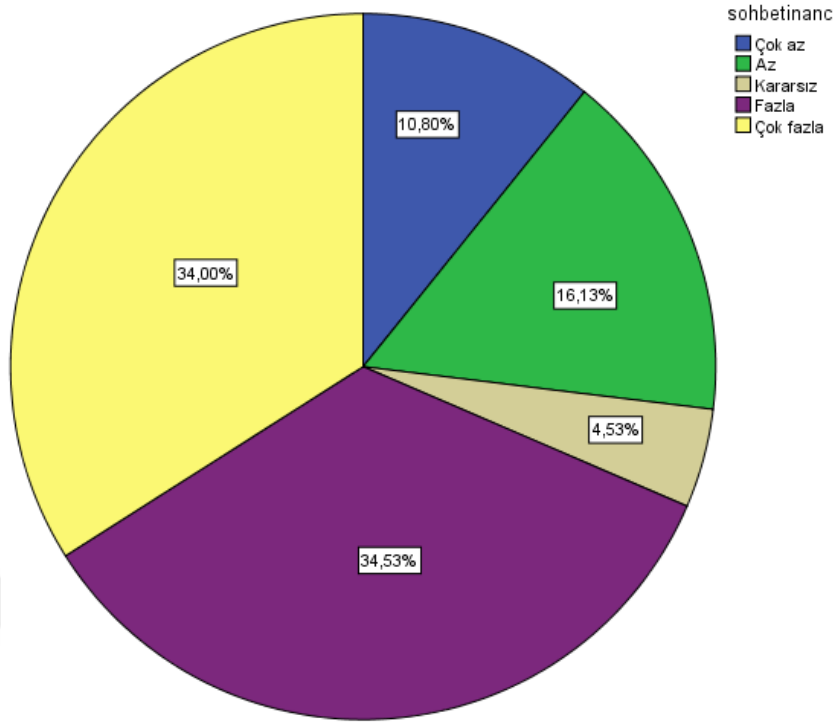
“Ahirete İman” maddesinde, ankete katılanların % 34’ü “Çok Fazla”, %34’ü “Fazla”, % 16’sı “Az”, %11,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir

“Meleklerle İman” maddesinde, ankete katılanların %34’ü “Çok Fazla”, %34,7’si “Fazla”, % 16’sı “Az”, %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Peygamberlere İman” maddesinde, ankete katılanların %34’ü “Çok Fazla”, %34’ü “Fazla”, % 16,7’si “Az”, %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kitaplara İman” maddesinde, ankete katılanların %34’ü “Çok Fazla”, %34,7’si “Fazla”, % 16’sı “Az”, %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Yukarıdaki bulgulara göre (Tablo 24); dinî sohbet ve toplantıların en fazla etkisi Allah’a iman maddesinde görülmektedir.



Şekil 3.9. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî İnanca Etkisi

Şekil 3.9’da, ankette yer alan inanç bölümünde “Dinî inançlarınızda dinî sohbet ve toplantılar ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Ankete katılan kadınların %68,53’ü dinî sohbet ve toplantıların inançlarına etkisini “Çok Fazla” ve “Fazla” olarak değerlendirmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından dinî sohbet ve toplantıların kadınların dinî inançlarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.24. Dinî Sohbet ve Toplantıların İbadetleri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Namaz	16	10,7	29	19,3	3	2	52	34,7	50	33,3	150
Oruç	15	10	33	22	3	2	51	34	48	32	150
Zekat	16	10,7	33	22	5	3,3	48	32	48	32	150
Hacc	16	10,7	36	24	5	3,3	45	30	48	32	150
Kur’an Okuma	14	9,3	28	18,7	3	2	54	36	51	34	150
Dua	13	8,7	28	18,7	1	,7	59	39,3	49	32,7	150
Sadaka-Fitre	16	10,7	30	20	2	1,3	54	36	48	32	150

Tablo 3.24’te, ankette yer alan “Dinî davranışları öğrenmenizde dinî sohbet ve toplantılar ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

“Namaz” maddesinde, ankete katılanların %33,3’ü “Çok Fazla”, %34,7’si “Fazla”, %19,3’ü “Az”, %10,07’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Oruç” maddesinde, ankete katılanların %32’si “Çok Fazla”, %34’ü “Fazla”, %22’si “Az” ve %10’u “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Zekat” maddesinde, ankete katılanların %32’si “Çok Fazla”, %32’si “Fazla”, %22’si “Az” ve %10,07’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

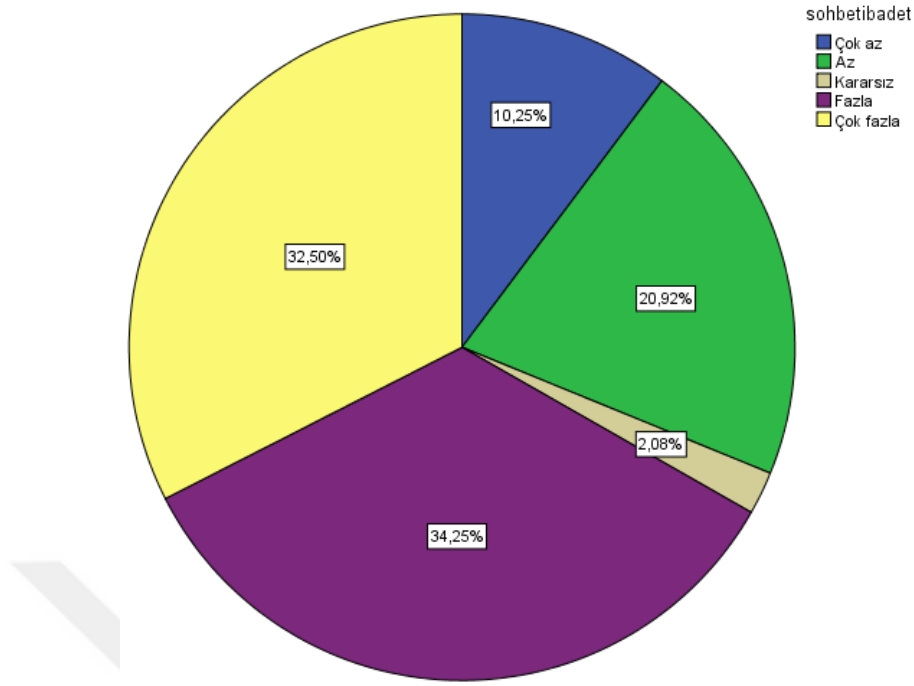
“Hac” maddesinde, ankete katılanların %32’si “Çok Fazla”, %30’u “Fazla”, %24’ü “Az” ve %10,07’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an Okuma” maddesinde, ankete katılanların %34’ü “Çok Fazla”, %36’sı “Fazla”, %18,7’si “Az” ve %9,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dua” maddesinde, ankete katılanların %32,7’si “Çok Fazla”, %39,3’ü “Fazla”, %18,7’si “Az” ve %8,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Sadaka-Fitre” maddesine, ankete katılanların %32’si “Çok Fazla”, %36’sı “Fazla”, %20’si “Az” ve %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılanların %72’si dinî sohbet ve toplantıların dua ibadetine etkisini “fazla” ve “çok fazla” olarak belirtmiştir. Bu oran sırasıyla Kur’an okumada %70, namazda ve sadaka-fitrede %68, oruçta %66, zekatta %64, hac ibadetinde %62’ye düşmüştür.



Şekil3.10. Dinî Sohbet ve Toplantıların İbadetleri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.10’da, ankette yer alan ibadet bölümünde “Dinî davranışları öğrenmenizde dinî sohbet ve toplantılar ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından dinî sohbet ve toplantıların kadınların ibadetleri öğrenmesinde ve uygulamasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.25. Dinî Sohbet ve Toplantıların Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma	12	8	21	14	4	2,7	68	45,3	45	30	150
İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma	12	8	24	16	5	3,3	64	42,7	45	30	150
Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma	12	8	22	14,7	7	4,7	60	40	49	32,7	150
Kul hakkına riayet etme	11	7,3	24	16	4	2,7	60	40	51	34	150

Tablo 3.25’te, ankette yer alan “Ahlaki davranışları edinmenizde dinî sohbet ve toplantıların etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

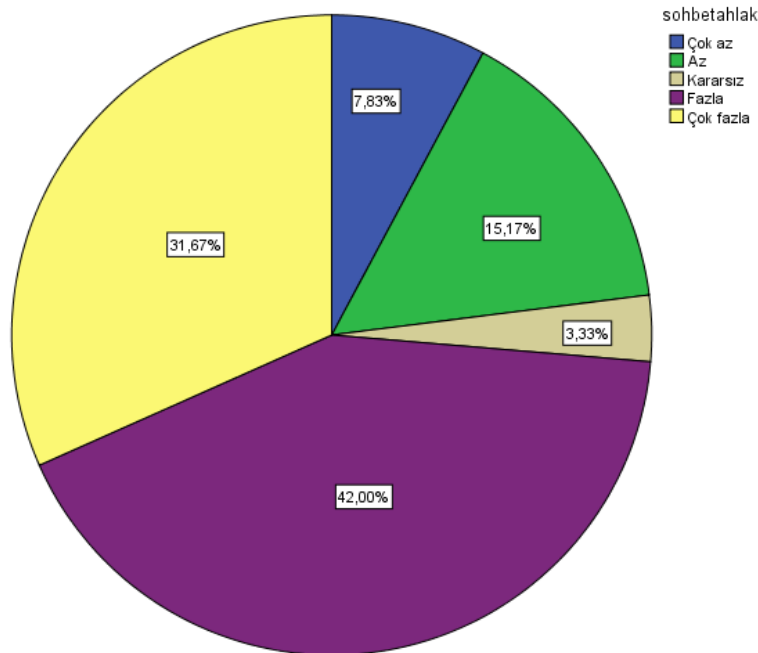
“İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma” maddesine, ankete katılanların %30’u “Çok Fazla”, %45,3’ü “Fazla”, %14’ü “Az”, %8’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

“İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma” maddesine, ankete katılanların %30’u “Çok Fazla”, %42,7’si “Fazla”, %16’sı “Az”, %8’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma” maddesine, ankete katılanların %32,7’si “Çok Fazla”, %40’ı “Fazla”, %14,7’si “Az”, %8’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kul hakkına riayet etme” maddesine, ankete katılanların %34’ü “Çok Fazla”, %40’ı “Fazla”, %16’sı “Az”, %7,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

Yukarıdaki sonuçlara göre; kadınların insanlara iyilikte bulunma davranışında, dinî sohbet ve toplantıların etkisinin diğer ahlaki davranışlardan fazla olduğu söylenebilir.



Şekil 3.11. Dinî Sohbet ve Toplantıların Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

Şekil 3.11’de, ankette yer alan ahlak bölümünde “Ahlaki davranışları edinmenizde dinî sohbet ve toplantıların etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Ankete katılan kadınların %73,67’si dinî sohbet ve toplantıların ahlaki davranışlarına etkisini “Fazla” ve “Çok Fazla” olarak belirtmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından dinî sohbet ve toplantıların kadınların ahlaki davranışlarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo3.26. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İlmihal Bilgisi	17	11,3	32	21,3	6	4	51	34	44	29,3	150
Kur’an’ın Manası	17	11,3	33	22	9	6	42	28	49	32,7	150
Helal-Haram Bilgisi	15	10	26	17,3	3	2	55	36,7	51	34	150
Hız.Muhammed’in Hayatı	18	12	25	16,7	6	4	47	31,3	54	36	150

Tablo 3.26’da, ankette yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde dinî sohbet ve toplantılar ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

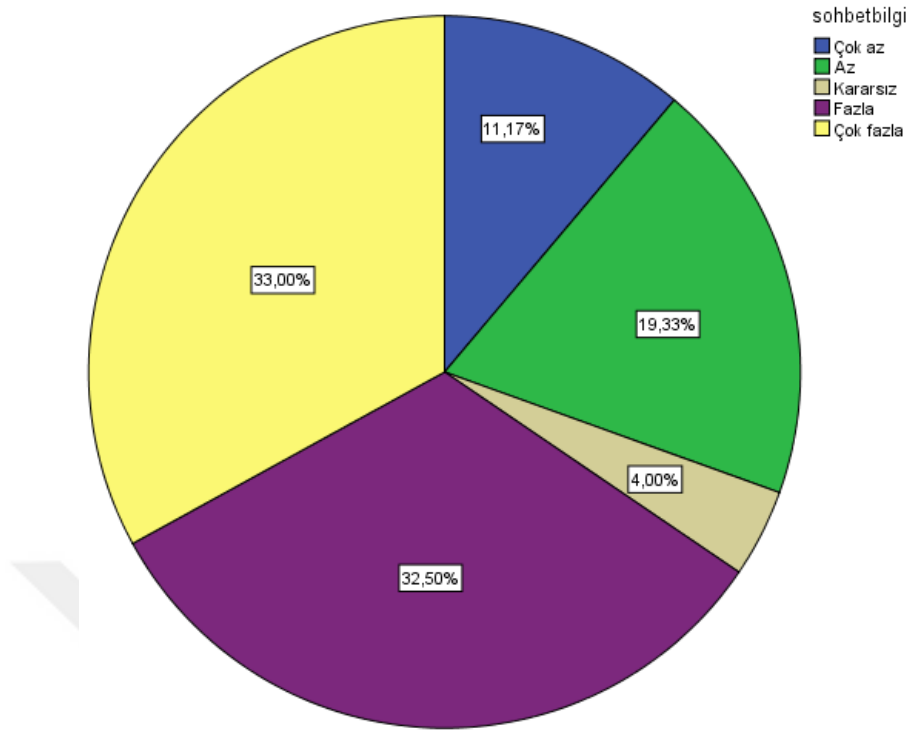
“İlmihal Bilgisi” maddesinde, ankete katılanların %29,3’ü “Çok Fazla”, %34’ü “Fazla”, %21,3’ü “Az”, %11,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an’ın Manası” maddesinde, ankete katılanların %32,7’si “Çok Fazla”, %28’i “Fazla”, %22’si “Az”, %11,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Helal-Haram Bilgisi” maddesinde, ankete katılanların %34’ü “Çok Fazla”, %36,7’si “Fazla”, %17,3’ü “Az”, %10’u “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hz. Muhammed’in Hayatı” maddesinde, ankete katılanların %36’sı “Çok Fazla”, %31,3’ü “Fazla”, %16,7’si “Az”, %12’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Anlaşıyor ki ankete katılanların helal-haram bilgisini öğrenmede dinî sohbet ve toplantıların etkisi en fazla görülmektedir.



Şekil 3.12. Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.12’de, anketteki bilgi bölümünde yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizle dinî sohbet ve toplantılar ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, kadınların %65,50’si dinî sohbet ve toplantıların dinî bilgileri öğrenmedeki etkisini “Fazla” ve “Çok Fazla” olarak belirtmiştir. Bu orana bakıldığında dinî toplumsallaşma araçlarından dinî sohbet ve toplantıların, kadınların dinî bilgileri öğrenmesindeki etkisinin ailenin etkisinden fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Kadınların dinî toplumsallaşmasında dinî sohbet ve toplantıların etkisinin, bağımsız değişkenlerden olan öğrenim durumu, ilk dini eğitimi aldığı yer ve yaşa göre, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı durumuna toplu olarak bakılmıştır. Yaptığımız analizlerin sonucu aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Öğrenim durumu ile dinî sohbet ve toplantıların dinî toplumsallaşmaya etki derecesi regresyon analiziyle incelenmiştir:

Tablo 3.27. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların İnanca Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R ²	ΔR ²	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,033	0,026	-0,18	-2,231	4,979	0,027

Tablo 3.27’den anlaşıldığı üzere, yapılan regresyon analizi sonucunda öğrenim durumu, dinî sohbet ve toplantıların dinî inanca etkisini anlamlı düzeyde yordamaktadır ($p<0,05$). R² değerine göre değişkenliğin %3’ü açıklanmaktadır. Bulguya göre değişkenler arasında negatif yönde bir etki söz konusudur ($t= -2,231$, $p=0,027$). Öğrenim durumu, kadınların dinî inançlarında dinî sohbet ve toplantıların etki boyutu üzerinde negatif yönde anlamlı bir etki yapmaktadır. Dolayısıyla öğrenim durumu arttıkça kadınların dinî inançlarında dinî sohbet ve toplantıların etkisi azalmaktadır. “Dinî sohbet ve toplantıların kadınların dinî inançlarına etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir.

Tablo 3.28. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların İbadetlere Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R ²	ΔR ²	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,029	0,022	-0,17	-2,099	4,406	0,038

Tablo 3.28’e göre, yapılan regresyon analizi sonucunda öğrenim durumu ile dinî sohbet ve toplantıların ibadetlere etkisi arasındaki ilişki anlamlı düzeydedir ($p<0,05$). R² değerine göre değişkenliğin %2’si açıklanmaktadır. Bulguya göre değişkenler arasında negatif yönde bir ilişki vardır ($t= -2,099$, $p=0,038$). Öğrenim durumu, kadınların ibadetlerinde dinî sohbet ve toplantıların etki boyutu üzerinde negatif yönde anlamlı bir etki yapmaktadır. Dolayısıyla öğrenim durumu arttıkça kadınların dinî davranışlarında dinî sohbet ve toplantıların etkisi azalmaktadır. “Dinî sohbet ve toplantıların kadınların ibadetlerine etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotezimiz desteklenmektedir.

Tablo 3.29. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların Ahlaki Davranışlara Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R ²	ΔR ²	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,016	0,009	-0,126	-1,542	2,378	0,125

Tablo 3.29’a göre, $p > 0,05$ olduğu için analizimiz anlamlı değildir. “Dinî sohbet ve toplantıların kadınların ahlaki davranışlarına etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotezimiz reddedilir.

Tablo 3.30. Öğrenim Durumu ve Dinî Sohbet ve Toplantıların Dinî Bilgilere Etkisini Gösteren Regresyon Analizi

	R ²	ΔR ²	β	t	F	p
Öğrenim durumu	0,002	0,005	-0,072	-1,542	0,772	0,381

Tablo 3.30’a göre, $p > 0,05$ olduğu için analizimiz anlamlı değildir. “Dinî sohbet ve toplantıların kadınların dinî bilgilerine etki düzeyi öğrenim durumuna göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotezimiz reddedilir.

Yaş ve dinî bilgilerin öğrenildiği ilk yer değişkenleri ile kadınların dinî toplumsallaşmalarında dinî sohbet ve toplantıların etki düzeyi arasında yapılan analizler sonucu anlamlı farklılaşma bulunamamıştır.

Bu bulgulardan hareketle kadınların dinî toplumsallaşmalarında dinî sohbet ve toplantıların aileden sonra en etkili araç olduğunu söyleyebiliriz. Mevlüt Kaya üniversite gençliği üzerine yaptığı dinî tutum araştırmasında bunu destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmaya göre; gençler arasında hutbe ve vaazların dine ısındırdığını ifade edenlerin dinî tutum düzeylerinin, kendilerini dinden soğuttuğu ve etkilemediğini ifade edenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (1998: 206). Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki; dinî sohbet ve toplantılarda verilen dinî bilginin içeriği, bilgi veren kişinin yeterliliği, bilgiyi nasıl verdiği gibi durumlar dinî toplumsallaşmayı etkilemektedir. Hasan Dam’ın yaptığı bir araştırmada bahsedilen konuların, yetişkin bireylerin dinî yaşantısını etkilediği belirlenmiştir (2002).

Kadınların modern toplumda kamusal alanda görünürlüklerinin artması dinî yaşayışlarına da etki etmiştir. Günümüzde Cuma namazlarına katılım, camide vaaz ve

hutbe dinleme eskiye oranla daha yüksektir. Özellikle Ramazan ayında mukabele, teravih namazları ve kandil gecelerinde de kadınların camilere gittiklerini gözlemlemekteyiz. Yaptığımız mülakatlarda da kadınların cevapları bu yönde olmuştur. İki görüşmecimizin dinî sohbetlerin dinî yaşantılarına etkisi hakkındaki ifadeleri şu şekildedir:

“Manevi açıdan daha huzurlu hissediyorum. Sohbeta katıldıktan sonra bir süre ibadetlerimde ve dinî davranışlarımda daha dikkatli oluyorum.” (Nursel A.)

“Bizim mahalledeki camide her hafta hoca (vaize) sohbet yapıyor. Uzun süredir devam ediyor. Sohbetin bir kısmında Kur'an ayetlerinin açıklamasını dinliyoruz. Sonra bir konuda ayetlerden hadislerden örnekler veriyor. Sorularımızı cevaplıyor.” (Elif A.)

Mülakata katılanlar herhangi bir dinî grup ve cemaate bağlı olmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak doğum, ölüm, evlilik gibi sebeplerle düzenlenen mevlitler, Ramazan ayında okunan mukabelelere katıldıklarını ifade etmişlerdir.

3.3.4. Toplumsal Çevrenin Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi

Toplumsallaşma sürecinde bireyler aileden sonra toplumda karşılaştıkları her bireyle iletişim halinde olurlar. Bu ilişki bireyin dinî toplumsallaşmasına da etki eder. Komşular, akrabalar, iş ve mahalle arkadaşları, okul arkadaşları kişinin toplumsal çevresini oluşturmaktadır. Bu başlık altında toplumsal çevrenin bireyin dinî yaşantısındaki etkisini inceledik.

Tablo 3.31. Toplumsal Çevrenin Dinî İnanca Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Allah'a İman	16	10,7	43	28,7	13	8,7	47	31,3	31	20,7	150
Ahirete iman	15	10	45	30	14	9,3	47	31,3	29	19,3	150
Meleklerle iman	15	10	46	30,7	14	9,3	46	30,7	29	19,3	150
Peygamberlere iman	15	10	43	28,7	12	8	51	34	29	19,3	150
Kitaplara iman	15	10	44	29,3	13	8,7	49	32,7	29	19,3	150

Tablo 3.31’de, ankette yer alan “Dinî inançlarınızda yakın çevreniz ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“Allah’a İman” maddesinde, ankete katılanların % 20,7’si “Çok Fazla”, %31,3’ü “Fazla”, % 28,7’si “Az”, %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

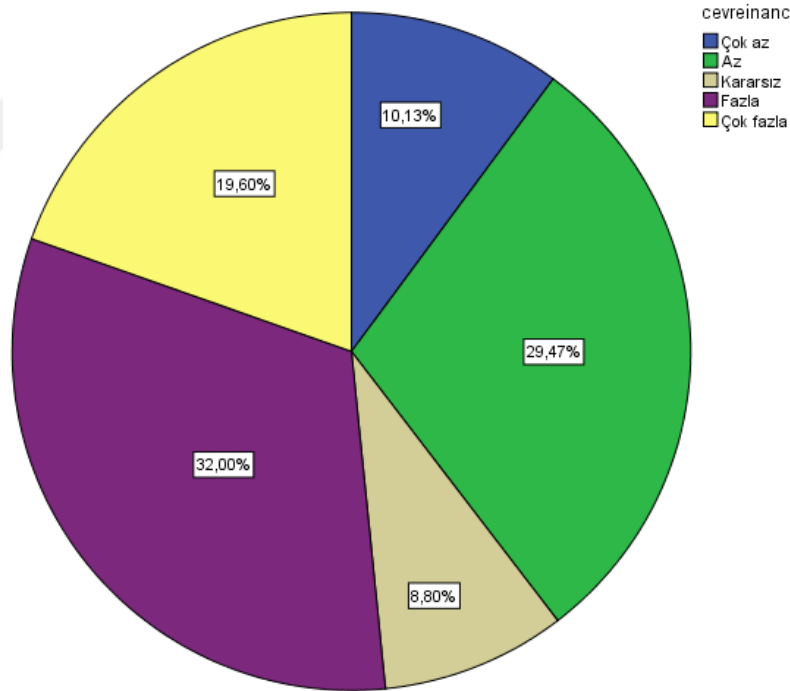
“Ahirete İman” maddesinde, ankete katılanların % 19,3’ü “Çok Fazla”, %31,3’ü “Fazla”, % 30’u “Az”, %10’u “Çok Az” cevabını vermiştir

“Meleklerle İman” maddesinde, ankete katılanların %19,3’ü “Çok Fazla”, %30,7’si “Fazla”, % 30,7’si “Az”, %10’u “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Peygamberlere İman” maddesinde, ankete katılanların %19,3’ü “Çok Fazla”, %34’ü “Fazla”, % 28,7’si “Az”, %10’u “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kitaplara İman” maddesinde, ankete katılanların %19,3’ü “Çok Fazla”, %32,7’si “Fazla”, % 29,3’ü “Az”, %10’u “Çok Az” cevabını vermiştir.

Görülmektedir ki; ankete katılan kadınlar, diğer inanç maddeleri içinden en fazla peygamberlere iman maddesinde toplumsal çevrenin etkili olduğunu belirtmiştir.



Şekil 3.13. Toplumsal Çevrenin Dinî İnanca Etkisi

Şekil 3.13’te, ankette yer alan inanç bölümünde “Dinî inançlarınızda yakın çevreniz ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri

gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından toplumsal çevrenin kadınların dinî inançlarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.32. Toplumsal Çevrenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Namaz	17	11,3	41	27,3	10	6,7	48	32	34	22,7	150
Oruç	16	10,7	38	25,3	10	6,7	48	32	38	25,3	150
Zekat	18	12	43	28,7	16	10,7	43	28,7	30	20	150
Hacc	19	12,7	44	29,3	14	9,3	41	27,3	32	21,3	150
Kur'an Okuma	19	12,7	40	26,7	10	6,7	46	30,7	35	23,3	150
Dua	14	9,3	37	24,7	11	7,3	46	30,7	42	28	150
Sadaka-Fitre	16	10,7	39	26	14	9,3	45	30	36	24	150

Tablo 3.32’de, ankette yer alan “Dinî davranışları öğrenmenizden yakın çevreniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“Namaz” maddesinde, ankete katılanların %22,7’si “Çok Fazla”, %32’si “Fazla”, %27,3’ü “Az”, %11,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Oruç” maddesinde, ankete katılanların %25,3’ü “Çok Fazla”, %32’si “Fazla”, %25,3’ü “Az” ve %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Zekat” maddesinde, ankete katılanların %20’si “Çok Fazla”, %28,7’si “Fazla”, %28,7’si “Az” ve %12’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

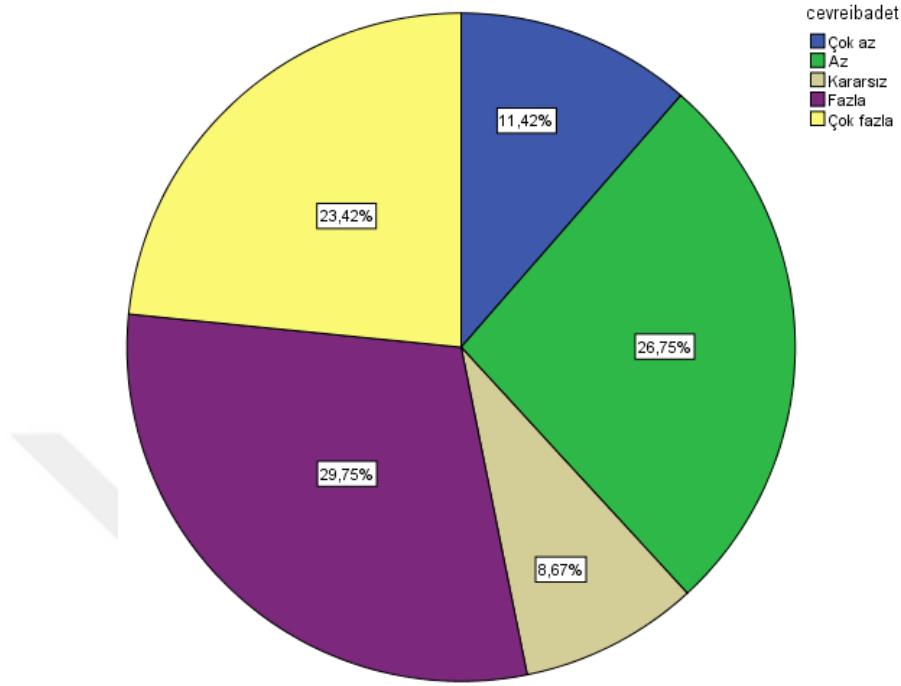
“Hac” maddesinde, ankete katılanların %21,3’ü “Çok Fazla”, %27,3’ü “Fazla”, %29,3’ü “Az” ve %12,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an Okuma” maddesinde, ankete katılanların %23,3’ü “Çok Fazla”, %30,7’si “Fazla”, %26,7’si “Az” ve %12,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dua” maddesinde, ankete katılanların %28’i “Çok Fazla”, %30,7’si “Fazla”, %24,7’si “Az” ve %9,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Sadaka-Fitre” maddesinde, ankete katılanların %24’ü “Çok Fazla”, %30’u “Fazla”, %26’si “Az” ve %10,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılan kadınlar sırayla dua, oruç, namaz, Kur'an okuma, sadaka-fitre, zekat ve hac ibadetinde toplumsal çevrenin etkisi olduğunu belirtmiştir.



Şekil 3.14. Toplumsal Çevrenin İbadetleri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.14'te, ankette yer alan ibadet bölümündeki “Dinî davranışları öğrenmenizde yakın çevreniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından toplumsal çevrenin kadınların ibadetleri öğrenmesinde ve uygulamasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.33. Toplumsal Çevrenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma	13	8,7	30	20	11	7,3	57	38	39	26	150
İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma	14	9,3	34	22,7	10	6,7	59	39,3	33	22	150
Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma	12	8	27	18	15	10	56	37,3	40	26,7	150
Kul hakkına riayet etme	13	8,7	29	19,3	11	7,3	58	38,7	39	26	150

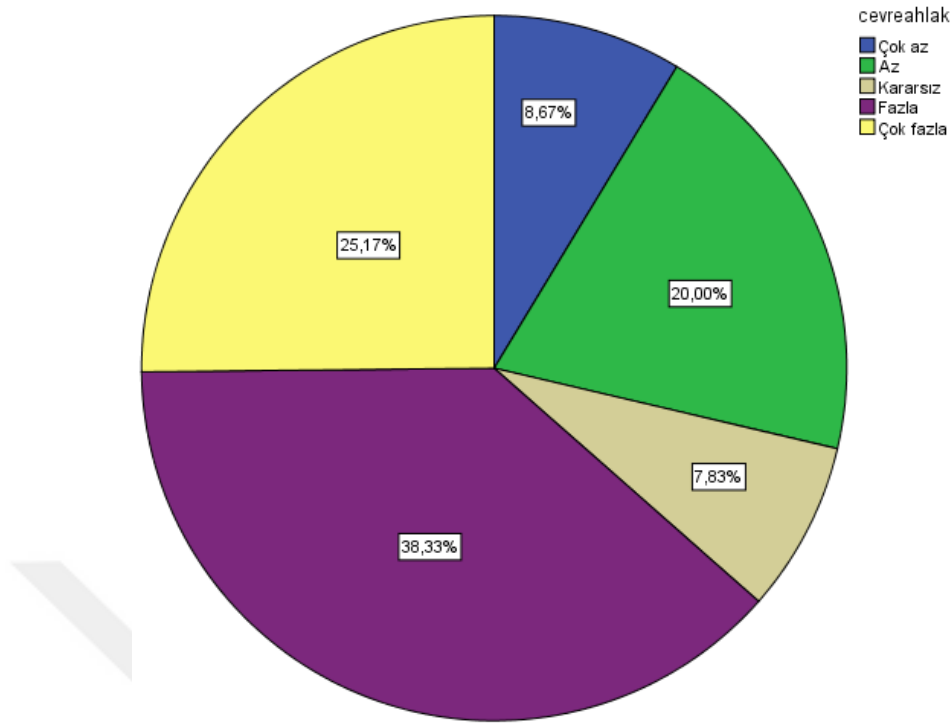
Tablo 3.33’de, ankette yer alan “Ahlaki davranışları edinmenizde yakın çevrenizin etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma” maddesinde, ankete katılanların %26’sı “Çok Fazla”, %38’i “Fazla”, %20’si “Az”, %8,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma” maddesinde, ankete katılanların %22’si “Çok Fazla”, %39,3’ü “Fazla”, %22,7’si “Az”, %9,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma” maddesinde, ankete katılanların %26,7’si “Çok Fazla”, %37,3’ü “Fazla”, %18’i “Az”, %8’i “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kul hakkına riayet etme” maddesinde, ankete katılanların %26’sı “Çok Fazla”, %38,7’si “Fazla”, %19,3’ü “Az”, %8,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.



Şekil 3.15. Toplumsal Çevrenin Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

Şekil 3.15’te, ankette yer alan ahlak bölümünde “Ahlaki davranışları edinmenizde ailenizin etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından toplumsal çevrenin kadınların ahlaki davranışlarında etkili olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.34. Toplumsal Çevrenin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İlmihal Bilgisi	24	16	57	38	13	8,7	37	24,7	19	12,7	150
Kur’an’ın Manası	28	18,7	54	36	13	8,7	33	22	22	14,7	150
Helal-Haram Bilgisi	21	14	42	28	11	7,3	47	31,3	29	19,3	150
Hz.Muhammed’in Hayatı	20	13,3	46	30,7	14	9,3	40	26,7	30	20	150

Tablo 3.34’te, ankette yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde yakın çevreniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar gösterilmiştir:

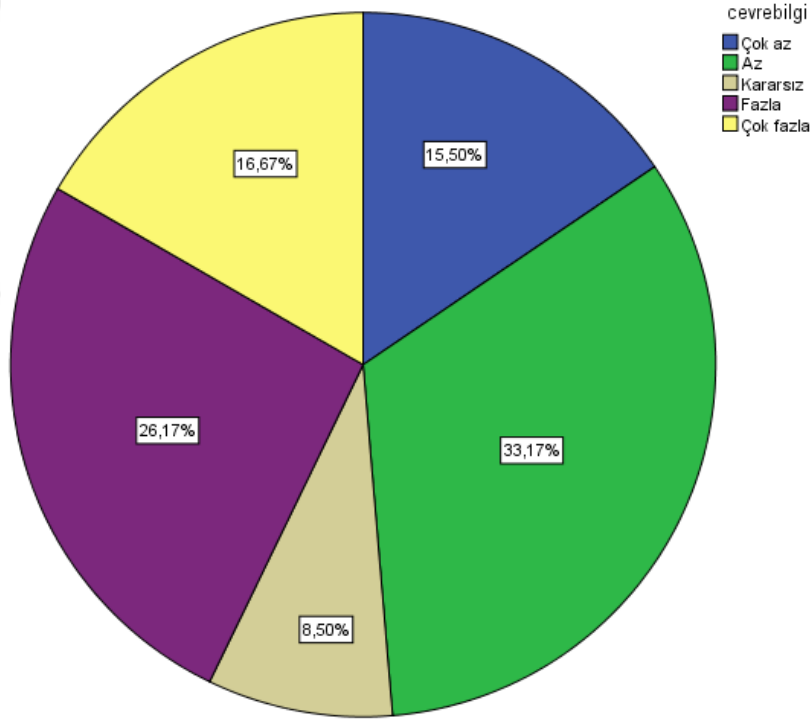
“İlmihal Bilgisi” maddesinde, ankete katılanların %12,7’si “Çok Fazla”, %24,7’si “Fazla”, %38’i “Az”, %16’sı “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an’ın Manası” maddesinde, ankete katılanların %14,7’si “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, %36’sı “Az”, %18,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Helal-Haram Bilgisi” maddesinde, ankete katılanların %19,3’ü “Çok Fazla”, %31,3’ü “Fazla”, %28’i “Az”, %14’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hz. Muhammed’in Hayatı” maddesinde, ankete katılanların %20’si “Çok Fazla”, %26,7’si “Fazla”, %30,7’si “Az”, %13,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

Bu bulgular sonucunda; toplumsal çevrenin etkisinin en fazla görüldüğü dini bilgi konusu, helal-haram bilgisi ve Hz. Muhammed’in hayatı olduğu söylenebilir.



Şekil 3.16. Toplumsal Çevrenin Dinî Bilgileri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.16’da, anketteki bilgi bölümünde yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde yakın çevreniz ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından toplumsal çevrenin kadınların dinî bilgileri öğrenmesinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Kadınların dinî toplumsallaşmasında toplumsal çevrenin etkisinin, bağımsız değişkenlerden olan öğrenim durumu, ilk dini eğitimi aldığı yer ve yaşa göre, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı durumuna bakılmıştır. Yaptığımız analizlerin sonucu aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Öğrenim durumu ve toplumsal çevrenin dinî toplumsallaşmaya etki derecesi arasındaki farklılaşma varyans analizi ile test edilmiştir. Öğrenim durumu değişkeninin, kadınların dinî toplumsallaşmasında toplumsal çevrenin etki düzeyinde farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Yaş ve toplumsal çevrenin dinî toplumsallaşmaya etki derecesi arasındaki ilişkiyi incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır:

Tablo 3.35. Yaş Durumuna Göre Kadınların Ahlaki Davranışlarına Toplumsal Çevrenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

YAŞ	N	X(mean)	SD (standard d.)
18-25	13	4,11	0,86
26-36	48	3,78	0,98
37-47	42	3,30	1,35
48-58	28	3,09	1,37
59+	19	3,48	1,38
DF:4/145	F=2,526	p=0,043	

Tablo 3.35’e göre, “Toplumsal çevrenin kadınların ahlaki davranışlarındaki etki düzeyi yaşa göre farklılık gösterir.” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testi, 18-25 ve 48-58 yaş grupları arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) göstermiştir. Yaşı 25’ten küçük olanların ahlaki davranış ortalamasında toplumsal çevrenin etkisi, 48-58 yaş aralığındakilere göre daha yüksektir. Bu analize göre yetişkin kadınların toplumsal çevrelerinden daha az etkilendiğini ifade edebiliriz. Mülakata katılan orta yaş ve üstü kadınlar arasında da bu yönde ifadelere yer verilmiştir:

“Gençken arkadaşlarımın, akrabalarımın etkisi olmuştur. Ama şimdi bunu söyleyemem.” (Fadime Y.)

“ Dinî davranışlarımda çevremın etkisi çok az. Gençliğimde yakın arkadaşlarımdın ve bazı komşularımdın namaz ve Kur’an okumak gibi ibadetleri düzenli yapmamda etkisi olmuştur.” (Gönül A.)

Dinî eğitimin ilk alındığı yer ve toplumsal çevrenin dinî toplumsallaşmaya etki derecesi arasındaki ilişkiyi incelemek için varyans analizi yapılmıştır:

Tablo 3.36. Dinî Eğitimi İlk Aldığı Yere Göre Kadınların Dinî İnançlarına Toplumsal Çevrenin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

DİNİ EĞİTİMİ İLK ALDIĞI YER	N	X	SD
Aile	119	3,13	1,30
Okul	10	2,82	1,23
Cami veya Kur’an Kursu	17	4,15	0,89
Arkadaş Çevrem	4	2,50	1,91
DF:3/146	F=3,935	p=0,01	

Tablo 3.36’ya göre “Toplumsal çevrenin kadınların dinî inançlarındaki etki düzeyi dinî eğitimi ilk aldığı yere göre farklılık gösterir.” hipotezi kabul edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testi, aile ve cami veya kuran kursu grupları arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) göstermiştir. Dinî eğitimi ilk olarak aileden alanlar ile cami veya kuran kursundan alanlarda yakın çevrenin dinî inançlarına etkisi farklılık göstermektedir. İlk dinî eğitimi cami veya kuran kursunda alanlarda yakın çevrenin dinî inançlardaki etkisi, ilk dinî eğitimi ailede alanlara göre daha yüksektir.

Elde ettiğimiz bulgulara göre; diğer dinî toplumsallaşma araçları içinde toplumsal çevrenin kadının dinî yaşantısına etkisini üçüncü sırada gösterebiliriz. Bazı araştırmalarda (Arnon, Shamaı, & İlatov, 2008; Gunnoe, & Moore, 2002) ailenin etkisine ek olarak arkadaş gruplarının da dinî toplumsallaşmada etkili bir araç olduğu belirlenmiştir (Demir, Kütük, 2012: 364).

Kadınlar çevrelerindeki kişilerden, onların sahip oldukları dindarlık düzeyine göre etkilenmektedir. Kadınlar kendileri gibi veya kendilerinden daha dindar insanlarla ilişkilerinden etkilenir. Mülakat görüşmecilerimizden birinin ifadesi şöyledir:

“Yakın çevremdeki arkadaşlarım, örneğin en çok vakit geçirdiklerim iş arkadaşlarımdır, benim dinî hayatımı çok etkilemez. Çünkü benden daha dindar değiller.” (Güler N.)

Bayyığıt (1989: 74) yaptığı araştırmasında, kişinin dinî inanç ve davranışlarının oluşmasında dindar insanların önemli bir etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Dolayısıyla gündelik hayatta etkileşim içinde olunan dindar insanların, bireyin dinî yaşantısına etkisinin fazla olacağı sonucuna ulaşabiliriz.

Kadınların komşuluk ve akrabalık ilişkileri her zaman faal olmuştur. Çeşitli vesilelerle (altın günü vb.) akraba ve komşular bir araya gelip sohbet ortamı oluştururlar. Yapılan mülakat sonucunda kadınların komşu, akraba, arkadaş çevrelerinde dinî konuların nadiren konuşulduğu sonucuna varılmıştır. Konuşulan konular ibadetler özelinde yoğunlaşmaktadır.

“Komşularımızla her ay birimizin evinde toplanırız. Pek dinî konulardan konuşmayız ama her zaman “Yasin” okuruz, dua ederiz.” (Elif A.)

3.3.5. Kitle İletişim Araçlarının Dinî Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi

Kitle iletişim araçları günümüzde hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Toplumsal hayatın her alanında etkileşim halinde olunan televizyon, kitap, internetin bireylerin dinî yaşantılarına etkisini bu başlıkta inceleyeceğiz.

Tablo 3.37. Kitle İletişim Araçlarının Dinî İnanca Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Allah’a İman	28	18,7	49	32,7	11	7,3	37	24,7	25	16,7	150
Ahirete iman	29	19,3	46	30,7	12	8	37	24,7	26	17,3	150
Meleklerle iman	29	19,3	48	32	12	8	38	25,3	23	15,3	150
Peygamberlere iman	28	18,7	47	31,3	11	7,3	39	26	25	16,7	150
Kitaplara iman	29	19,3	46	30,7	14	9,3	36	24	25	16,7	150

Tablo 3.37’de, ankette yer alan “Dinî inançlarınızda kitle iletişim araçları ve medya ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir.

“Allah’a İman” maddesinde, ankete katılanların % 16,7’si “Çok Fazla”, %24,7’si “Fazla”, % 32,7’si “Az”, %18,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

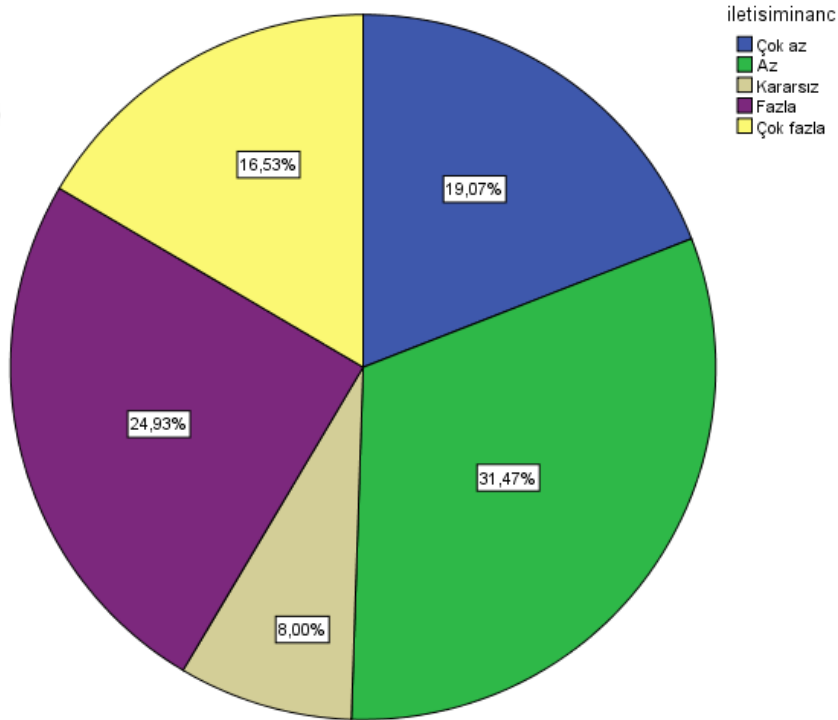
“Ahirete İman” maddesinde, ankete katılanların % 17,3’ü “Çok Fazla”, %24,7’si “Fazla”, % 30,7’si “Az”, %19,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir

“Meleklerle İman” maddesinde, ankete katılanların %15,3’ü “Çok Fazla”, %25,3’ü “Fazla”, % 32’si “Az”, %19,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Peygamberlere İman” maddesinde, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %26’si “Fazla”, % 31,3’ü “Az”, %18,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kitaplara İman” maddesinde, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %24’ü “Fazla”, % 30,7’si “Az”, %19,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılan kadınların en çok peygamberlere iman, ardından sırayla ahirete iman, Allah’a iman, kitaplara ve meleklerle iman maddelerinde kitle iletişim araçlarının etkisinin “fazla” ve “çok fazla” olduğunu belirtmiştir



Şekil 3.17. Kitle İletişim Araçlarının Dinî İnanca Etkisi

Şekil 3.17’de, ankette yer alan inanç bölümünde “Dinî inançlarınızda kitle iletişim araçları ve medya ne derece etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından kitle iletişim araçlarının kadınların dinî inançlarında etkili olduğu belirlenmiştir. Ancak bu etkinin diğer toplumsallaşma araçlarından daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 3.38. Kitle İletişim Araçlarının İbadetleri Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		Çok Fazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Namaz	36	24	46	30,7	10	6,7	34	22,7	24	16	150
Oruç	38	25,3	43	28,7	13	8,7	32	21,3	24	16	150
Zekat	37	24,7	44	29,3	13	8,7	31	20,7	25	16,7	150
Hacc	35	23,3	42	28	16	10,7	32	21,3	25	16,7	150
Kur'an Okuma	35	23,3	48	32	11	7,3	30	20	26	17,3	150
Dua	35	23,3	48	32	11	7,3	30	20	26	17,3	150
Sadaka-Fitre	32	21,3	48	32	14	9,3	33	22	23	15,3	150

Tablo 3.38’de, ankette yer alan “Dinî davranışları öğrenmenizde kitle iletişim araçları ve medya ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

“Namaz” maddesinde, ankete katılanların %16’sı “Çok Fazla”, %22,7’si “Fazla”, %30,7’si “Az”, %24’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Oruç” maddesinde, ankete katılanların %16’sı “Çok Fazla”, %21,3’ü “Fazla”, %28,7’si “Az” ve %25,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

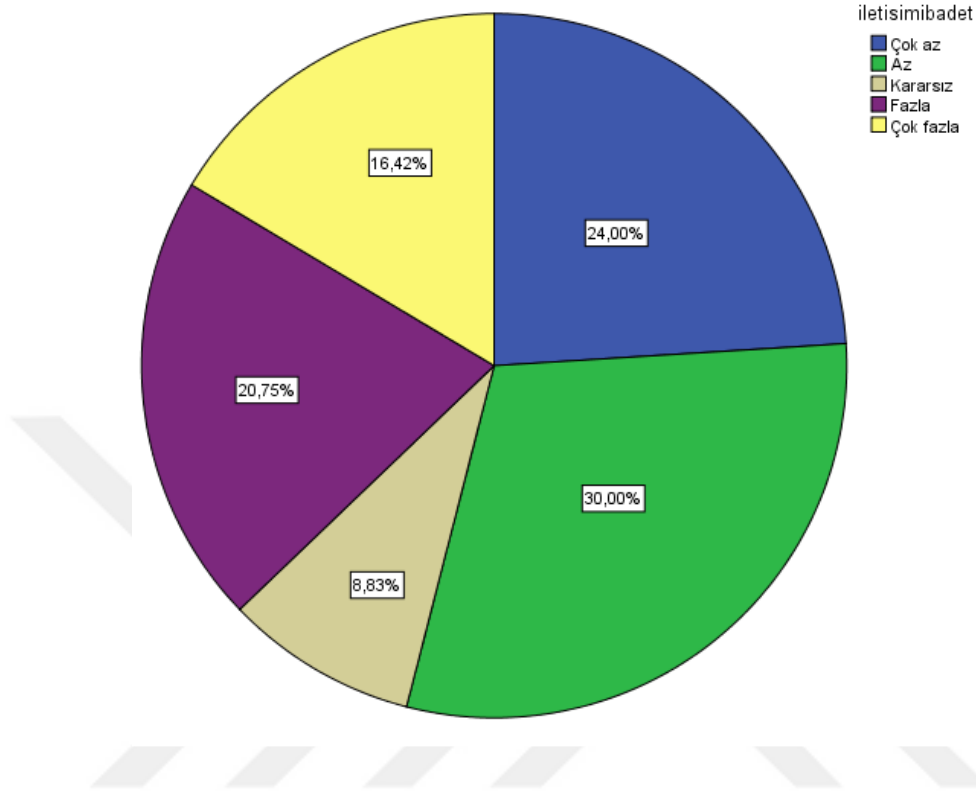
“Zekat” maddesinde, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %20,7’si “Fazla”, %29,3’ü “Az” ve %24,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hac” maddesinde, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %21,3’ü “Fazla”, %28’i “Az” ve %23,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur'an Okuma” ve “Dua” maddelerinde, ankete katılanların %17,3’ü “Çok Fazla”, %20’si “Fazla”, %32’si “Az” ve %23,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Sadaka-Fitre” maddesinde, ankete katılanların %15,3’ü “Çok Fazla”, %22’si “Fazla”, %32’si “Az” ve %21,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

Görülüyor ki; ankete katılan kadınlar, kitle iletişim araçlarının etkisini en çok namaz ve hac ibadetlerinde gördüklerini belirtmişlerdir.



Şekil 3.18. Kitle İletişim Araçlarının İbadetleri Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.18’de, ankette yer alan ibadet bölümünde “Dinî davranışları öğrenmenizde kitle iletişim araçları ve medya ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından kitle iletişim araçlarının kadınların ibadetleri öğrenmesinde ve uygulamasında etkili olduğu belirlenmiştir. Ancak kitle iletişim araçlarının ibadetleri öğrenmede, diğer toplumsallaşma araçları içinde en az etkiye sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.39. Kitle İletişim Araçlarının Ahlaki Davranışları Edinmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma	34	22,7	50	33,3	12	8	29	19,3	25	16,7	150
İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma	32	21,3	49	32,7	15	10	30	20	24	16	150
Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma	33	22	51	34	15	10	24	16	27	18	150
Kul hakkına riayet etme	32	21,3	52	34,7	10	6,7	28	18,7	28	18,7	150

Tablo 3.39’da, ankette yer alan “Ahlaki davranışları edinmenizde kitle iletişim araçları ve medyanın etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevaplar görülmektedir:

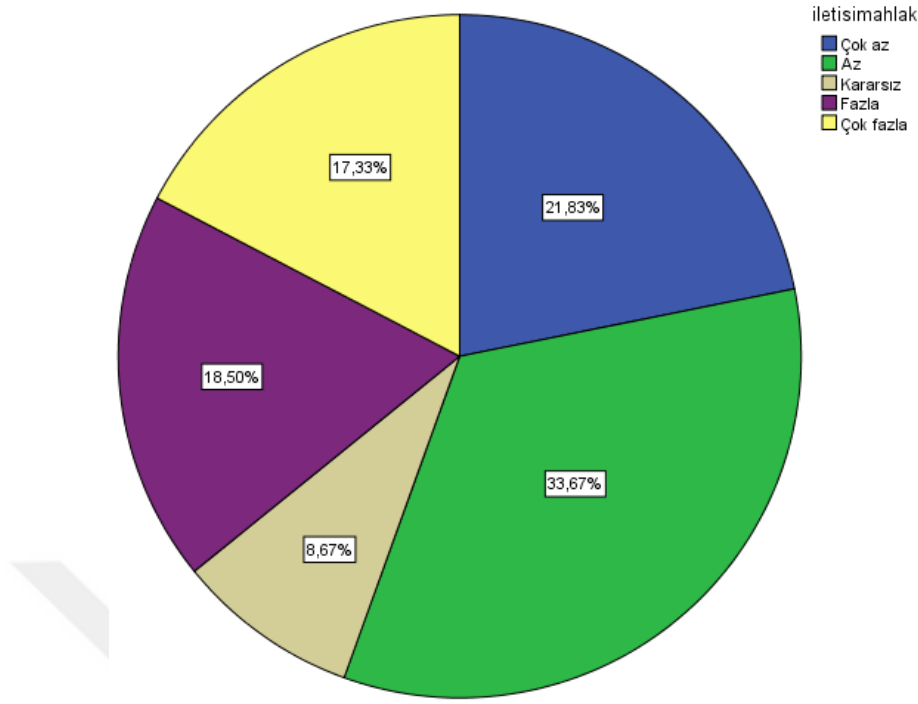
“İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma” maddesinde, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %19,3’ü “Fazla”, %33,3’ü “Az”, %22,7’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma” maddesinde, ankete katılanların %16’sı “Çok Fazla”, %20’si “Fazla”, %32,7’si “Az”, %21,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma” maddesinde, ankete katılanların %18’i “Çok Fazla”, %16’sı “Fazla”, %34’ü “Az”, %22’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kul hakkına riayet etme” maddesinde, ankete katılanların %18,7’si “Çok Fazla”, %18,7’si “Fazla”, %34,7’si “Az”, %21,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılan kadınların, diğer maddeler içinde en fazla kul hakkına riayet etme maddesinde kitle iletişim araçlarının etkisini “fazla” ve “çok fazla” olarak değerlendirmiştir.



Şekil 3.19. Kitle İletişim Araçlarının Ahlakî Davranışları Edinmede Etkisi

Şekil 3.19’da, ankette yer alan ahlak bölümünde “Ahlakî davranışları edinmenizde kitle iletişim araçları ve medyanın etkisini derecelendiriniz?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından kitle iletişim araçlarının kadınların ahlakî davranışlarında etkili olduğu belirlenmiştir. Ancak bu etkinin diğer toplumsallaşma araçlarına göre daha az olduğu görülmektedir.

Tablo 3.40. Kitle İletişim Araçlarının Dinî Bilgi Öğrenmede Etkisi

	Çok Az		Az		Kararsız		Fazla		ÇokFazla		Toplam
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
İlmihal Bilgisi	38	25,3	48	32	9	6	31	20,7	24	16	150
Kur’an’ın Manası	35	23,3	45	30	8	5,3	36	24	26	17,3	150
Helal-Haram Bilgisi	38	25,3	41	27,3	9	6	37	24,7	25	16,7	150
Hız.Muhammed’in Hayatı	33	22	40	26,7	12	8	35	23,3	30	20	150

Tablo 3.40’da, ankette yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizde kitle iletişim araçları ve medya ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevaplar gösterilmiştir:

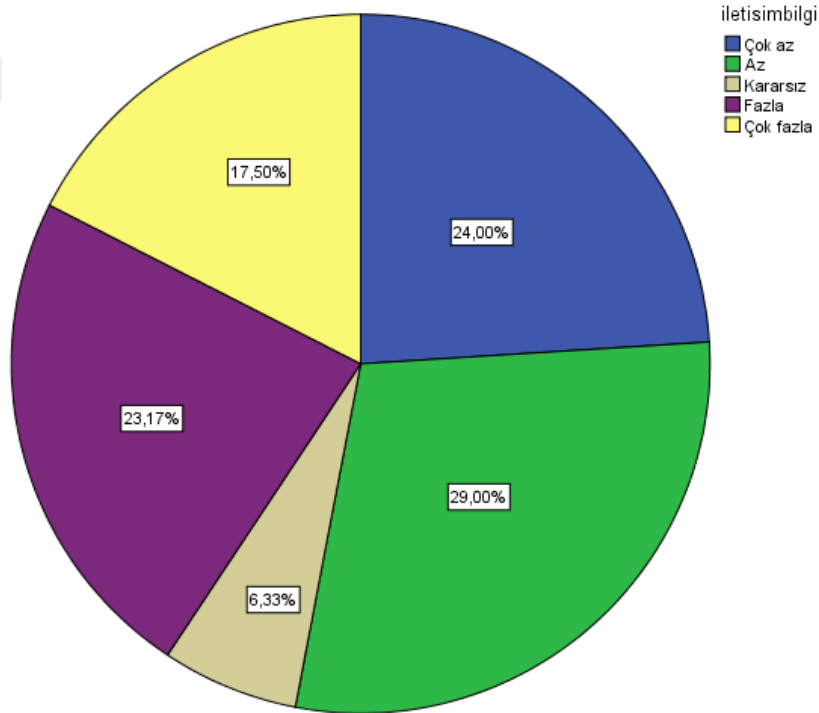
“İlmihal Bilgisi” maddesinde, ankete katılanların %16’sı “Çok Fazla”, %20,7’si “Fazla”, %32’si “Az”, %25,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Kur’an’ın Manası” maddesinde, ankete katılanların %17,3’ü “Çok Fazla”, %24’ü “Fazla”, %30’u “Az”, %23,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Helal-Haram Bilgisi” maddesinde, ankete katılanların %16,7’si “Çok Fazla”, %24,7’si “Fazla”, %27,3’ü “Az”, %25,3’ü “Çok Az” cevabını vermiştir.

“Hz. Muhammed’in Hayatı” maddesinde, ankete katılanların %20’si “Çok Fazla”, %23,3’ü “Fazla”, %26,7’si “Az”, %22’si “Çok Az” cevabını vermiştir.

Ankete katılan kadınlar, diğer maddeler içinde Hz. Muhammed’in hayatı konusunu öğrenirken kitle iletişim araçlarının daha fazla etkili olduğunu belirtmişlerdir.



Şekil 3.20. Kitle İletişim Araçlarının Dinî Bilgi Öğrenmede Etkisi

Şekil 3.20’de, anketteki bilgi bölümünde yer alan “Dinî bilgileri öğrenmenizle kitle iletişim araçları ve medya ne kadar etkili olmuştur?” sorusuna verilen cevapların toplam yüzdeleri gösterilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, dinî toplumsallaşma araçlarından kitle iletişim araçlarının kadınların dinî bilgileri öğrenmesinde etkili olduğu belirlenmiştir. Ancak bu etkinin diğer toplumsallaşma araçlarına göre daha az olduğu görülmektedir.

Kadınların dinî toplumsallaşmasında ailenin etkisinin, bağımsız değişkenlerden olan öğrenim durumu, ilk dini eğitimi aldığı yer ve yaşa göre, istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı durumuna bakılmıştır. Yaptığımız analizlerin sonucu aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Öğrenim durumu ve kitle iletişim araçlarının dinî toplumsallaşmaya etkisi tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Öğrenim durumuna göre kitle iletişim araçlarının kadınların dinî toplumsallaşmasına etkisinde bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

Yaş değişkenine göre kitle iletişim araçlarının dinî toplumsallaşmaya etkisini incelemek için tek yönlü varyans analizi yapılmıştır:

Tablo 3.41. Yaş Durumuna Göre Kadınların Ahlaki Davranışlarına Kitle İletişimin Etkisini Gösteren Varyans Analizi

YAŞ	N	X	SD
18-25	13	3,57	1,46
26-36	48	2,72	1,30
37-47	42	2,29	1,19
48-58	28	2,93	1,42
59+	19	3,03	1,61
DF:4/145	F=2,742	p=0,031	

Tablo 3.41’de, yapılan varyans analizi sonucuna göre “Kitle iletişim araçlarının kadınların ahlaki davranışlarındaki etki düzeyi yaşa göre farklılık gösterir.” hipotezi kabul edilmiştir. Gruplar arasındaki farklılığı anlamak için yapılan Tukey testi, 18-25 ve 37-47 yaş grupları arasında anlamlı farklılık ($p<0,05$) göstermiştir. 25 yaşından küçük

olan kadınların ahlaki davranışlar edinmesinde kitle iletişim ve medyanın etkisi 37-47 yaş aralığına göre daha yüksektir.

Dinî eğitimin alındığı ilk yer ile kitle iletişim araçlarının kadınların dinî toplumsallaşmasına etki düzeyi analiz edilmiş ancak anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Yaptığımız analizler bize gösteriyor ki; kitle iletişim araçlarının kadınların dinî yaşantılarına etkisi diğer toplumsallaşma araçlarının etkisine göre daha azdır. Ayrıca kadınların yaşı arttıkça ahlaki davranışlarında kitle iletişim araçlarının etkisi azalmaktadır. Bu da gençlerin dinî toplumsallaşmasında kitle iletişim araçlarının önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Mülakatta görüştüğümüz kadınların en çok kullandıkları kitle iletişim aracı internet ve telefon, televizyon ve en son kitaplardır. Telefon aracılığıyla toplumsal ilişkilerini sürdüren kadınlar aynı zamanda telefondan internet erişimi sağlamaktadır. İnternet özellikle sosyal medya için kullanılmaktadır. Bununla birlikte dinî sosyalleşme bağlamında kadınlar dinî bilgileri öğrenmek için de interneti ve bazı telefon uygulamalarını (Kur'an-ı Kerim ve Meali, Dinî Sözlük, Ezan Vakti vb.) kullanmaktadır. Ayrıca dinle ilgili akıllarına takılan bir soru olduğunda kolaylıkla başvurdukları yer internet üzerinden olmaktadır. Görüşmecilerimizin bu konudaki ifadeleri şöyledir:

“Herhangi bir konuda dinin ne söylediğini merak ettiğimde internetten hemen araştırabiliyorum.” (Emine K.)

“Dini konularda bir sorum olduğunda Diyanetin fetva hattını ararım.” (Ayşe N.)

Günümüzde bireyler her türlü dinî yayına kolaylıkla ulaşabilmektedir. Ancak eğitim seviyesi yüksek olan kadınların dinî konularda daha çok başvurdukları kaynak kitaplar olmaktadır. Mülakata katılanlardan üniversite mezunu olanlarının bu konuyla paralel ifadeleri vardır:

“Her konuda aklıma takılan dinî konuları araştırırım. Birden fazla kaynaktan faydalanırım. İnternet kadar ilmiyal gibi dinî kitapları da kullanırım.” (Güler N.)

Kitle iletişim araçlarından olan televizyonda, dinî programları takip ettiğini söyleyen katılımcılar olmuştur. Özellikle Ramazan ayında artan oranda televizyonda

dinî sohbet programları yer alır. Kadınların bir kısmı bu programları seyrettiklerini, kandil gecelerinde yayınlanan mevlid programlarını da kaçırmadıklarını ifade etmiştir.

Arslan (2004:354), yaptığı popüler kültür araştırmasında kitle iletişim araçlarının popüler dinî yaşantıda etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Toplumda yaygın bir kesime hitap etmesi bakımından kitle iletişim araçları dinî konuları, genel kitleyi göz önünde tutarak halkın anlayacağı tarzda, kitabi olmayan düzeyde ve biçimde ele alır. Böylelikle bireylerde popüler dinî inanç ve davranışlar gözlemlenmektedir (Arslan, 2004: 355).

Sonuç olarak, bireylerin hangi kitle iletişim aracını, ne sıklıkla kullandığına bağlı olarak bu araçların dinî toplumsallaşmaya olan etkisinin değiştiğini söyleyebiliriz.



SONUÇ

Bu araştırmamızda nicel ve nitel yöntemleri kullanarak dinî toplumsallaşma sürecinde kadının dinî yaşantısına etki eden sosyal faktörleri araştırdık. Bu faktörler, sosyolojide toplumsallaşma araçları olarak bilinen aile, eğitim, dinî sohbet ve toplantılar, toplumsal çevre ve kitle iletişim araçları olup bunların, kadınların dinî kimliğini meydana getiren inanç, ibadet, ahlak ve dinî bilgi kategorilerinde tek tek etkilerini inceledik.

Her birey toplumsallaşma sürecinde dinî kimliğini inşa eder. Bu süreçte erkek ve kadınların cinsiyet rollerinin etkisiyle farklı toplumsallaşma süreci yaşadıkları bilinmektedir. Araştırmamız sadece kadın toplumsallaşmasına odaklanmış olup her kadının psikolojik, biyolojik farklı alt yapıları sahip olduğu göz ardı edilmeden incelemeler yapılmıştır ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

Kadınların dinî toplumsallaşma sürecinde dinî yaşantılarına tesir eden en önemli etkenin aile olduğu belirlenmiştir. Teorik kısımda da belirtildiği gibi bireyin ilk toplumsallaşma deneyimi ailede başlar. Sadece çocukluk döneminde değil, ileri yaşlarda da ailenin dinî yaşantıya etkisi vardır.

Kadınların ilk dinî bilgilerini aldıkları yer olarak da aile karşımıza çıkmaktadır. DİB'in araştırmasında da (2014) bizim sonucumuzu destekleyen verilere ulaşılmıştır: Sahip oldukları dinî bilginin ilk kaynağı olarak kadınlar, %84,4 oran ile ilk sırada aile ve yakın çevreyi belirtmişlerdir.

Anne, baba ve kardeşlerin tek tek kişinin dinî kimliğine etkisinin araştırılması ailenin dinî toplumsallaşma sürecindeki etkinliğinin daha net anlaşılmasını sağlayabilir. Bununla birlikte aile yapısının da incelenmesi bu süreci açıklamakta fayda sağlayacaktır.

Eğitim faktörü dinî toplumsallaşmaya etki etmektedir. Ancak okullarda verilen eğitimin kadınların dinî yaşayışına etkisi az olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle eğitim kurumlarında verilen dinî eğitim ve öğretimin niteliğinin iyileştirilmesi, öğretmenlerin toplumsallaşma sürecinde iyi bir rol model olması gerekmektedir.

Dinî sohbet ve toplantılar, kadının dinî toplumsallaşmasına aileden sonra en fazla etki eden faktördür. Hatta buna ek olarak; dindarlığın bilgi boyutunda dinî sohbet ve

toplantıların kadınların dini bilgileri öğrenmesindeki etkisi aileden daha fazla olmaktadır. Yetişkin kadınların kamusal alanda görünürlüğünün artmasıyla cami ve Kur'an kurslarında yer alan vaaz ve dinî sohbetlere katılımları artmaya başlamıştır. Günümüzde cami, Kur'an kursu gibi resmi kurumların yanı sıra çeşitli dinî grupların düzenlediği sohbetler bu kategoride ayrı ayrı incelendiğinde bu faktörün daha net anlaşılması sağlanabilir.

Toplumsal çevre, kadının dinî toplumsallaşmasında üçüncü sırada etkili olan faktördür. Bireyin aileden sonra karşılaştığı akraba, komşu, arkadaş grupları da onun dinî toplumsallaşması üzerinde bir etkidir. Bireyin toplumsal çevresinde etkileşim halinde olduğu kişilerin dindar olması, dinî toplumsallaşma sürecini olumlu etkileyecektir.

Kitle iletişim araçlarının bireyin hayatının ayrılmaz bir parçası haline geldiği bilinmektedir. Bununla birlikte kadınların dinî toplumsallaşma süreçlerine etkisi en az olan faktördür. Bunun sebebi internet ve televizyon gibi araçlarda yer alan dinî bilgilere pek güvenilmemesi gösterilebilir.

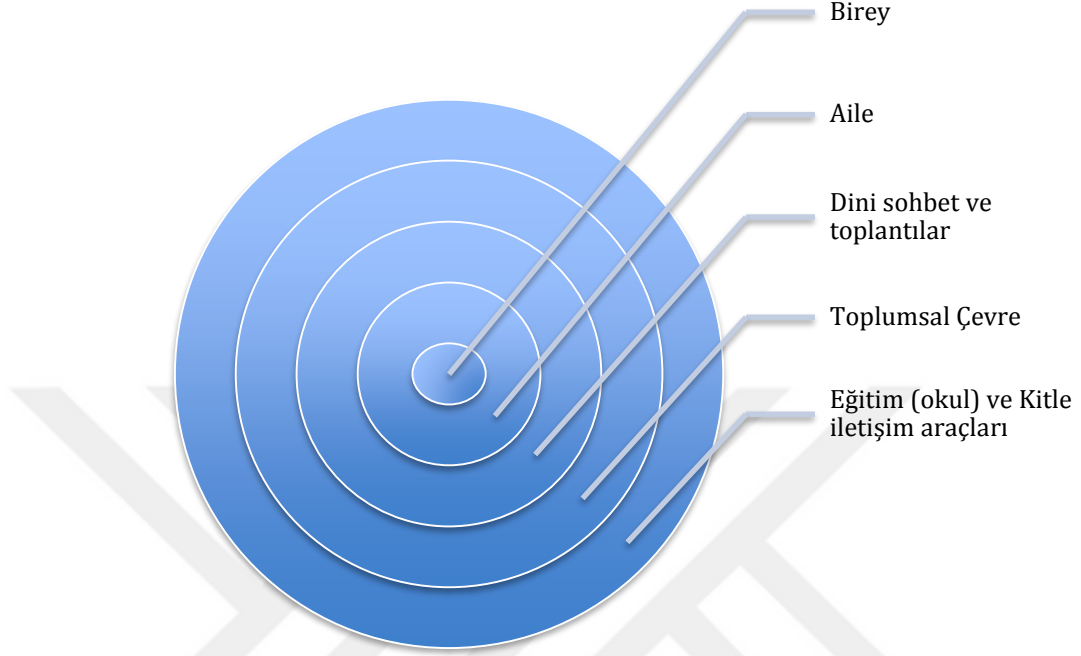
Kadınların yaş faktörüne göre dinî toplumsallaşma araçlarının etkisine baktığımızda, sadece toplumsal çevre ve kitle iletişim araçlarının etkisinin yaş faktörüyle farklılaştığını söyleyebiliriz.

Öğrenim durumu değişkeni ve dinî toplumsallaşma araçları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ifade edebiliriz. Öğrenim durumu yükseldikçe toplumsallaşma araçlarından ailenin ve dinî sohbet ve toplantıların kadınların dinî toplumsallaşmalarına etkisi azalmaktadır.

Dinî eğitimini ilk aldığı yere göre, dinî toplumsallaşma araçlarından aile ve toplumsal çevrenin etkisinde farklılaşma gözlenmiştir.

Araştırmamızın genel sonuçları dikkate alındığında kadınların dinî toplumsallaşmalarında yakın ilişki içinde bulunduğu aile bireyleri önemli etkiye sahiptir. Ardından cami ve Kur'an kurslarındaki vaaz ve hutbeler ile kadınların katıldıkları dinî sohbet ve toplantılar, dinî toplumsallaşmada etkisi fazla bulunan araçlardır. Toplumsal çevre, eğitim (okul) ve kitle iletişim araçları ise kadınların dinî toplumsallaşmasında daha az etkiye sahiptir. Aşağıda (Şekil 21), dinî toplumsallaşma sürecinde kadının dinî yaşantısında etkili olan araçların bir şeması gösterilmeye

alışılmıştır. Bu toplumsallaşma araçları, kadının dinî yaşantısı üzerinde dıştan içe doğru artan bir etki düzeyine sahiptir.



Kadın Dindarlığını Etkileyen Dinî toplumsallaşma Araçları Şeması

Sonuç olarak, Malatya merkezde yaşayan yetişkin kadınların dinî toplumsallaşma sürecine dair yaptığımız bu çalışmamızın, genel olarak Türkiye’de kadının dinî yaşamı ile ilgili bir veri kaynağı sunduğunu ve din sosyolojisi alanındaki çalışmalara katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A., (2004), Sosyal Değişme ve Din, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Akın, M. H., (2009), *Siyasal Toplumsallaşma Sürecinde Gençlik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Akkaş, İ., “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları Çerçevesinde Ortaya Çıkan Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2019, ICOAEF Özel Sayı, s. 97-118.
- Akyüz, N., Çapcıoğlu, İ., (2008), Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, Gündüz Yayınları, Ankara.
- Akyüz, N., “Türk Din Sosyolojisinde Nitel ve Nicel Yaklaşımların Dengeli Kullanımı Sorunu”. *Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu 11-13 Haziran 2004*, Gazi Üniversitesi Çorum İ. F., Lider Matbaası, Çorum (109-115).
- Altunay, A., “Bir Toplumsallaşma Aracı Olarak Yeni Medya”, Selçuk Ü. İletişim F. Akademik Dergisi, 2015, C.9, S.1, s. 410-428.
- Apalı, Y., “Sosyolojik Açıdan Kadınlarla İlgili Kalıp Yargılar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, S. 26, s. 49-64.
- Arabacı, F., “Türkiye’de Dinî sosyalleşmenin Temel Etkenleri”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 2003, C.6, S.16, 39-54.
- Arslan, M., “Dinî sosyalleşme ve Temel Etkenleri: Türk Genç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2007, Yıl:8, S. 31, s. 221-251.
- Arslan, M., (2004), Türk Popüler Dindarlığı, Dem Yayınları, İstanbul.
- Aydın, M., (2000), Kurumlar Sosyolojisi, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara.
- Aziz, A., (1982), Toplumsallaşma ve Kitleli İletişim, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu, Ankara.
- Bayyigit, M., (1989), *Üniversite Gençliğinin Dinî tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa.

- Berger, P., Luckman, T., (2008), Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, çev. Vefa Saygın Öğütle, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Bhasin, K., (2003), Toplumsal Cinsiyet, çev. Kader Ay, Kadın Dayanışma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, V., (2009), Bizi Kuşatan Toplum, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Birekul, M., (2014), “Aile ve Dini Sosyalleşme”, Aile Sosyolojisi Yazıları, ed. Mustafa Aydın, Açılım Kitap, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş., (2012), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi, Ankara.
- Cha, S.S., (2003), “Religious Socialization in Korean-American Families: Changing Pattern Over Generations”, Unpublished PhD. Thesis, The University of Illinois, Deerfield.
- Clark, C. A., & Worthington, E. Jr., “Family Variables Affecting the Transmission of Religious Values From Parents to Adolescents: A review”, *Family Perspective*, 1987, 21, s. 1–21.
- Cornwall, M. (1988) “The influence of three agents of religious socialization: Family, church, and peers”, In *The Religion and Family Connection: Social Science Perspectives*, ed. Darwin L. Thomas (Provo, UT: Religious Studies Center, Brigham Young University), 207–231.
- Corrado, C., (2009) “Gender Identities and Socialization”, *Encyclopedia of Gender and Society*, Vol. 1, ed. O'Brien, J., Sage.
- Çağan, K., (2011), “Ailenin İşlevleri”, *Aile Sosyolojisi*, ed. Kadir Canatan, Açılım Kitap, İstanbul, s. 83-95.
- Çelik, C., Şahin, İ.; “Kadın Dindarlığı: Bir Paradoksun Söyledikleri”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 1/3, Ocak– Haziran, 2006–2009, s. 141–166.
- Çiçek, A., (2011), *Malatya’da Meslek Yapısı ve Sosyal Hareketlilik*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, Malatya.

- Çoştu, Y., (2009), *Toplumsallaşma Sürecinde Dindarlığı Etkileyen Faktörler (Samsun Örneği)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun.
- Dam, Hasan, (2002), *Yetişkinlerin Din Eğitimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, Samsun.
- Demir-Özdikmenli, G., Şahin-Kütük, B., “The Role of Parents, Siblings, Peers, Relatives and Other Agents in Turkish–Muslim Emerging Adults' Religious Socializations”, *Archiv Für Religionspsychologie / Archiv for the Psychology of Religion*, 2012, 34(3), 363-396.
- Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23919001>
- Demiral, B., Evin, H., Malatya Büyükşehir Belediyesi: Arakentten Bütünkente Bir Dönüşüm Hikâyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014, 1 (5), 77-87.
- <<http://dergipark.org.tr/adusobed/issue/17962/188830>>
- Dilber, F., “Kitle İletişim Araçları ve Suç Olgusu”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014, S.16, s.60-66.
- Dilmen, E. & Öğüt, S., “Sosyalleşmenin Yeni Yüzü: Sosyal Paylaşım Ağları”, İkinci Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı, İstanbul, 2010, s. 237- 242.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, (2014), Türkiye’de Dinî hayat Araştırması, DİB Yayınları, Ankara.
- Dökmen, Y. Z., (2015), *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Dudley, R.L. (1978), “Alienation from Religion in Adolescents from Fundamentalist Religious Homes”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17 (4): 389-98.
- Ecevit, Y., (2011), “Toplumsal Cinsiyet”, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

- Erdoğan, T., (2012), "Ailede Cinsiyet Sosyalleşmesini Etkileyen Faktörlerin Araştırılması: Denizli Örneği", Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi.
- Eren, S., "İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, XI/1, s.129-152.
- Ergün, M., (1994), Eğitim Sosyolojisine Giriş: Eğitim ve Toplum, Ocak Yayınları, Ankara.
- Ergün, M., (1985), Eğitim Sosyolojisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Erkal, M. E., (2009), Sosyoloji (Toplumbilimi), Der Yayınları, İstanbul.
- Erkul, R. E., "Sosyal Medya Araçlarının (web 2.0) Kamu Hizmetleri ve Uygulamalarında Kullanılabilirliği", *Türkiye Bilişim Derneği*, 2009, S.116, s.96-101.
- Ersoy, E., "Cinsiyet Kültürü İçerisinde Kadın ve Erkek Kimliği (Malatya Örneği)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, C. 19, S. 2, s. 209-230.
- Ertürk, Y. D., Gül, A., (2006), Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin: Televizyon Haberlerinin Çocuklar Üzerindeki Stres Etkileri ve Ailesel Haber İzleme Alışkanlıkları, Nobel Yayınları, Ankara.
- Fichter, J., (2001), Sosyoloji Nedir, (Çev. Nilgün Çelebi), Atilla Yayınları, Ankara.
- Furat, A. Z., "Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, S.19, s. 37-62.
- Gecas, V., (2000). "Socialization". *Encyclopedia of Sociology*. Ed. Edgar F. Borgatta. Rhonda J. V. Montgomery. Vol: 1. New York: Macmillan Reference. (2855-2864).
- GEZER, İ vd., (2011), Malatya: Vizyon 2023, Bilsam Yayınları, Malatya.
- Giddens, A., (2012), Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Grusec, Joan E., Maayan D., (2007), "Socialization in the Family, The Roles of Parents", *Handbook of Socialization Theory and Research*, Ed. Joan E. Grusec. Paul D. Hastings, The Guildford Press, New York, s. 284-308.

- Gögebakan, G., “Malatya”, TDV İslam Ansiklopedisi,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/malatya#1> (24.05.2019).
- Günay, Ü., (2008), *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Günay, Ü., (1999), *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- Günay, Ü., Taştan, A. V., Çelik, C., “ Türk Din Sosyolojisinde Yöntem Sorunu”, Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi, Çorum, 2005, s.193-215.
- Gündoğdu, R., (2012), 10. Bölüm: “Sosyalleşme ve Sosyalleşme Süreçleri”, *Sosyal Psikoloji*, ed. Hamit Coşkun, Lisans Yayıncılık, İstanbul, s. 215-238.
- Gürhan, N., (2010), “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- S.IV: 58-80.
- Haberli, M., (2014), *Sanal Din-Tarihsel, Kuramsal ve Pratik Boyutlarıyla İnternet ve Din*, Açılım Kitap, İstanbul.
- Herman, E. S., Chomsky, N., (1988), *Manufacturing Consent, The Political Economy of the Mass Media*, Pantheon Books, New York.
- Himmelfarb, Harold S., “Agents of Religious Socialization Among American Jews”, *The Sociological Quarterly*, 1979, 20, (477-494).
- Hökelekli, H., (1993), *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Hunt, S., (2005), *Religion and Everyday Life*, Routledge, ProQuest Ebook Central, <http://ebookcentral.proquest.com/lib/inonu/detail.action?docID=1112418>.
2019-05-19 10:38:36.
- İnce, A., “(Kur’an Kursu Öğreticisi Görüşlerine Göre) Kur’an Kurslarının Dini Sosyalleşmeye Katkıları”, *Diyanet İlmi Dergi*, 2017, S. 2, s. 149-174.
- Jette, P.R., “Socialization”, *Encyclopedia of Sociology*, 1974, (Ed. P.J. O’Connell), Gilford, CT: Dushkin, s. 272-3 aktaran Arslan, Mustafa, “Dinî sosyalleşme ve Temel Etkenleri: Türk Geç Ergenleri Arasında Uygulamalı Bir Araştırma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2007, Yıl: 8, S. 31, s. 221-251.

- Johnstone, R. L., (1997), *Religion and Society: A Sociology of Religion*, Prentice Hall, N. Jersey; s. 734'ten aktaran Toker İ., *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (2012) Grafiker Yay., Ankara.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (2000), *Kültürel Psikoloji*, Evrim Yayınları, İstanbul.
- Karakaya, H., “Toplumsal Cinsiyet Algısı, Din ve Kadın”, *Journal of Analytic Divinity*, 2018, C.2, S.2, s. 36-62.
<http://dergipark.org.tr/jad/issue/37273/418134> 24.04.2019
- Kaya, M., (1998), *Din Eğitiminde İletişim ve Dinî tutum*, Etüt Yayınları, Samsun.
- Kaypakoğlu, S., “Toplumsallaşma Sürecinde Kitle İletişimi”, *Marmara İletişim Dergisi*, 1994, S.5, s. 85-121.
- Kaypak, Ş., “Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Kente Bakmak”, *Niğde Ü. İİBF Dergisi*, 2014, C. 7, S. 1, s. 344-357.
- Kırkpınar, L., (2001), *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kirman, M. A., (2011), *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Kulaksızoğlu, A., (2004), *Ergenlikte Sosyalleşme ve Ahlak Gelişimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kurt, A., “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, C.18, S.2, s. 1-26.
- Marshall, G. (2009), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. O. Akınhay. D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Martin, J. St., (2007), *Socialization: The Politics and History of a Psychological Concept, 1900-1970*, Unpublished Masters Thesis, Wesleyan University.
- McQuail, D., Windahl, S., (1997), *Kitle İletişim Modelleri*, çev. K. Yumlu, İmge Kitabevi, Ankara.
- Morgan, Clifford T., (2011), *Psikolojiye Giriş*, çev. S. Karakaş ve R. Eski, Eğitim Kitabevi Yayınları, Konya.

- Okagaki, L., Hammond K. and Seamon L., "Socialization of Religious Beliefs." *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20.2, (1999), s. 273-294.
- Okumuş, E., "Din ve Sosyalleşme", *Turkish Studies – International Periodical for Languages, Literature, and History of Turkish or Turkic*, Volume: 9/11, Fall 2014, s. 429-454.
- Onay, A., (2004), Dindarlık Etkileşim ve Değişim, Dem Yayınları, İstanbul.
- Onay, A., "Batıda Sosyal Çevre ve Din, Danimarka'da Müslüman Türk Toplumu", *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2017, C.15, S.33, s. 139-176.
- Ozankaya, Ö., (1991), Toplumbilim, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Özkalp, E., (2007), Sosyolojiye Giriş, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Sherkat, D. E., "Dinî sosyalleşme: Etki Kaynakları ve Araçların Etkileri", *Turkish Studies–International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/3, 2013, s. 279-297.
- Slaterry, M., (2012), Sosyolojide Temel Fikirler, Sentez Yayıncılık, Bursa.
- Şencan, H., (2005), Güvenilirlik ve Geçerlilik, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Tezcan, M., (1993), Eğitim Sosyolojisinde Çağdaş Kuramlar ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Tezcan, M., (1985), Eğitim Sosyolojisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Toker, İ., (2012), "Toplumsal Cinsiyet ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Tolan B., (1985), Toplum Bilimlerine Giriş, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Türkdoğan, O., (2009), Bilimsel Araştırma Metodolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Vatandaş, C., "Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı", *Sosyoloji Konferansları* 35 (2007), s. 29-56.
- West, C., Zimmerman D. H., "Doing Gender" *Gender & Society*, 1.2 (1987), s.125-151.
- Yakar, Ö. Y. ve Diğerleri, (2004), "Sosyal ve Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Malatya", T.C. Malatya Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müd. Yayını.

Yavuzer, H., (1999), Çocuk Psikolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yapıcı, A., (2016), Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın, Çamlıca Yayınları, İstanbul.

Yenen, İbrahim, (2005), *Televizyonlarda Yayınlanan Dinî Programların İzlerkitlenin Dini Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri (Konya Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri.

Zuckerman, P., (2006), Din Sosyolojisine Giriş, çev. İhsan Çapcıoğlu, Halil Aydınalp, Birleşik Kitabevi, Ankara.

(<http://tdkterim.gov.tr/bts>)



EKLER

EK-1

ANKET FORMU

Bu görüşme formu, Malatya’da ikamet eden kadınların dinî yaşantısını çeşitli yönleriyle araştırmayı amaçlayan bir çalışmaya katkı sağlaması için hazırlanmıştır. Araştırmamız bilimsel nitelik taşıdığından elde edilen bilgiler başka şahıs veya kurum ile paylaşılmayacaktır.

Araştırmamızda doğru ve geçerli sonuçların elde edilebilmesi, sizin sorulara vereceğiniz cevapların samimi ve gerçeğe uygun olmasına bağlıdır.

Katkınız için teşekkür ederim.

1. Yaşınız:

2. Medeni Durumunuz:

() Bekar

() Evli

3. Öğrenim Durumunuz:

() Okur- yazar

() İlköğretim

() Lise

() Üniversite

4. Mesleğiniz:

() Ev Hanımı

() Memur

() İşçi

() Emekli

() Çiftçi

() Esnaf ve zanaatkar

() Serbest Meslek (Avukat, Mühendis vb.)

() Diğer

5. Size göre aileniz; geliriniz, yaşam tarzınız, evinizdeki eşyalar bakımından şu tabakalardan hangisine girer?

() Üst

() Ortanın üstü

() Orta

() Ortanın altı

() Alt

6. Dinî eğitiminizi ilk nereden aldınız?

() Aile

() Okul

() Cami veya Kur’an kursu

() Arkadaş çevrem

AİLE BÖLÜMÜ

İNANÇ

Aşağıdaki dinî inançlarınızda aileniz ne derece etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Allah'a iman	()	()	()	()	()
Ahirete iman	()	()	()	()	()
Meleklerle iman	()	()	()	()	()
Peygamberlere iman	()	()	()	()	()
Kitaplara iman	()	()	()	()	()

İBADET

Aşağıdaki dinî davranışları öğrenmenizde aileniz ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Namaz	()	()	()	()	()
Ramazan Orucu	()	()	()	()	()
Zekat	()	()	()	()	()
Teravih Namazı	()	()	()	()	()
Hacc	()	()	()	()	()
Kur'an Okuma	()	()	()	()	()
Dua	()	()	()	()	()
Sadaka- Fitre	()	()	()	()	()

AHLAK

Aşağıdaki ahlaki davranışları edinmenizde ailenizin etkisini derecelendiriniz?

İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Kul hakkına riayet etme:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

BİLGİ

Aşağıdaki dinî bilgileri öğrenmenizde aileniz ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
İlmihal Bilgisi	()	()	()	()	()
Kur'an'ın Manası	()	()	()	()	()
Helal-Haram Bilgisi	()	()	()	()	()
Hz. Muhammed'in Hayatı	()	()	()	()	()

EĞİTİM BÖLÜMÜ

İNANÇ

Aşağıdaki dinî inançlarınızda okuduğunuz eğitim kurumları ne derece etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Allah'a iman	()	()	()	()	()
Ahirete iman	()	()	()	()	()
Meleklerle iman	()	()	()	()	()
Peygamberlere iman	()	()	()	()	()
Kitaplara iman	()	()	()	()	()

İBADET

Aşağıdaki dinî davranışları öğrenmenizde eğitim kurumları ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Namaz	()	()	()	()	()
Ramazan Orucu	()	()	()	()	()
Zekat	()	()	()	()	()
Teravih Namazı	()	()	()	()	()
Hacc	()	()	()	()	()
Kur'an Okuma	()	()	()	()	()
Dua	()	()	()	()	()
Sadaka- Fitre	()	()	()	()	()

AHLAK

Aşağıdaki ahlaki davranışları edinmenizde eğitim kurumlarının etkisini derecelendiriniz?

İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Kul hakkına riayet etme:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

BİLGİ

Aşağıdaki dinî bilgileri öğrenmenizde eğitim kurumları ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
İlmihal Bilgisi	()	()	()	()	()
Kur'an'ın Manası	()	()	()	()	()
Helal-Haram Bilgisi	()	()	()	()	()
Hiz. Muhammed'in Hayatı	()	()	()	()	()

DİNÎ SOHBET VE TOPLANTILAR BÖLÜMÜ

İNANÇ

Aşağıdaki dinî inançlarınızda katıldığınız dinî sohbet ve toplantılar ne derece etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Allah’a iman	()	()	()	()	()
Ahirete iman	()	()	()	()	()
Meleklerle iman	()	()	()	()	()
Peygamberlere iman	()	()	()	()	()
Kitaplara iman	()	()	()	()	()

İBADET

Aşağıdaki dinî davranışları öğrenmenizde dinî sohbet ve toplantılar ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Namaz	()	()	()	()	()
Ramazan Orucu	()	()	()	()	()
Zekat	()	()	()	()	()
Teravih Namazı	()	()	()	()	()
Hacc	()	()	()	()	()
Kur’an Okuma	()	()	()	()	()
Dua	()	()	()	()	()
Sadaka- Fitre	()	()	()	()	()

AHLAK

Aşağıdaki ahlaki davranışları edinmenizde dinî sohbet ve toplantıların etkisini derecelendiriniz?

İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Kul hakkına riayet etme:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

BİLGİ

Aşağıdaki dinî bilgileri öğrenmenizde dinî sohbet ve toplantılar ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
İlmihal Bilgisi	()	()	()	()	()
Kur’an’ın Manası	()	()	()	()	()
Helal-Haram Bilgisi	()	()	()	()	()
Hz. Muhammed’in Hayatı	()	()	()	()	()

TOPLUMSAL ÇEVRE BÖLÜMÜ

İNANÇ

Aşağıdaki dinî inançlarınızda yakın çevreniz (arkadaş, akraba) ne derece etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Allah'a iman	()	()	()	()	()
Ahirete iman	()	()	()	()	()
Meleklerle iman	()	()	()	()	()
Peygamberlere iman	()	()	()	()	()
Kitaplara iman	()	()	()	()	()

İBADET

Aşağıdaki dinî davranışları öğrenmenizle yakın çevreniz ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Namaz	()	()	()	()	()
Ramazan Orucu	()	()	()	()	()
Zekat	()	()	()	()	()
Teravih Namazı	()	()	()	()	()
Hacc	()	()	()	()	()
Kur'an Okuma	()	()	()	()	()
Dua	()	()	()	()	()
Sadaka- Fitre	()	()	()	()	()

AHLAK

Aşağıdaki ahlaki davranışları edinmenizle yakın çevrenizin etkisini derecelendiriniz?

İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Kul hakkına riayet etme:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

BİLGİ

Aşağıdaki dinî bilgileri öğrenmenizle yakın çevreniz ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
İlmihal Bilgisi	()	()	()	()	()
Kur'an'ın Manası	()	()	()	()	()
Helal-Haram Bilgisi	()	()	()	()	()
Hiz. Muhammed'in Hayatı	()	()	()	()	()

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE MEDYA BÖLÜMÜ

İNANÇ

Aşağıdaki dinî inançlarınızda kitle iletişim araçları ve medya ne derece etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Allah'a iman	()	()	()	()	()
Ahirete iman	()	()	()	()	()
Meleklerle iman	()	()	()	()	()
Peygamberlere iman	()	()	()	()	()
Kitaplara iman	()	()	()	()	()

İBADET

Aşağıdaki dinî davranışları öğrenmenizde kitle iletişim araçları ve medya ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
Namaz	()	()	()	()	()
Ramazan Orucu	()	()	()	()	()
Zekat	()	()	()	()	()
Teravih Namazı	()	()	()	()	()
Hacc	()	()	()	()	()
Kur'an Okuma	()	()	()	()	()
Dua	()	()	()	()	()
Sadaka- Fitre	()	()	()	()	()

AHLAK

Aşağıdaki ahlaki davranışları edinmenizde kitle iletişim araçları ve medyanın etkisini derecelendiriniz?

İyi bir mümin olmak için insanlara iyilikte bulunma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

İnsanlara iyiliği emredip kötülükten uzaklaştırma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Dinin yasakladığı şeylerden uzak durma:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

Kul hakkına riayet etme:

Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
()	()	()	()	()

BİLGİ

Aşağıdaki dinî bilgileri öğrenmenizde kitle iletişim araçları ve medya ne kadar etkili olmuştur?

	Çok Fazla	Fazla	Kararsız	Az	Çok Az
İlmihal Bilgisi	()	()	()	()	()
Kur'an'ın Manası	()	()	()	()	()
Helal-Haram Bilgisi	()	()	()	()	()
Hiz. Muhammed'in Hayatı	()	()	()	()	()

MÜLAKAT FORMU

Bu görüşme formu kadınların dinî yaşantısını çeşitli yönleriyle araştırmayı amaçlayan bir çalışmaya katkı sağlamak için hazırlanmıştır.

Araştırmamızda doğru ve geçerli sonuçlara ulaşmak için cevapların içinizden geldiği gibi samimi ve gerçekçi olması çok önemlidir.

Katkınız için teşekkür ederim.

1. Yaşınız
2. Medeni durumunuz nedir?
3. Öğrenim durumunuz nedir?
4. Mesleğiniz nedir?
5. Gelir durumunuz nedir?
6. Dinî eğitiminizi ilk nereden aldınız?
7. Dini bir konu aklınıza takıldığında öncelikle kime-nereye başvurursunuz?
8. Mevrit, mukabele, vaaz gibi dinî içerikli toplantılara katılır mısınız?
9. Bu toplantıların dinî yaşantınıza etkisini nasıl değerlendirirsiniz?
10. Ailenizdeki dinî hayat nasıldı?
11. Dinî davranışlarınızda annenizi mi babanızı mı örnek alırdınız?
12. Yakın çevrenizle (arkadaş ve akraba) dinî konular hakkında konuşur musunuz?
13. Okulda aldığınız eğitim dinî hayatınızda etkili oldu mu?
14. Kitle iletişim araçlarından (kitap, tv, internet) dinî yayınları takip eder misiniz?
15. Bu yayınların dinî yaşantınıza etkisini nasıl değerlendirirsiniz?
16. Dinin ahlaki kurallarını (kul hakkı vd.) hayatınıza uygularken kimin/neyin etkisi daha çok olmuştur?
17. Yaptığınız ibadetlerde çevrenizin etkisini değerlendiriniz?

EK-3**Mülakat Yapılan Kişi Listesi**

	Adı- Soyadı	Yaşı	Öğrenim Durumu	Medeni Durumu	Mesleği
1	Emine K.	41	Lise	Evli	İşçi
2	Nursel A.	54	İlköğretim	Evli	Ev Hanımı
3	Fadime Y.	39	İlköğretim	Evli	Ev Hanımı
4	Güler N.	42	Üniversite	Bekar	Mühendis
5	Fadime B.	55	İlköğretim	Evli	Ev Hanımı
6	Ayşe N.	63	İlköğretim	Bekar	Ev Hanımı
7	Günay Ç.	59	Üniversite	Evli	Tercüman
8	Gönül A.	45	Üniversite	Evli	Hemşire
9	Elif A.	68	İlköğretim	Evli	Ev Hanımı
10	Rukiye T.	34	Üniversite	Evli	Öğretmen